

V. ORDLIK

EESTI KEELE
ÕPIK

IV

KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

A-20996

VIKTOR ORDLIK

EESTI KEELE ÕPIK

IV KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1956

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

Tähelepanemiseks.

Õpiku kordustrukina väljaandmisest tingituna kuluks mõninas peatükis kõigi antud harjutuste ja ülesannete läbitöötamiseks enam aega, kui seda võimaldab programmis vastavale osale ettenähtud tundide arv. Seepärast tuleb õpetajal tähekesega () märgitud harjutustest ja ülesannetest teha vastavalt klassi vajadustele valik.*

Autor.

TARTU ÜLKOOL
RAAMATUKOGU

HÄÄLIK, TÄHT, SILP.

(Kordamine ja süvendamine.)

1. Üldisi selgitusi.

Harjutus 1.* Kirjutada lugemikust õpetaja määramisel 4 lauset Tähed sõnades eraldada sidekriipsuga. Iga sõna järele märkida sulgudesse tähtede arv.

N ä i d i s.

Tähtede arv sõnades.

S-e-p-t-e-m-b-r-i (9) k-e-s-k-p-a-i-k (8) ...

Millest koosneb aga sõna kõneldes? H ä ä l d a d a üksikuid sõnu. Sõnade h ä ä l d a m i s e l (kõnelemisel, kuuldavalt lugemisel) on kuulda h ä ä l i k u i d.

Tähti kirjutame, näeme.

Häälikuid hääldame, kuuleme.

Kirjutatud sõna koosneb tähtedest.

Hääldatud sõna koosneb häälikuist.

Ulesanne 2. Leida, mitu tähte ja häälikut on sõnades: *kodu, õpilane, aasta, kott, õppis, kellale, aega*, ja valida ise sõnu määramiseks. Töö teha näidise eeskujul tabelina.

Näidis.

Tähtede ja häälikute arv sõnades.

Sõna	Tähtede arv	Häälikute arv
<i>kirjutan</i>	8	8
<i>hääldan</i>	7	6
<i>tähte</i>	5	5

2. Tähestik.

Tähed on asetatud kindlasse järjekorda.

Kindlas järjekorras esitatud tähed moodustavad **tähestiku**.

Tähtede järjekord eesti tähestikus on järgmine:

a, b, d, e, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, õ, ä, ö, ü.

Tähestikus loeme tähti järgnevalt:

a, bee, dee, e, gee, haa, i, jott, kaa, ell, emm, enn, o, pee, err, ess, tee, u, vee, õ, ä, ö, ü.

Ülesanne 3.* Vaadelda, missuguste tähtede üksikult lugemisel kasutatakse abiks teisi häälikuid. Õpida tähestik pähe.

Iga täht esineb kahel kujul: **suur-** ja **väiketähena**.

Ülesanne 4.* Kirjutada tähestikulises järjekorras **suur-** ja **väiketähed**.

Näidis. *A, a B, b D, d* jne.

Eesti tähestik ühes võõrtähtedega on järgmine:

A, a	M, m	T, t
B, b	N, n	U, u
C, c — loe: tsee	O, o	V, v
D, d	P, p	W, w — loe: topelt-vee
E, e	Q, q — loe: kuu	Õ, õ
F, f — loe: eff	R, r	Ä, ä
G, g	S, s	Ö, ö
H, h	Š, š — loe: šaa vene keele ш	Ü, ü
I, i	Z, z — loe: zee vene keele з	X, x — loe: iks
J, j	Ž, ž — loe: žee vene keele ж	Y, y — loe: üpsilon või igrek
K, k		
L, l		

Ülesanne 5.* Kuulata tähelepanelikult, kuidas õpetaja loeb allpool antud sõnades tähti **f, š, z, ž, c**, ja lugeda ise neid sõnu.

Fakt, telefon, telegraaf, film, foto, front, brošüür, šeff, šokolaad, dušš, tušš, zoologia, žilet, Celsius, Petrozavodsk, Tšehhoslovakkia, žürii.

Ülesanne 6. Kirjutada vihikusse teistest keeltest võetud sõnu ja nimesid, mis algavad **b, d** või **g**-ga, ja anda nende kohta kirjalik seletus (lugemiku sõnaseletuste eeskujul).

N ä i d i s.

bakter = pisik

Boleslav = mehenimi

direktor = juhataja (koolis,
vabrikus jne.)

gaas = kehade eriline õhutaoline olek

daatum = kuupäev

Dagmar = naisenimi

detsember = aasta viimane kuu

geograafia = maateadus

Georg = mehenimi

jne.

Täht *h* sõna algul.

Ülesanne 7.* Õppida tundma tabelis antud sõnade tähendust. Kasutada neid lausete koostamisel.

Sõna algab h-ga	Sõna ei alga h-ga
hallikas (halli värvi)	allikas (läte)
haru (nööri, puul)	aru (mõistus)
hais (halb lõhn)	ais (vankril)
hale (kurb)	ale (uudismaa tegemisel tehtav kütis)
harv (hõre)	arv (1, 2 jne.)
hagu (rajutud oksad)	agu (koit)
hind (asjal)	ind (vaimustus)
hirv (loom)	irv (pilge, poollahti-olek)
hajus (läks laiali)	ajus (peaajus)
heide (vise)	eide (vana naise)
hoiduma	oigama
hullama	uluma
hoota	oota! (mind)
hall (värv; õökülm; suurem siseruum)	all
haare	aare (varandus)
higi	igivana (väga vana)
hubane (mõnus, lõbus)	uba
hernes	erinema
hõng (hingus; lõhn)	õng (kalapüügivahend)
haukuma	auk
hani	anni (antud asja, sõnast <i>and</i>)
hõige (hüüe)	õige

Ülesanne 8. Õppida järgnev pala etteütluseks.

Hommikul.

Agu helendas eredalt idas. Algas hommik. Hall udu hajus. Harvas haavikus hakkas üksik lind häälitsema. Soost tõi tuuleil hoo-

kaupa isesugust haisu. Kusagil haukus koer ja hakkas siis haledalt uluma.

Eit avas ukse irvakile, haigutas ja heitis uudishimuliku pilgu hõõguvale taevale. Siis pidas veidi aru ja läks hagu tooma. Hao-hunnikust võttis ta hulga oksa ja kadus tuppa. Hetk hiljem tuli ta ämbriga, laskis hurtsikust haned õue ja tõi allikast vett. Varsti hakkas korstnast tõusma hallikat suitsu.

3. Suur- ja väiketähtede kasutamine.

Harjutus 9. Koostada tähestikulises järjekorras oma klassi õpilaste nimetik. Enne koostamisele asumist uurida näidisest, kuidas seda teha.

Näidis.

Meie klassi õpilaste nimestik.

1. Arumäe, Heino	5. Ennisto, Aili
2. Belõi, Sergei	6. Ennisto, Ülo
3. Eelmäe, Toivo	7. Harju, Jaak
4. Eensoo, Helju	8. Harju, Jaan

jne.

Kui perekonnanimedel on esimesed tähed ühesugused, järjestatakse nad esimesele tähele järgnevate tähtede järgi. Kui need tähed on ühesugused, siis järjestatakse nimed kolmandate tähtede järgi jne. Kui perekonnanimed on ühesugused, järjestatakse nad eesnime tähtede järgi.

Ülesanne 10.* Vaadelda nimede kirjutamist.

Anni, Heino Nõmmik, Eevi Mihkli t. Arumaa;

Muri, Päitsik, Miitsu, Miira;

Rapla rajoon, Suure-Jaani rajoon;

Tallinn, Tartu, Viljandi, Võru (linn);

Viru tänav, Õle tänav, Narva maantee;

Ülemiste järv, Võrtsjärv, Kasari jõgi, Emajõgi;

Kihnu saar, Naissaar, Ebavere mägi, Munamägi;

Hanila 7-aastane Kool, Tallinna 7. Keskkool, Tartu Riiklik Üli-

kool, Haapsalu Tarbijate Kooperatiiv;

«Edu» kolhoos, «Rahvaste Sõpruse» kolhoos;
«Säde», «Noorte Hää!», «Pioneer», «Nõukogude Naine», «Sirp ja Vasar», «Pilt ja Sõna» — *ajalehed ja ajakirjad*;
«Kalevipoeg», «Tasuja», «Timur ja tema meeskond», «Polgu poeg» — *raamatud*;
Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik ehk Eesti NSV ehk ENSV, Valgevene NSV, Poola.

Harjutus 11. Kirjutada vähemalt 10 lauset, kus esineb linnade, rajoonide, külanõukogude, kolhooside, jõgede, järvede, mägede, linnade, tänavate, asulate jne. nimesid. Kõik suurtähed kirjutada värviliselt.

Ülesanne 12.* Vaadelda näidist ja muid raamatute kaantele trükitud pealkirju. Missuguseid tähti on neis tarvitatud? Jälgida raamatute pealkirjades esinevaid kirjavahemärke.

N ä i d i s.

M. SOLOHHOV

ÜLESKÜNTUD UUDISMAA

Ülesanne 13.* Vaadelda ajalehtedes ja raamatuis esinevaid pealkirju. Missuguseid tähti on neis tarvitatud? Jälgida neis pealkirjades kirjavahemärke.

Ülesanne 14.* Missuguseid loosungeid on meie koolis? Kas need on koostatud suur- ja väiketähtedest või ainult suurtähtedest? Jälgida loosungeil kirjavahemärke.

Kirjutada vihikusse mõni suur-trükitähtedega loosung.

N ä i d i s.

ÕPPIDA, ÕPPIDA, ÕPPIDA!

LENIN

Ülesanne 15.* Kas kooli nimetus kooli sildil on suur- ja väiketähtedega või ainult suurtähtedega? Vaadelda siltidel esinevaid kirjavahemärke.

Tähele panna. Suurele *i*-le (I) ja *j*-le (J) ei panda kunagi punkti peale.

4. Täis- ja kaashäälikud.

Ülesanne 16.* Häädada tähestikulises järjekorras kõiki häälikuid. Meenutada, missuguseid häälikuid nimetatakse täishäälikuiks, missuguseid kaashäälikuiks.

Täishäälikud on: a, e, i, o, u, õ, ä, ö, ü.
Kõik muud häälikud on kaashäälikud.

Harjutus 17.* Kirjutada antud luuletusest 1 salm vihikusse.
a) Täishäälikuile tõmmata joon alla. b) Kaashäälikuile tõmmata joon alla.

Noorusjõud.

1. Meie noorusjõudu oofa,
sünnimaa ja võimas Liit!
Elu uus on meile loota,
meie teha tulevik.
2. Meie kätes kerkib tehas,
viljarikkaks muutub muld.
Tervet vaimu terves kehas,
vaimustavat võitlustuld!
3. Saame murdumatuks tüveks,
kui on tormis koduõu.
Isamaa ja rahva hüveks
pühendame noorusjõu!

(Paul Rummo.)

Ülesanne 18.* Meenutada, missugused eesti tähestikus esinevad häälikud on helilised, missugused helitud.

Määrata (näiteks laulmise abil), missugused võõrhäälikutest f, š, z, ž on helilised, missugused helitud.

Harjutus 19. Tõmmata helilistele häälikutele jooneke alla. Pealkirjaks: *Helilised häälikud.*

Kõik ausad töötavad inimesed soovivad rahu. Nad tahavad ehitada ja töötada selleks, et nende tulevik oleks helgem ja avaram, et lastel oleks koolimaju ja kauneid laagreid, et lokkaksid viljaväljad ja töötaksid tehased.

Harjutus 20. Tõmmata helituule häälikuile jooneke alla.

Kogu maailma ausad inimesed võitlevad kirglikult rahu eest. Selle võitluse eesotsas seisab meie kodumaa.

5. Silbitamine.

Ulesanne 21.* Laulda laulu «K e t r a m a s», rõhutades iga nooti ja pidades iga noodi järel väikest pausi.

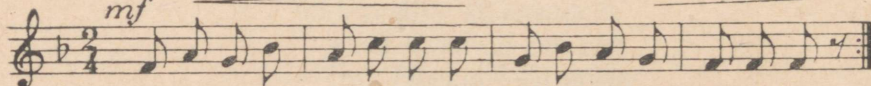
Ketramas.

J. Tamm.

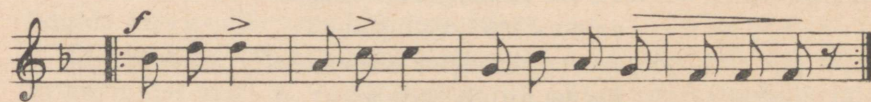
Eesti rahvaviis

Elavalt

mf

1. { Vee-re, vär-ten, vu-ri-na-ga, ket-ra, vokk, nüüd kii-ru-ga!
Ket-ra hästi kergelt a-ga, hoo-gu sul-le an-nan ma.

Vee-re sa kii-ru-ga, hoo-gu sul-le an-nan ma.

1. Veere, värten, vurinaga,
ketra, vokk, nüüd kiiruga!
Ketra hästi kergelt aga,
hooгу sulle annan ma.
.: Veere sa, kiiruga,
hooгу sulle annan ma. .:.
2. Tuleb õuest tuppa ema,
leiab värtna veeremas,
küll siis kohe aimab tema,
kellest abi kasvamas.
.: Rõõmuga tunneb ta,
kellest abi kasvamas. .:.
3. Küll siis kohe ketrajale
isa voki ostab ka,
koonla annab ema talle
kauniks lõngaks kedrata.
.: Vurista, värten, sa,
ketra, vokk, nüüd kiiruga! .:.

Harjutus 22.* Kirjutada laulu «K e t r a m a s» 2. või 3. salmi sõnad silbitatult vihikusse. Tõmmata püstkriips iga sõnaosa või sõna eraldamiseks, mis lauldakse ühe noodiga.

N ä i d i s.

Silbitamine.

Vee/-re/, vär/-ten/, vu/-ri/-na/-ga/,

Sõna jaguneb silpideks
Silpi hääldame ühe hingamistõukega.
Eriti selgesti kuuleme silpe laulmisel.

23. Kokkuvõtte silbitamisest.

1. Pikka täishäälikut (*aa, ee, ii, öö* jne.) silbitamisel ei poolitata, näit.:

vee-re, siis, vii-es.

2. Kaksiktäishäälikut (*ae, ei, ai, oe* jne.) silbitamisel ei poolitata, näit.:

kau-niks, õu-est, lei-ab, mei-e.

3. Üksik kaashäälik täishäälikute vahel kuulub järgmisse silpi, näit.:

a-ga, vu-ri-na-ga, hoo-gu.

4. Kahest või enamast kõrvuti seisvast kaashäälikust kuulub viimane kaashäälik järgmisse silpi, näit.:

vär-ten, ket-ra, an-nan, seits-mes, kuld-set, kolks-ti!

5. Silbi võib moodustada ka ainult üks lühike täishäälik, näit.: *e-ma* [sest üksik kaashäälik täishäälikute vahel (-*m*-) kuulub järgmisse silpi], *nei-u-del* [sest kaksiktäishäälikut (-*ei*-) ei poolitata ja üksik kaashäälik täishäälikute vahel (-*d*-) kuulub järgmisse silpi].

6. Liitsõnades (*voki+ratas = vokiratas, vana+ema = vana-ema* jne.) silbitatakse iga sõna eraldi, näit.:

vo-ki-ra-tas, va-na-e-ma.

Harjutus 24. Kirjutada järgnevast palast katkend vihikusse ja eraldada silbid sidekriipsudega. Pealkirjaks:

5. salk võitis.

Meie malev võttis oma tööplaani raamatute kogumise kolhoosidele. Otsustasime anda väikese raamatukogu kingituseks «Võidu» kolhoosile.

Arutasime igas salgas läbi, kuidas oma kava kõige paremini ellu rakendada. Üldist pooldamist leidis sel puhul salkadevahelise võistluse korraldamine.

Asusime tegevusse. Esimese nädala jooksul jõudis meie salk teistest kaugele ette. Kuid meie ja kogu maleva üllatuseks saavutas esikoha 2. rühma 5. salk, kes määratud tähtpäevaks kogus 59 teost.

Ühtekokku kogus malev üle 200 väärtusliku raamatu.

Ulesanne 25. Leida (peast või lugemikust) sõnu, kus esineb:

- 1) ühetäheline silp sõna algul (näit.: *e-ma*),
- 2) ühetäheline silp sõna lõpus (näit.: *sai-a*),
- 3) ühetäheline silp sõna keskel (näit.: *lai-a-li*),
- 4) täishäälikuga algav silp sõna sees (näit.: *ai-as*).

Tõmmata niisugustele silpidele joon alla. Iga punkti kohta tuua vähemalt 3 näidet.

Harjutus 26.* Määrata silpide arv sõnades. Silpide arv kirjutada sõnade järele sulgudesse. Pealkirjaks: *Silpide arv sõnades*.

Nõukogude kord on avanud meile vaba ja õnneliku elu. Töötajate aineeline olukord on järjest paranenud, sest meid juhib kommunistlik partei, kellel ei ole muid huvisid peale töötajate huvide, rahva huvide. Tänutundes liitume veelgi tihedamalt partei ümber, kes juhib meid helgele tulevikule — kommunismile.

6. Lühike, pikk ja ülipikk täishäälik.

Ulesanne 27.* Hääldata peeglisse vaadates järgmisi sõnu ja jälgida jämendatult trükitud tähtedega märgitud häälikute hääldamisel huulte «torus»-hoidmise kestust (v ä l t u s t).

p u r i
m ü r i n

p u u r i (ots)
m ü ü r i n

(teen) p u u r i
(kõrget) m ü ü r i

Ülesanne 28. Kuulmise järgi võrrelda jämendatult trükitud täishäälikute hääldamispikkust.

Lühike täishäälik (hääldame lühidalt)	Pikk täishäälik (hääldame pikalt)	Ülipikk täishäälik (hääldame väga pikalt)
Mängisime palli.	Sõudsim e paadiga saarele.	Laagriplatsil lehv is punalipp.
Ema on mul ordeni- kandja.	Vene keele ring on Stalingradi õpilas- tega kirj avahetuses.	Kadriorus nägin Pee- ter I maja.
Kinos nägin filmi «Kivilill».	NSV Liidus elab ligi 200 milj. inimest.	Direktor viibib praegu Moskvas.
Kordamine on õppi- mise alus.	Kandsin loosungit.	Pidulik koondus lõp- pes hümniga.
Merel valendas puri. Sõda hävitab inimesi.	Puuri seda kihti! Põõsas oli marjadest punane.	Tarvitati elektripuuri. Linnul oli põõsas pesa.
Ära jäta katsetamist!	Näärivana oli pika habemega.	Õpetaja rääkis aktu- sel tankistidest- kangelastest.
Tal on tugev kõha.	Katselappidel kasvas ilus köögivil i.	Tubli tööga rajame endale helge tule- viku.
Rühi aga edasi!	Tõime küünist heinu.	Süüta lõke!

Täishäälikuid hääldame sõnades vahel lühidalt, vahel pike-
malt, vahel koguni väga pikalt, venitades.

Kui hääliku hääldamine vältab (kestab) lühikest
aega, siis ütleme, et häälik on **I vältes**.

Kui hääldamine vältab pikemat aega, siis on
häälik **II vältes**.

Hääliku ülipikalt hääldamise korral ütleme,
et häälik on **III vältes**.

Ülesanne 29. Hääldada hoolikalt järgnevais lauseis antud sõnu. Eriti jälgida jämendatult trükitud häälikute vältust.

1. Vabriku ehitamisel töötas ligi sada müürseppa. 2. Ma tahan saada tööde käigust uusi andmeid. 3. Saada mehed klaasi järele! 4. Mees keris traati. 5. Autojuht keeras auto lao juurde. 6. Tuulekeeris lõhkus pooleli oleva katuse. 7. Lisa lubjale liiva juurde! 8. Selle liiva segame tsemendiga. 9. Inetu majalogu asemele ehitati viiekordne maja. 10. Krohvimattide valmistamiseks kasutati roogu. 11. Taloogu kiiresti uus kavand! 12. Lahusta värvi kuumaveega. 13. Loodame ehituse lõpetada kuu aega enne tähtaega. 14. Ehitusplatsi tulede kuma paistis kaugele. 15. Lõpetage täna võre kohaleasetamine. 16. Selle seina sees on kolm lõõri. 17. Lõpetasime lõõri ehitamise. 18. Teritasin plekikääre. 19. Lükka käru kuuril! 20. Määri palkide otstele tublisti tõrva! 21. Lõõ tugevamini! 22. Elektrivool andis mehele tugeva löögi. 23. See kirves on nüri. 24. Homme hakkame müüre ehitama. 25. Müüri ladumine edenes kiiresti.

Harjutus 30. Asetada ülesandes nr. 29 jämendatult trükitud tähtedega sõnad järgnevasse tabelisse. Sellele täishäälikule, mille välde vaadeldakse, tõmmata joon alla. Kui II ja III välte häälikuid on raske eristada, lisada selgituseks sulgudes juurde vajalik sõnalausest.

Täishäälikute välted.

Lühike täishäälik I välde	Pikk täishäälik II välde	Ülipikk täishäälik III välde
<u>s</u> ada	sa <u>a</u> da (mehed)	(tahan) sa <u>ada</u>

Lühike (I vältes) täishäälik kirjutatakse ühe tähega (a, e, i jne.).

Pikk (II vältes) ja ülipikk (III vältes) täishäälik kirjutatakse kahe tähega (aa, ee, ii jne.).

Täishääliku II ja III välde saab teineteisest eristada ainult kuulmise järgi.

Harjutus 31. Kirjutada sulgudes olev täishäälik ühe või kahe tähega, nagu on nõutav. Sõna järele märkida täishääliku välde.

1. Õpilane ei tohi ülearust k(o)li k(o)li tuua.
2. K(u)ri koer jooksis k(u)ri ukse j(u)rde ja hüppas k(u)ri.
3. Sa s(a)da mulle postiga see s(a)da rubla, mis mul oli s(a)da.
4. Lapsed tegid k(ä)ruga õues mitu t(i)ru ja k(ä)ru.
5. S(i)lu oma palitu s(i)lu!
6. Sadamas seisis s(u)r l(o)di.
7. K(o)lis l(o)di malering.
8. Küll t(u)li n(ü)d t(u)l!
9. Mall jõi ühe t(o)re m(u)na.
10. Igaüks ei s(ö) t(o)rest muna.
11. K(e)da isa õpetab?
12. K(e)da meile n(e)li k(a)likat!
13. «J(ä)me s(i)a!» ütles üks j(ä)me h(ä)l rahva hulgast.
14. Kass tõmbas m(ü)ra k(u)ldes selja k(ü)ru.
15. L(o)di otsas ripub tinapomm.
16. V(õ)ras m(e)s k(ü)sis t(e)d.
17. T(u)le t(u)leveski j(u)rde!
18. Metsa lähedal t(e)gi jõgi s(u)re k(ä)ru.
19. M(i)na on m(i)nu hea sõber.

N ä i d i s.

Täishäälikute väldete määramine.

Õpilane ei tohi ülearust koli (I) kooli (III) tuua.

Harjutus 32.* Näidata sidekriipsuga, kust kohast võib järgmisi pika ja ülipika täishäälikuga sõnu silbitada.

Pikale ja ülipikale täishäälikule tõmmata loogake alla.

Määrasin, sööda, eesel, kuuse, kolhoosis, pliatsi, maa, koolis, Poola, hõõruma, haab, meeter, eemal, koobastesse, kuu, pioneer, rõõmus, kriips, oktoober, häälikule, soo, raamatuid, liit, joonistus, töötama, kaardil, poolitama.

N ä i d i s.

Sõnade silbitamine.

Müü-ra-sin, söö-da...

Ülesanne 33. Vaadelda järgmistes lausetes jämendatult trükitud ühesilbilisi sõnu.

Millega need lõpevad?

Mitmendas vältes on nende lõpptäishäälik?

1. Koo enesele uus vöö!
2. Löö puu nii pooleks!
3. Vii tool laua juurde!
4. Söö natuke ning tee siis töö valmis!
5. Arvo seisis vee ääres roo sees.
6. Jää meile kuni selle kuu lõpuni!
7. Tee ääres on hea maa.
8. Saa aru, et see on sinu süü!
9. Too see kee siia!
10. Mängisin hoopis muu loo.
11. Õnnetus juhtus ree suure

hoo tõttu. 12. Too tee lauale! 13. Joo veel piima! 14. Püü ei saa lennata.

Püü = põldpüü — lind.

Täishäälikuga lõppevates ühesilbilistes sõnades on täishäälik **ülipikk**, seega **III** vältes.

7. Ühesilbilised sõnad, milledes ülipikk täishäälik märgitakse ühe tähega.

34. Et õigesti kirjutada, peab teadma järgmiste sõnade tähendust:

ma = m(in)a

sa = s(in)a

ta = t(em)a

mu = m(in)u

su = s(in)u

me = m(ei)e

te = t(ei)e

nad = n(em)ad

ja (siduv sõna)

ju (juba)

ka

do

re

mi

fa

si

la

urd. maa (maapind)

saa! (sõnast «saama»)

muu (mõni teine)

suu (näoosa)

mee (sõnast «mesi»)

tee (jook; maantee)

jaa = jah

ree (sõnast «regi»)

Harjutus 35. Moodustada nii palju lauseid, et neis esineksid vähemalt üks kord nr. 34 toodud ühesilbilised sõnad. Lauseis tõmmata nende sõnadele joon alla.

Näidis.

Ühesilbiliste sõnade kirjutamine.

Ma ei saa su jutust aru.

8. Lühike, pikk ja ülipikk kaashäälik.

Ülesanne 36.* Hääldata peeglisse vaadates järgmisi sõnu ja jälgida jämendatult trükitud tähtedega märgitud kaashäälikute hääldamisel huulte sulgumise kestust (v ä l t u s t).

k a m a
k a b i

(ühe) k a m m i
k a p i

(kaks) k a m m i
k a p p i

Ülesanne 37. Võrrelda (kuulmise järgi) jämendatult trükitud kaashäälikute hääldamispikkust.

Kaashäälikute välted.

Lühike kaashäälik I välte (hääldata lühidalt)	Pikk kaashäälik II välte (hääldata pikalt)	Ülipikk kaashäälik III välte (hääldata ülipikalt)
Kala tuli võrku. Laulge veel kord neid- samu laule!	Ehitasime üle silla. Sammu kiiremini!	Istutasime hulga lilli. Pea teistega sammul!
Linal olid ilusad sini- sed õied. Kolhoosi kari sõi niidul.	1. mail oli linnas võimas paraad. Mõrrad on meres.	Maa toidab linna, linn varustab maad. Kalurid lasksid võrgud merre.
Tuul sasis tasa puulehti.	Meie klassi õpilased esinesid peol näidendiga.	Direktor kiitis IV klassi.
Võideldge rahu eest!	Minu ema töötab «Marati» kudumistehhis.	See savitööstus toodab ka kahhelkive.
Tehas ehitas tööliste ilusa maja. Koostasime peoks huvitava kava.	_____	Tööline sai elamispinna uude majja. Kavva on võetud ka laul «Pioneeride laagris».

Kahhelkivi — eriline, vaabaga kaetud tellis.

Tsehhi — tehase või vabriku osakond.

Ülesanne 38. Koostada eespool toodud tabeli eeskujul uus tabel. Lausete asemele valida üksiksõnad, lisades vajaduse korral (II ja III vältes) juurde täiendava sõna (vt. ülesanne 36).

l, m, n, r, s, h II ja III vältes kirjutatakse **k a h e t ä h e g a**.
Nende II ja III väldeid saame eraldada ainult kuulmise abil.
j-l ja **v-l** ei ole II väldeid.

Harjutus 39.* Määrata jämendatult trükitud tähtedega märgitud **h ä ä l i k u t e v ä l t e d**. Määratavaile häälikuile tõmmata joon alla.

Rännakul.

Sammusime kogu öö sinnapoole, kus asus rinne. Sagedasti jäid vankrid porri ja savvi kinni. Hommikuks käisime siiski ära kolmkümmend kilomeetrit. Umbes kella kuue ajal jõudsime ühte külla. Küla oli fašistide poolt maha põletatud. Ainult üks maja ja rehi olid alles jäänud. Majja asus meie staap. Rehe võtsime enese alla. Panime püssid rehetarre ja tegime reheahju tule.

Tõin kannuga ojast vett, panin mõne vabarnavarre sisse ja keetsin teed. Hammustasin leivakannikat, rüüpasin kuuma teed, vahtisin tulle ja tundsin, kuidas mõnus tunne asus ihusse. Puhastasin siis püssi ja heitsin pikali savipõrandale, kuhu olin tassinud õlgi. Väljas kallas vihma, ahjukeris hõõgas sooja. Tõmbasin enese kerra ega märganudki, kunas olin vajunud sügavasse unne.

N ä i d i s.

Kaashäälikute välte määramine.

Sammusime (III), ... sinna (III), ...

Ülesanne 40. Vaadelda tabelist häälikute **g, b, d** kirjutamist I, II ja III vältes.

Kaashäälikute **g, b, d** välted.

Lühike häälik I välde (hääldame lühidalt)	Pikk häälik II välde (hääldame pikalt)	Ülipikk häälik III välde (hääldame ülipikalt)
Lagi oli madal. Leba aga edasi!	Lakiti põrandat. Mees seisis lepa juures.	Vala nõusse lakki! Raiusin leppa. Heinamaa mattus uttu.
Olin suures hädas.	Seisin leti ääres.	

Kui hääldame lühidalt (I vältes), siis kirjutame **g, b, d**.
 Pikalt (II vältes) hääldades kirjutame **k, p, t**.
 Ülipikalt (III vältes) hääldamise korral kirjutame
kk, pp, tt.

Harjutus 41. Koostada lauseid, kus esineb **g, b, d** I, II ja III vältes. Välde märkida sõna järele sulgudesse. Vaadeldavaile häälikuile tõmmata joon alla.

Näidis.

Harjutus g, b, d väldele.

Agu (I) *kukkus* (III) *pikali* (II).

Harjutus 42. Määrata jämendatult trükitud tähtedega märgitud häälikute välde.

1. Laps lippas majja. 2. Panin panni kappi. 3. Villu viis villu kedrata. 4. Sammu sada samm u edasi! 5. Kanna sellesse vanasse vanni paar ämbrit vihmavetti! 6. Kass hüppas roti kallale. 7. Lama sin tamme kännu juures. 8. Anna mulle ruttu tükk vatti! 9. Laksin tsehi. 10. Mitu rida lilli sa, Lilli, istutasid? 11. Lapp kukkus vanni. 12. Linu viidi linna. 13. Kägu kukkus tammikus. 14. Ära aja lõnga sassil! 15. Lõin kirve kivvi. 16. Purre murdus ja ma kukkusin ojja. 17. Tuba oli jahe. 18. Tegin mitu vurri. 19. Mall korjas lilli põlle. 20. Ema lubas lapsi veel ühe tunni väljas olla. 21. Lase kass sissel!

Näidis.

Kaashäälikute välte määramine.

Laps lippas (III) *majja* (III).

Ülesanne 43.* Lisada omalt poolt juurde rohkesti samasuguseid sõnapaare, nagu näidises esitatud. Lühikesele ja pikale täishäälikule tõmmata joon alla.

Näidis.

Kaashäälik ühesilbiliste sõnade lõpus.

(2 + 1)	(1 + 2)
<u>luuk</u>	<u>lukk</u>
<u>kool</u>	<u>koll</u>
<u>kaas</u>	<u>kass</u>

jne.

Ühesilbilistes sõnades kirjutatakse pikale ja ülipikale täishäälikule (aa, ee, uu jne.) järgnev kaashäälik ühe tähega. Lühikesele täishäälikule (a, e, u jne.) järgnev kaashäälik kirjutatakse aga kahe tähega.

9. Ühesilbilised sõnad, milledes ülipikk kaashäälik märgitakse ühe tähega.

Ülesanne 44. Vaadelda antud sõnade kirjutamist. Panna tähele, et esitatud sõnad võivad lõppeda vastavalt tähendusele kas ühe või kahe tähega.

mul = m(in)ul

sul = s(in)ul

tal = t(em)al

kel = kellel

mil = millel, millal

sel = sellel

tol = tolel

ses = selles

las = lase

mis? (küsimus)

on (sõnast «olema»)

kus? „

kes? „

kas? „

et (siduv sõna lauseis)

jah = jaa

urd. mull (veemull)

sull-sull! (vee voolamise hääli)

tall (noor lammas; hobuste laut)

kell (ajanäitaja)

sell (endisel ajal: väljaõppinud käsitöeline, kuid veel mitte meister)

toll (endisaegne pikkusmõõt, ligikaudu 2,4 cm)

lass (väike vaaditaoline nõu)

onn (väike vilets ehitus)

kuss! (vaigistav hüüe)

kass (koduloom)

Harjutus 45. Kirjuta sulgudes olev kaashäälik ühe või kahe tähega, nagu on nõutav.

1. Ka(s) su(l) o(n) lambata(l)? 2. Mu(l) lendas üks seebimu(l) lakke. 3. La(s) ma viskan! 4. Otsin raamatu, mi(l) olid sinised kaaned. 5. Ku(s) ø(n) ko(n) talvel? 6. Se(l) majal on neli, to(l) viis korstnat. 7. Ke(l) on ke(l) kaasas? 8. Ka(s)

- se(s) asjas on jõutud kokkuleppele? 9. Ke(s) teab, mi(s) märk see o(n)? 10. O(n) o(n) vilets majake. 11. Su(l) tuleb se(l) ajal kodus olla! 12. Ku(s) sa elad? 13. Ku(s), ära haugu, Reks! 14. No(h), mi(s) su(l) viga o(n)? 15. Ka(s) isa teab, e(t) ta(l) tuleb se(l) päeval koosolekule tulla? 16. La(s) ma näitan, ku(s) su(l) o(n) valesti kirjutatud! 17. Ka(s) tead, mi(l) viisil pääses ka(s) sahvrisse? 18. Mi(s) ke(l) o(n)? 19. Kolhoosil on suur ta(l). 20. Laps tegi vannis su(l)-su(l).

*10. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

Vastamisel tuua alati näiteid.

1. Mille poolest erinevad tähed häälikuist?
2. Öelda eesti keele tähestik (ühes võortähtedega).
3. Kuidas koostatakse tähestikulises järjekorras nimestikke?
4. Nimetada kõik täishäälikud.
5. Nimetada kõik kaashäälikud.
6. Milleks jaguneb sõna?
7. Millal on häälik I, millal II ja millal III vältes?
8. Kuidas saab eraldada täishääliku II ja III välde?
9. Missuguses vältes on täishäälik ühesilbilistes täishäälikuga lõppevais sõnades? Missugustes ühesilbilistes sõnades kirjutatakse ülipikk lõpptäishäälik ühe tähega?
10. Kuidas kirjutatakse g, b, d I, II ja III vältes?
11. Missugustel kaashäälikutel ei ole II välde?
12. Kuidas kirjutatakse ühesilbilistes sõnades lühikesele täishäälikule järgnev kaashäälik? Missugused erandid siin esinevad?
13. Kuidas kirjutatakse ühesilbilistes sõnades pikale täishäälikule järgnev kaashäälik?

HÄÄLIKUÜHENDID.

(Kordamine ja süvendamine.)

11. Üldisi selgitusi.

Ulesanne 46.* Kirjutada luuletus «Suusamäel» vihikusse. Kõrvuti seisvaile erinevaile täishäälikuile tõmmata üks, kõrvuti seisvaile erinevaile kaashäälikuile kaks joont alla.

Külmalt punab taevakaar.
Sammus lumerudin,
lähen, õlal suusapaar,
kangeid sõrmi mudin.
Ära mõtle, külmaätt,
et mind koju ajad!
Näksi varvast, näpi kätt,

kui just seda vajad,
aga küllap suusamäel,
lõpp on sinu meeleväel...
Kordan seda igas sammus,
jalga käies poistereas.
Mul on seljas kerge vammus,
turris läki-läki peas.

(R. Parve)

Kõrvuti seisvad erinevad täis- ja kaashäälikud moodustavad häälikuühendi.

12. Kaksiktäishäälikud.

Ulesanne 47.* Lugada pala ja kirjutada välja kõik allakriipsutatud sõnad.

Silbitada need sõnad sidekriipsuga.

Tõmmata silbis asetsevaile täishäälikuist koosnevaile häälikuühendeile loogake alla.

Kord tulid õpilased Mitsurini juurde. Nad olid tema «imede-aiast» palju kuulnud. Värava kohal rippus laud pealkirjaga: «Meie ei või oodata armuande looduselt. Meie ülesanne on neid temalt võtta.»

Vaikus asus aia kohal, kuigi varjulistel puisteedel oli näha vaikselt töötavaid inimesi. Ainult mesilased ja kimalased sumisesid ümberringi ja väsimatud linnud laulsid lehestikus.

«Kuidas me saaksime tutvuda Ivan Vladimirovitšiga?» küsisid lapsed vahilt peaaegu sosinal.

«Minge mööda seda puisteed paremale...» ütles vaht. «Aga pärast pöörduge vasakule... Seal on suure õunapuu all pingike. Ivan Vladimirovitš armastab sellel istuda, kui ta puhkab.»

N ä i d i s.

Keeleline vaatlus.

Juur-de, i-me-de-ai-ast, ...

Kahest erinevast täishäälikust koosnevat häälikuühendit, mis kuulub ühte silpi, nimetatakse kaksiktäishäälikuks.

Harjutus 48. Tõmmata järgmistes lausetes kaksiktäishäälikuile loogake alla.

Mitmendas vältes on jämendatult trükitud kaashäälikud?

1. Meil laulud aitavad elada, võita. 2. Laagrist kaikus noorte huikeid. 3. Meie rühma poistel tuleb nüüd vilja aita viia. 4. Kus viga näed laita, seal tule ja aita! 5. Pioneerid aitasid meil vaipu kinni kõita. 6. «Saime eile kaunis hea hulga puitu,» lausus laohoidja. 7. Sa võimas maa, sa tõusev maa, ei keegi võita sind ei saa! 8. Oh, Koit, sul kõik riided vaiku ja tõrvalaike täis! 9. Laev sõitis kai äärde kaupu laadima. 10. Näita neid kausse kaemale! 11. Hõissa, poisid, talv on käes! 12. Treener õpetas poisse, kuidas õigesti oda heita. 13. Muri taipab isegi lehmad lauta ajada.

Kaksiktäishääliku järele kirjutatakse ülipikk kaashäälik ühe tähega, välja arvatud ülipikk s, mis kirjutatakse kahe tähega (*poiss, kauss, hõissa!*).

Harjutus 49. Kirjutada 10 lauset, kus esinevad mitmesugustes käänetes sõnad poiss ja kauss. Tõmmata neile sõnadele joon alla.

Näidis.

Lauseid sõnadega „poiss“ ja „kauss“.

Väike kauss oli pandud suure kausi sisse.

Harjutus 50.* Kirjutada järgmised sõnad ainsuse sisseütlevas (kellesse? millesse? kuhu?) kääntes. Sisseütleva käänte lõpp -sse kirjutada värviliselt, kaksiktäishäälikuile tõmmata loogake alla.

Hea, au, pai, nõu, mai, kantselei, nuga, viga, siga, tõde, tugi, õde.

Näidis.

Ainsuse sisseütleva õigekirjutus.

Ainsuse nimetav

Ainsuse sisseütlev

kes? mis?

kellesse? millesse? kuhu?

hea

heasse

.....

.....

Ulesanne 51. Õppida järgnev pala etteütluks.

Kauss läks katki.

Emal läks lauta. Paul jäi üksi tuppa. Ta löikas tüki nõõri ja köitis selle roika külge. Roigas oli nüüd hobune.

Paul sõitis roikaga paigast paika, huikas ja hõikas, nii et tuba kaikus. Sõidul tõukas ta lauda. Laual oli kauss. Kauss kõikus, kukkus maha ja purunes.

Nüüd oli poiss nõutu. Kas peita tükid kuhugi auku, nii et neid ei leita? Ei, see oleks autu. Aga nii ei jäeta teda karistamata. Mis teha?

Kui tuli ema, näitas Paul purunenud kaussi ja palus andeks. Emal noomis ainult natuke.

13. Kaashäälikute ühendid.

Harjutus 52.* Tõmmata järgnevais lauseis kaashäälikuist koosnevaile häälikuühendeile loogake alla.

1. Kontserdi järgmise numbrina esitas orkester katkendeid Tšaikovski balletist «Pähklipureja». 2. Kunstnik võttis pintslile paraja portsjoni mustjashalli värvi ja mõne tõmbe järel tõusis maalil elektriijaama korstnast paks suitsupilv taeva poole. 3. Kella seitsme ajal algas arstlik kontroll.

Tšaikovski — kuulus vene helilooja.

Ballett — lavatants, tantsuetendus.

Kahest või enamast erisugusest kaashäälikust koosnevat häälikuühendit nimetatakse kaashäälikute ühendiks.

Ülesanne 53. Eelmisest harjutusest poolitada püstkriipsuga 15 niisugust sõna, kus esineb kaashäälikute ühendeid.

Kaashäälikute ühendite kohale märkida numbriga, mitmest kaashäälikust ühend koosneb.

N ä i d i s.

Kaashäälikute ühendite poolitamine.

Kont³/ser²/di, järg³/mise,

Ülesanne 54.* Kirjutada lugemikust vihikusse vähemalt 15 niisugust sõna, milles esineb kaashäälikute ühendeid.

Kaashäälikute ühendid märkida loogakesega. Pealkirjaks: *Keeleline vaatlus.*

Vaadelda, mitme tähega kirjutatakse kaashäälikute ühendis iga kaashäälik.

Harjutus 55. Kirjutada järgmistes sõnades ülipikka kaashäälikut märkiv täht värviliselt ja tõmmata kaashäälikute ühendite loogake alla. Pealkirjaks: *Ülipikk kaashäälik kaashäälikute ühendis.*

Kulda, linlane, (oodati) tormi, võtma, andma, piklik, kargas, ronk, muldne, homseks, tundi, ratsa, võtja, kümne, mõtle, jalga, randa, tütre, karja (saatma), kõrsi, kandis (koju).

Kaashäälikute ühendeis kirjutatakse iga kaashäälik ühe tähega, vaatamata sellele, kui pikalt kaashäälikut hääldatakse.

Harjutus 56. Koostada lauseid, kus esineksid järgmised kaashäälikute ühenditega sõnad.

Kündma, homne, tallinnlane, kütma, tunda, kindas, kopli, hamba, pind, täpne, patja, turba, muldas, aknal, kiitma, kohtasin, jätma, leplik.

Ülesanne 57.* Meenutada, millal kirjutatakse liide **-ki**, millal **-gi**. Miks sõnades **pappki**, **vurrgi**, **linna**, **vattki** jne. liidete ees kirjutatakse kaashäälikud kahe tähega?

Ülesanne 58.* Miks kirjutatakse liitsõnades **allpool**, **lukksepp**, **risttee**, **keskkool**, **pappkarp** jne. jämendatult trükitud kaashäälikute ühendeis mõni häälik kahe tähega?

Harjutus 59. Kirjutada sulgudes olev kaashäälik ühe või kahe tähega, nagu on nõutav. Sõnades, kus olid sulud, tõmmata kaashäälikute ühendeile loogake alla.

1.

1. Mu ve(n)d kuulub metallitöö ri(n)gi. 2. Ta ootab ho(m)set päeva, sest siis on ringi töötu(n)d. 3. Ta teeb va(s)kset tuhatooši. 4. Pane kla(m)ber kruusta(n)gide vahele! 5. Va(l)dur teeb ple(k)kar(p)i. 6. Praegu segab ta õlivä(r)vi karbi välispi(n)dade ka(t)miseks. 7. See pi(k)lik kar(p) on ilusasti valmistatud. 8. Plekist va(n)gi on meie poiste töö. 9. E(l)mar valmistas pa(n)ge. 10. Nüüd on praepa(n)gi valmis. 11. Se(p)ki kiitis la(t)rauast valmistatud ke(l)ku.

12. Mina a(s)tusin «Osavate käte» ri(n)gi. 13. Poisid punuvad ko(r)ve. 14. O(l)di kibedasti amelis vi(t)ste koorimisega. 15. Lilleke(p)ki tuleb vä(r)vida. 16. Võta punast vä(r)vi ja tō(m)ba sellega siia paar joont! 17. Linda heegeldas tu(t)mü(t)si. 18. Selle ki(n)da mu(s)tri a(n)dis mulle vanaema. 19. Tiina õ(m)bles sär(k)e. 20. Meie ringide vä(l)japanekud äratasid näitusel ü(l)dist tähelepanu. 21. Talli(n)lasi huvitasid eriti maa-koolide ri(n)gide tööd.

N ä i d i s.

Kaashäälikute ühendid.

Mu vend kuulub metallitöö ringi.

Ülesanne 60. Vaadelda järgnevates sõnades (III vältes) s kirjutamist. Ülipikk s on trükitud jämendatult (-ss-).

kirss — kaks kirssi — mõne kirsi

varss (noor hobune) — silitasin varssa — noore varsa

a g a: luuavars

märss (võrkkott) — uut märssi — ilusa märsi

marss — kuulasin marssi — uue marsi

marssima — marssisin — marsin

värss (osa luuletusest; ka härjavarss) — kaks värssi — ühe värsi

hirss (taim) — külvas hirssi — hirsitera

a g a: õlekõrs, tõrs (tünn), õrs

valss — õppisin valssi — ühe valsi

pulss (tuiksoon, tuige) — katsus pulssi — pulsi löök

seanss — enne uut seanssi — selle seansi

Kaashäälikute ühendeis kirjutatakse l, m, n, r järel üli-
p i k k s kahe tähega (lss, mss, nss, rss).

Harjutus 61. Koostada jutuke või lauseid, milles on rohkesti kasutatud eelmises ülesandes toodud sõnu. Pealkirjaks näiteks: *Kolhoosi noorloomi hooldamas.*

Ülesanne 62.* Leida järgmistes lausetes harvendatult trükitud sõnadest **kaashäälikute ühendid**. Kirjutada need vihkusse. Kaashäälikute ühendile tõmmata joon alla.

1. Lapsed laulsid taktis. 2. Ema läks apteeki rohtu tooma. 3. Poisid mängisid laptuud. 4. Koolis on väga ilusaid kaktusi. 5. Rebisin nõõri katki. 6. Hein putk kasvab kraavikaldail. 7. Matkal nägime konnaotka pesa. 8. Pane hobune kütke. 9. Hetk hiljem mäng katkes. 10. Minu isa on laevakapten.

Laptuu — pallimäng.

Kakts — lõunamaa taim, meil potilill.

Näidis.

Kaashäälikute ühendite vaatlus.

Taktis, apteegis

p, t, k kõrval kirjutatakse **p, t, k**.

Ülesanne 63.* Meenutada, millal kirjutatakse liide **-ki**, millal **-gi**. Vaadelda liite **-ki** liitumist sõnadele, mis lõpevad **b, d, g**-ga.

saag + **ki** = saag**ki**

tule**b** + **ki** = tule**bki**

annad + **ki** = annad**ki**

Liite **-ki** ja **-gi** liitumisel jääb sõna **muutmatus**, sellepärast jääb siin vahel kaashäälikute ühendis **k ette b, d, g**.

Ülesanne 64.* Vaadelda kaashäälikute ühendeid, milles **h** ja **s** kõrval on **p**, **t**, **k**. Jätkata näidete toomist.

lahti	kask	raspel	post	maksti
vahtima	viskama	laps	kastma	tahtsin
kahtlane	järsk	kopsima	varsti	lүpsti
tuhk	kaks	komps	otse	lasksin
puhkama	tuksuma	sulpsas	kitsas	maitsti
jne.	jne.	jne.	jne.	jne.

Raspel — suurte hämmastega viil.

s ja h kõrval kirjutatakse harilikult **p**, **t**, **k**.

Ülesanne 65.* Vaadelda järgmisi sõnu ja nendes esinevaid kaashäälikute ühendeid. Kirjutada lauseid, milles esineb neid sõnu.

kärb es	kärb sed, kärb sel, kärb seid
hoog ne	hoog sa
igakül g ne	igakül g se
kahekord ne	kahekord se
jalg	jalg si
raud ne	raud sed, raud setel
kuld ne	kuld sel, kuld sed
nüüd ne	nüüd sel
jõud	jõud sasti
jõud ma	jõud sin
and ma	and sin

Sõna tüves esinev **b, d, g** jääb püsima ka siis, kui **b, d, g** kõr-
vale satub **s**.

Ülesanne 66.* Põhjenaada, miks järgnevais sõnades **p, t, k**
ja **s** ees kirjutatakse **b, d, g**. Kirjutada nende sõnadega lauseid.

alg + kool = algkool

jalg + pall = jalgpall

külg + tugi = külgtugi

umb + kaudne = umbkaudne

siid + kleit = siidkleit

põld + püü = põldpüü

kald + tahk = kaldtahk

umb + sõlm = umbsõlm

king + sepp = kingsepp

laud + sein = laudsein

käänd + sõna = käändsõna

nüüd + sama = nüüdsama

Harjutus 67. Kirjutada kriipsu asemele **b, d, g** või **p, t, k** ja
tõmmata neile sõnadele joon alla.

Artell hakkas sovhoosile valmistama rau—set väravat. Iga
pistasja kaalutleti mitmekor—selt. Siis asuti hoo—salt tööle. Artel-
lis tunti uu—seid töövõlteid ja kasutati moo—said tööriistu, see-
pärast edenes töö jõu—sasti. Midagi ei pidanud artell ülelii—seks,
kui see tuli tööle kasuks. Soo—sate võimaluste tõttu sai värav
õigea—selt valmis. Värava keskel olid kaunistuseks kolm kul—set
viisnur—set tähte. Kõik kii—sid toredat väravat ja mitmed asutu-
sed an—sid artellile uusi seesuguseid töid teha.

Näidis.

Kaashäälivate ühendite õigekirjutusest.

Artell hakkas sovhoosile valmistama raudset...

POOLITAMINE.

14. Kordav kokkuvõte.

Ülesanne 68.* Korrata silbitamise reegleid (vt. nr. 23).

Harjutus 69.* Silbitada ja poolitada lugemikust õpetaja määramisel 8—10 lauset.

Siipide vahekohad näidata sidekriipsudega, poolitamiskohtadele tõmmata püstkriips.

N ä i d i s.

Silbitamine ja poolitamine.

Tuul a-jas pil-|ved lai-a-|li.

70. Kokkuvõte.

1. Sõnade poolitamisel ei tohi silpe lõhkuda, näit.:

- a) *joo, viis, ee-mal, plii-atsi* või *pliiat-si,*
- b) *vea, poeg, kuo-tan, väi-kese* või *väike-se,*
- d) *pi-me, tu-lemine* või *tule-mine* või *tulemi-ne,*
- e) *sep-pa, põl-lesse* või *põlles-se,*
- g) *kal-da, aad-ress, numb-ri, korst-na, sulps-ti.*

2. Ühetähelist silpi ei viida uuele reale, näit.:

aia, saiu, neiu-le, riie-tes, hüüa-me.

3. Ühetähelist silpi ei jäeta rea lõppu, näit.:

ema, isa-ga, ime-lik, uju-ja.

4. Liitsõnade poolitamisel peetakse soovitavaks, et poolitamiskohaks valitaks sõnade liitumiskoht, näit.:

kooli-maja, liit-sõna, täitev-komitee, rahva-saadik, elektri-jõujaam, allmaa-raudteeliin.

Ülesanne 71.* Kirjutada lugemikust sõnu, milles on kaksiktäishäälikuid. Võimalikud poolitamiskohad näidata püstkriipsuga.

Harjutus 72. Poolitada lugemikust õpetaja määramisel 5 lause sõnad. Võimalikud poolitamiskohad näidata püstkriipsudega.

*15. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

Vastamisel tuua alati näiteid.

1. Missugused häälikud moodustavad häälikuühendi?
2. Missugust häälikuühendit nimetatakse kaksiktäishäälikuks?
3. Mitme tähega kirjutatakse kaksiktäishääliku järel ülipikk kaashäälik? Missugune kaashäälik moodustab siin erandi?
4. Missugust häälikuühendit nimetatakse kaashäälikute ühendiks?
5. Mitme tähega kirjutatakse kaashäälikute ühendis ülipikk kaashäälik? Missugune kaashäälik moodustab siin erandi?
6. Millal kirjutame kaashäälikute ühendis erandlikult **s** kõrval **b, d, g**?
7. Missuguseks jääb sõna liite **-ki** ja **-gi** liitumisel?
8. Mida teame sõnade liitsõnaks liitumisel kõrvuti jäävate kaashäälikute kohta?
9. Nimetada silbitamise ja poolitamise reeglid.

16. Kordavaid harjutusi.

Harjutus 73.* Tõmmata helituile häälikuile jooneke alla.
Pealkirjaks: *Helitud häälikud.*

Ei ole kaugel aeg, millal Nõukogudemaa kaardilt kaovad kasutud maa-alad. Seda lubavad uskuda Nõukogudemaa üha arenev teadus ja plaanikindel üksmeelne töö kommunistliku partei juhtimisel.

Meie võidame endale uut maad looduselt. Kapitalistlike maade

valitsused rahuldavad oma nälga maa järele teiste maade vallutamise-
misega, püüdes kogu aeg leiutada vahendeid, millega hävitada,
purustada ja tappa.

Harjutus 74.* Kirjutada lauseid, milles on kasutatud sõnu *aru-
tama, harutama, aru ja haru*. Pealkirjaks: *Õigekirjutusharjutus*.

Harjutus 75.* Määrata jämendatult trükitud häälikute välde.

Tööline, koolil, sadamas, kiiresti, rajamine, küsimus, lippudega,
jään, mis, ennast, toodud, olla, süda, kommunismile, uurimine, on,
õpite, veega, alati, ta, rõõmust, luba, püüdis, maa, kõne, korra,
kava, kattuma, tõkat, tahab, tuleb, agar, tsehhil, kogu, suure, mul,
kokku, tüürime, karastatud, su, liidu, alati, kivvi, äratama, edasi,
marru, tänu, saadetakse, omandada, tõtake, klassile, lõõmav, teevad,
ike, käänak, et, suhu.

N ä i d i s.

Häälikute välted.

Tööline (III), koolil (II), ...

Harjutus 76.* Kirjutada sulgudes olev täis- või kaashäälik ühe
või kahe tähega, nagu on nõutav.

1.

Ke(l) oli p(o)l seitse. «Tõuse, R(e)t!» hüüdis me(m). «Lõ(p)
unele!» Te(k) pealt, p(a)r ringutust, rä(t) varnast, s(e)p kaasa
j(a) pesema! S(i)s ka(m) kätte ja juuksed siledaks! Varsti olid
ta(l) pl(u)s j(a) seelik ü(l), punane pioneerirä(t)ik kaelas, (u)s
must põ(l) ee(s), sukad-kingad jalas. Laual ootasid juba söö(k)
j(a) j(o)k: suu(r) pr(u)n koo(k), klaa(s) piima, tü(k) liha, k(ä)r
leiba. Pärast sööki sa(l) kaela, ja(k) ülle, vormimüts pähe, ma(p)
kätte, pa(l) taskusse ja kooli.

2.

K(o)l, ku(s) Ree(t) käis, oli tü(k) maad eemal. Tee(l) hoidus
t(a) paremale t(e)veerele, e(t) sõidukite ette ei jääks.

Reeda kooli jõudes oli kl(a)ss vee(l) tühi. Tahvlila(p) niiskeks,
krii(t) kohale, t(o)l paika, li(l) kasta — s(e) oli ta(l) mõne minuti
t(ö). Varsti jõudsid pärale Mi(k) j(a) Pee(p), A(n) ja Ju(s).

«Ka(s) su(l) o(n) pa(l) kaasas?» päris A(n).

«Ja(h) o(n)!»

«S(i)s läheme mängimal!»

S(u)r saa(l) rõkkas laste häältest, kuni kõlas ke(l).

Harjutus 77.* Kirjutada lünga asemele liide **-gi** või **-ki**.

I

1. Lipp— lehvis lipuvardas. 2. Loosung— oli asetatud sissekäigu kohale. 3. Orkester— mängis näitusel. 4. Meie kolhoosi esimees— pidas kõne. 5. Noored naturalistid olid kasvatanud maa-
pirne—. 6. Naaberkolhoosi pull— oli toodud näitusele. 7. Meie kooli šeff— esines näitusel väljapanekutega. 8. Töötav dušš— oli üles seatud. 9. Minu sõber Vello— sai küülikute eest auhinna. 10. Filmimehed— olid kohal. 11. Linnast— oli palju rahvast näitusele sõitnud. 12. Öhtul oli näituseväljakul kino—.

II

1. Suvel käisime paar korda kalal—. 2. Kukk— ei olnud veel kirenud, kui teele asusime. 3. Kuu— oli veel loojumata. 4. Teel saime pisut vihma—. 5. Kahv— oli meil kaasas. 6. Ühe öö— magasime küünis. 7. Mind— võeti mootorpaadiga sõitma. 8. Suure rõõmuga ununes mul aitäh— ütlemata. 9. Jões oli väike saar—. 10. Vend sai paar haugi—. 11. Muß oli mõni suur ahven—. 12. Mõni vimb— sattus õnge otsa. 13. Seljakott— oli kalu täis. 14. Olime hea saagi üle natuke uhked—.

SÕNADE ALGVORM.

17. Algvormi mõiste.

Ülesanne 78. Lugeda antud katkend.

Kirjutada harvendatult trükitud sõnadest välja nimi- ja omadussõnad.

Leida nende sõnade ainsuse nimetav kääne.

Pioneerisalk läks koos õpetajaga matkale. Oli palav ja selge päev. Lilledel kohal lendlesid mitmevärvilised liblikad, põrisesid kumalased ja lendasid vaikselt kerged kiilid.

Poisid kõndisid mööda põllupeenart, mis viis kuristikuni. See oli suur vana kuristik, mille põhjas voolas selge oja.

Näidis.

Ainsuse nimetava leidmine.

Katkendis:

õpetajaga

Ainsuse nimetav:

(kes? mis?)

õpetaja

jne.

Ülesanne 79. Kirjutada eelmisest ülesandest välja kõik tegusõnad.

Leida nende tegusõnade *ma*-tegevusnimi.

Näidis.

ma-tegevusnime leidmine.

Katkendis:

*läks
lendlesid*

ma-tegevusnimi:

(mida tegema?)

minema

jne.

Sõnade kuju ainsuse nimetavas käändes ja *ma-tegevusnimes* nimetatakse sõnade algvormiks.

Harjutus 80. Kirjutada katkendist välja harvendatult trükitud sõnad.

Anda nende sõnade algvorm.

Metsa äärel kasvasid kased, haavad, pärnad, vahtrad ja tammed; siis jäid need üha hõredamaks. Meie ette kerkis ühtlase seinana tihe kuusik. Kaugemal punasid paljad männitüved ja sealt edasi algas jällegi segamets, kus kasvasid sarapuupõõsad, pihlakad, toomingad ja suuremad mahlakad rohttaimed.

Päikesekiired valgustasid kirkalt puude latvu ja hajusid okstele; ainult siin-seal ulatusid nad kahvatute ribadena ja laikudena maani.

Oha — ikka, ühtelugu.

Näidis.

Sõnade algvorm.

Katkendis:

metsa

kasvasid

Algvormis:

mets

kasvama

jne.

SÕNALIIGID.

18. Nimisõnad.

Ülesanne 81.* Jätkata allpool olevat loetelu nimedest ja nimetustest.

Siin toodud sõnu ei ole vaja ära kirjutada.

Nimisõnad.

Elusolendite nimetused ja nimed:	inimene, õpetaja, pioneer, Aino, Nurmiste, loom, lind, pääsuke ...
Taimede nimetused:	taim, sammal, puu, mänd, võilill ...
Asjade nimetused:	lugemik, nõel, maja, lennuk, redel ...
Kohtade nimetused ja nimed:	mägi, saar, linn, Moskva, Euroopa, Emajõgi, Põhja-Eesti, Uraal ...
Ainete nimetused:	sool, õhk, savi, tint, piim ...
Omaduste nimetused:	korralikkus, hoolsus, julgus, kuumus ...
Tegevuste nimetused:	sõit, naer, mäng, töö, vastuvõtt, õppimine ...
Sündmuste nimetused:	pidu, sõda, püha, revolutsioon, miiting ...
Nähtuste nimetused:	valgus, sügis, öö, plahvatus ...
jne.	jne.

Olendite, asjade, kohtade ja kõige muu nimetused ja nimed on **nimisõnad**.

Ülesanne 82.* Leida antud ja ise valitud nimisõnadele teisi sama või peaaegu sama tähendusega nimisõnu.

Rebane, nurmenukk, vemmal, jaanuarikuu, heinamaa, säng, tekk, toit, kauplus, pärn, naer, korratus, rändamine, sulin, kavalus, tehas.

N ä i d i s.

Sama või peaaegu sama tähendusega nimisõnad.

Rebane — reinuvader — rein — kanavaras.

Ülesanne 83.* Leida antud ja ise valitud nimisõnadele vastandnimisõnu.

Kurbus, valgus, minek, vanadus, hoolsus, julgus, puhtus, surm, liikumine, öö, algus, sõda, talv, tasandik, ida, tõusmine, tarkus, edasimine, tekkimine selgus.

N ä i d i s.

Vastandnimisõnad.

kurbus — rõõm

jne.

Ülesanne 84. Vaadelda *ja-* ja *mine-lõpulisi* nimisõnu.

Nimisõnad.

<i>ma-tegevusnimi</i>	<i>ja-lõpuline</i> (kes?)	<i>mine-lõpuline</i> (mis?)
kirjuta <i>ma</i>	kirjuta <i>ja</i>	kirjuta <i>mine</i>
käi <i>ma</i>	käi <i>ja</i>	käi <i>mine</i>
vii <i>ma</i>	vii <i>ja</i>	vii <i>mine</i>
müü <i>ma</i>	müü <i>ja</i>	müü <i>mine</i>
aja <i>ma</i>	aja <i>ja</i>	aja <i>mine</i>
õppi <i>ma</i>	õppi <i>ja</i>	õppi <i>mine</i>
hakka <i>ma</i>	hakka <i>ja</i>	hakka <i>mine</i>
erandid: tule <i>ma</i>	tuli <i>ja</i>	tule <i>mine</i>
pese <i>ma</i>	pesi <i>ja</i>	pese <i>mine</i>
näge <i>ma</i>	nägi <i>ja</i>	näge <i>mine</i>
sure <i>ma</i>	suri <i>ja</i>	sure <i>mine</i>

ja- ja *mine-lõpuliste* nimisõnade tüvi on harilikult ühesugune vastava tegusõna *ma-*tegevusnime tüvega.

Harjutus 85. Koostada *ja-lõpuliste* nimisõnadega lauseid, eriti nende sõnadega, kus tuleb *-ija* kirjutada (*käija*, *õppijale* jne.). Tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Lauseid ja-lõpuliste nimisõnadega*.

Harjutus 86. Koostada lauseid, milles esinevad sõnad *müüa*, *viia* (*da-*tegevusnimi) ja *müüja*, *viija*. Sõnadele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Oigekirjaharjutus*.

Harjutus 87. Tõmmata nimisõnadele joon alla.

Oktoobripühad.

Juba ammu alustasime ettevalmistusi oktoobripühade vääriskaks vastuvõtuks. Tegime kuuseokstest suure rohelise pärja punaste lipukestega ja kaunistasime klassi.

Õppisime näidendit, deklamatsioone, laule ja tantse ning kaunistasime saali vanikute, piltide ja punaste lippudega.

6. novembril saime kätte tunnistused, kordasime õpitud laule ning deklamatsioone, ja pimeduse saabudes algaski meil pidu.

Külla olid palutud ka kõigi laste vanemad, vennad ja õed. Kõigile meeldis meie eeskava.

Harjutus 88.* Kirjutada eelmisest palast välja vähemalt 10 nimisõna ja leida, missugustele küsimustele nad vastavad. Anda ka igaühele algvorm.

Näidis.

Nimisõnade algvormi leidmine.

Esinev vorm

Algvorm

ettevalmistusi (mida?)

(kes? mis? — ains. nimetav)
ettevalmistus

Ülesanne 89.* Leida, missugustele küsimustele vastavad ülesandes nr. 81 esitatud nimisõnad.

Nimisõna (algvormis) vastab küsimusele kes? mis?

Ülesanne 90. Vaadelda tabelis antud üld- ja pärisnimesid. Taha tabel ise valitud üld- ja pärisnimedest.

Üld- ja pärisnimed.

Üldnimi (paljudele kuuluv)	Pärisnimi (üheleainsale kuuluv)
riik	Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liit, lühendatult: Nõukogude Liit ehk NSV Liit ehk NSVL
partei	Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei, lühendatult: NLKP
revolutsioon	Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon
linn	Moskva
noorsooühing	Üleliiduline Leninlik Kommunistlik Noorsooühing, lühendatult: ÜLKNU
organisatsioon	V. I. Lenini nimeline Noorte Pioneeride Organisatsioon
ministeerium	Eesti NSV Haridusministeerium ehk ENSV Haridusministeerium
kool	Sõmerpalu Seitsmeaastane Kool ehk Sõmerpalu 7-aastane Kool
õpilane	Leelo Kadak
ajaleht, ajakiri	«Säde», «Sirp ja Vasar», «Eesti Kommunist»
raamat	«Eesti keele lugemik», «Kuidas karastus teras»

Üldnimed kirjutatakse väikese, pärisnimed suure algustähega.

Ülesanne 91. Jätkata rahvaste nimede (üldnimed) kirjutamist.

Rahvad:

venelased	grusiinlased
eestlased	usbekid

jne.

Ülesanne 92. Jätkata järgmist tööd.

Koht:

(pärisnimed)

Moskva
Leningrad
Tallinn
Riia

Seal elavad inimesed:

(üldnimed)

moskvalased
leningradlased
tallinlased
riialased

jne.

Harjutus 93. Kirjutada lauseid, milles on riikide, asutuste, organisatsioonide koolide jne. nimetusi. Pealkirjaks: *Lauseid pärisnimedega.*

Ülesanne 94. Õppida tabelist tundma sõna *nõukogude* kirjutamist pärisnimena ja üldnimena.

Pärisnimena (täheanduses NSV Liit)	Üldnimena
Nõukogude Liit	nõukogude võim
Nõukogude riik	nõukogude kord
Nõukogudemaa	nõukogude rahvas
Nõukogude valitsus	nõukogude inimene
Nõukogude kodanik	nõukogude noored
Nõukogude rubla	nõukogude kirjandus
Nõukogude Armeed	

Harjutus 95. Kirjutada lauseid, milles sõna *nõukogude* esineb lause keskel üld- või pärisnimenä.

Harjutus 96. Üldnimed on ka järgnevad jämendatult trükitud nimisõnad.

jaanuar, oktoober, neljapäev, eestlane, eesti keel, vene keel, tallinna kilud, ukraina rahvarõivad, krimmi õunad, kaukaasia vein, kehra papp, muhu seelik jne.

Kirjutada lauseid, milles esineb ülal antud üldnimesid.

Harjutus 97. Tõmmata üldnimedele üks, pärisnimedele kaks joont alla. Pealkirjaks. *Üld- ja pärisnimede määramine.*

Muistsel ajal olnud vägev valitseja Kalevipoeg. Ta valitsenud Soome lahest kuni Peipsi ranna ääreni, on kõigiga õigust teinud, oma alamaid hoidnud võõraste vägede eest rahupõlvel. Jõu poolest olnud ta tugevam kui tamm, kõvem kui kivi, aga vihas kurjem kui tuli. Suurus olnud temal mõõtmata.

Ta elanud mere rannal Tallinnas. Tema käik olnud karme kui tuul. Hommikul tulnud Tallinnast välja ja olnud ööd Kuremaa järve ligidal Kassinurme mäel. Keskhommikuks olnud Linnutaja mäel. Sealt tulnud sammuga Peipsi äärde, vaadanud natuke aega ümber ja hakanud otse Pihkvasse minema.

Harjutus 98.* Kirjutada nurksulgudes olevad sõnad suure või väikese algustähga, nagu on nõutav. Pärisnimedele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Üld- ja pärisnimede kirjutamine.*

1. 7. [novembril] pühitseme [suure sotsialistliku oktoobrirevo- lutsiooni aastapäeva]. See päev on tähtis kõigile [nõukogude sot- sialistlikkude vabariikide liidu] rahvastele. Sel päeval 1917. aastal kukutati [petrogradis], praeguses [leningradis], töötava rahva poolt kommunistliku partei juhtimisel kodanlik võim. Kogu [vene- maal] läks võim nõukogude kätte. Meie kodumaast sai [nõukogude vabariik].

2. [Suure oktoobrirevolutsiooni] [aastapäeval] saadavad [eestlased] [eestist], [jakuudid] [siberist], [neenetsid] kaugelt [põhjast], [turkmeenid] ja [kasahhid] [lõunast], [tatarlased] [volga] ja [kaama] kallastelt, [grusiinlased] [kaukaasiast], [aserbaidžaanlased] [kaspia] [mere] äärest — ühe sõnaga kõik vennalikus sõpruses elavad [nõukogude liidu] rahvad — tervitusi kommunistlikule parteile ja [nõukogude valitsusele]. Sel päeval saabub õnnitlusi [nõukogude liidule] [hiina], [poola], [ungari], [rumeenia], [tšehhi], [albaania], [inglise], [prantsuse] ja paljudes teistes keeltes kogu [maailma] töötavalt rahvalt.

Elagu [suur sotsialistlik oktoobrirevolutsioon]!

Elagu [nõukogude liit]!

Elagu [nõukogude liidu kommunistlik partei]!

19. Omadussõnad.

Ülesanne 99. Järgnevais lauseis on rohkesti omadusi näitavaid sõnu. Need sõnad, mille omadusi nad näitavad, on jämendatult trükitud.

Leida iga jämendatult trükitud sõna juurde kuuluvad omadusi näitavad sõnad.

Artek.

Krimmi poolsaare päikesepaistelisel lõunarannikul leidub palju looduslikult kauneid ja suurepärase kliimaga maakohti. Seal asub maaliline ja omapärane rannikuala, kus asetseb maailma ainulaadne muinasjutuline pioneerilaager, kõigi laste unistusmaa — Artek.

Artek on pioneerilaager-sanatoorium, kus kogu elu ja tegevus on allutatud suure ja õilsa eesmärgi teenindamisele: kasvatada noortest tugevaid, terveid, elurõõmsaid ja teojulgeid nõukogude patrioote, teadlikke ja enesekindlaid kommunistmehitajaid.

Imeilus Artek on Nõukogude valitsuse ja kommunistliku partei suur kink Nõukogudemaa lastele.

Patrioot — kodumaad armastav inimene.

Esemete, olendite, nähtuste jne. omadusi näitavaid sõnu nimetatakse omadussõnadeks.

Harjutus 100. Kirjutada palast välja omadussõnad ja märkida, missugustele küsimustele need vastavad.

Algvormis esinevaile omadussõnadele tõmmata joon alla.

Sügisel.

Heledad värvid metsades on kustunud, põldudel valitseb kollakashall, nõmmedel tumepruun. Puudealused on täis lehti: pruune, kollaseid ja verekarvalisi. Põldudel võib näha ainult tühje viljaredeleid, kus varesed nokitsevad oma sulgi märgadel pulkadel.

Kõige enne läksid kured. See oli juba sel ajal, kui puude rohelistes kroonides helendasid ainult mõned üksikud kollakad värvi-tordid. Taevas oli siis veel avar, selge, kume. Põldudel töötajate silmad heitsid siis nii mõnegi pilgu kõrge taeva poole, mille tagasihoidlikust selgunud jahedusest kostis kurgede kaeblikke hüüdeid.

Nüüd on need päevad ammu möödunud.

Näidis.

Omadussõnale vastavad küsimused.

heledad — missugused?

kollakashall — missugune?

Omadussõna (algvormis) vastab küsimusele **missugune?**

Ülesanne 101.* Leida igale antud nimisõnale rohkesti sobivaid omadussõnu.

Õpilane, puu, raamat, ülesanne, liblikas, valgus, sõdur, savi, tööline.

Näidis.

Antud nimisõnale sobivad omadussõnad.

virik —
noor —
elav —
seitsmeaastlane —
korralik —
hea —
sinisilmne —
jne. — *õpilane*

Ülesanne 102.* Leida järgmistele omadussõnadele vastand-omadussõnu.

Väike, vana, õhuke, õnnelik, kõva, alumine, tühi, hea, paks, tark, madal, ilus, lühike, kurb, kõver, konarlik, terav, pime, haige, aeglane, hoolas, küps, rahutu, arg.

Näidis.

Vastand-omadussõnad.

väike — suur

Ülesanne 103. Kirjutada omadussõnu koos nende nimisõnadega, mille omadust omadussõna näitab.

punane paber
eesrindlik tööline
kuulus laulja
uus maja
lumivalge riie
jne.

Omadussõna ei kirjutata kokku sõnaga, mille omadust ta näitab.

Harjutus 104. Koostada lauseid, milles on kasutatud eelmises harjutuses leitud sõnapaare. Omadussõnadele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Lauseid omadussõnadega.*

Ülesanne 105.* Seletada, mis vahe on järgmistel esimeses ja teises veerus antud sõnadel.

vana ema	vanaema
uus aasta	uusaasta
vaene laps	vaenelaps
noor mees	noormees

Ülesanne 106.* Väljendada antud omadussõnu teiste omadussõnadega.

Uljas, range, siiras, ränk, kummaline, ähmene, julm, sünge, leebe.

Näidis.

Ühe ja sama tähendusega omadussõnad.

*uljas = julge, vahva
jne.*

Harjutus 107.* Kasutada eelmises ülesandes antud omadussõnu lauseis ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Lauseid omadussõnadega.*

Ülesanne 108. Väljendada iga võrdlus ühe omadussõnaga.

Punane kui tuli; kollane nagu sidrun; raske kui tina; selge kui kristall; must kui süsi; magus kui suhkur; märg nagu vesi; peen kui juus; kõva nagu kivi; kiire kui välk; sile kui peegel; must kui pigi; sirge kui küünal; pime kui kott; vaikne nagu hiir; kerge kui sulg.

Näidis.

Omadussõnade tuletamine.

*punane kui tuli = tulipunane
kollane nagu sidrun =*

Ülesanne 109. Valida 15 omadussõna ja moodustada neist nimisõnad.

Näidis.

Omadussõnadest nimisõnade moodustamine.

Omadussõnad	Nimisõnad
<i>pime</i>	<i>pimedus</i>
<i>hoolas</i>	<i>hoolsus</i>
	jne.

Ülesanne 110. Võrrelda järgmistes lausetes harvendatult trükitud omadussõnu.

Täna on päris külm ilm. Öösel oli ilm külmem. Üleeile oli siiski kõige külmem ilm.

Linda oli tark õpilane, kuid Aili on temast targem. Kõige targem õpilane meie klassis on väike Mai.

Mina olen hea suusataja. Minu vend on minust parem suusataja. Üle kooli kõige parem suusataja on VI klassi õpilane Arvo Kivi.

Omadussõnaga saab omadusi võrrelda.

20. Arvsõnad.

Ülesanne 111. Vaadelda arve ja neid väljendavaid sõnu.

$1 = \text{üks}$	}	täisarvud
$17 = \text{seitseteist}$		
$305 = \text{kolmsada viis}$		
$\frac{1}{3} = \text{üks kolmandik}$	}	murdarvud
$\frac{5}{8} = \text{viis kaheksandikku}$		
$\frac{3}{10} = \text{kolm kümnendikku}$		
$\left. \begin{matrix} 1. \\ I \end{matrix} \right\} = \text{esimene}$	}	järjekorda näitavad arvud
$\left. \begin{matrix} 7. \\ VII \end{matrix} \right\} = \text{seitsmes}$		
$\left. \begin{matrix} 12. \\ XII \end{matrix} \right\} = \text{kaheteistkümnes}$		

Sõnad, millega väljendatakse arve, on arvsõnad.

Harjutus 112. Kirjutada järgmised arvud sõnadega.

1, 5, 19, 100, 1001, 1 000 000, $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{5}{8}$, $\frac{7}{10}$, 2., 6., 10., 100., III, IX, X, XX.

Näidis.

Arvud ja arve väljendavad sõnad.

$1 = \text{üks}$

Harjutus 113. Kirjutada järgmisest katkendist välja kõik arvsõnad. Pealkirjaks: *Arvsõnad*.

Kangelased.

Koidikul nägid noored võitlejad kahteistkümme saksa fašistide tanki. Kaksteistkümme tanki kuuteistkümne võitleja vastul. Kuid ükski ei tundnud hirmu. Komandör sai haavata. Võitlejad kogunesid ta ümber ja ta ütles neile nõnda:

«Tuletage meelde kindral Panfilovi kahekümne kaheksa kaardi-väelase eeskuju. Me oleme kõik kommunistliku noorsooühingu liikmed. Meil on veel granaate ja me võitleme kuni lõpuni.»

Tankid lähenesid. Algas ebavõrdne võitlus. Üks võitlejaid, sidunud võõrihma külge mõned granaadid, heitis enda saksa fašistide tanki roomikute alla. Kostis plahvatus ja soomuskoletis süttis põlema. Kolm järgmist seltsimeest järgnesid tema eeskujule. Neli kangelast hukkusid! Neli saksa tanki purustati ja nende meeskonnad hävitati. Kuus tanki pistid põgenema. Ainult kaks tanki lähenesid uuesti. Sel hetkel polnud kuuteistkümnest võitlejast jäänud järele rohkem kui neli. Nad oleksid võinud end varjata kaevikus, nad oleksid võinud end peita kuristikku... Noored nõukogude kangelased olid otsustanud täita oma kohust. Esiteks hoolitsesid nad oma haavatud komandöri eest. Nad asetasid ta varjule. Seejärel hüüdes «Elagu isamaal!» viskusid granaatidega varustatud võitlejad vaenlase tankide alla. Kaks viimast fašistide tanki oli hävitatud.

Ulesanne 114. Leida, missugustele küsimustele vastavad järgmised arvsõnad.

Algvormis esinevaile arvsõnadele tõmmata joon alla.

Kaksteistkümme, kahekümnel, seitsmes, pool, viieks, kolmesse, üht, viieteistkümneks, sajandast, tuhat, üheksandas, esimeste, neljandik, kaheksandasse, teisena, kümnes. kahele.

Näidis.

Arvsõnade küsimused.

kaksteistkümme — kui palju? mitu?

kahekümnel — mitmel? kui palju?

seitsmes — mitmes?

Arvsõna (algvormis) vastab küsimustele **kui palju? mitu? mitmes?**

Ülesanne 115. Vaadelda arvude kirjutamist ja õppida järgnevad juhised ära.

11 — üksteist

16 — kuusteist

19 — üheksateist

Arvud 11-st kuni 19-ni kirjutatakse kokku.

20 — kakskümmend

21 — kakskümmend üks

70 — seitsekümmend

75 — seitsekümmend viis

90 — üheksakümmend

103 — sada kolm

Kümned kirjutatakse kokku, ühelised eelnevast arvstõnast lahku.

100 — üks sada ehk
sada

1000 — üks tuhat
ehk tuhat

300 — kolmsada

5000 — viis tuhat

600 — kuussada

18 000 — kaheksateist tuhat

900 — üheksasada

900 000 — üheksasada tuhat

Sajad kirjutatakse
kokku.

Tuhanded
kirjutatakse lahku.

1 000 000 — üks miljon ehk miljon

4 000 000 — neli miljonit

13 000 000 — kolmteist miljonit

400 000 000 — nelisada miljonit

Miljonid kirjutatakse lahku.

Märkus. Arve 11-st kuni 19-ni võib kirjutada kahte moodi:

11 — üksteist ehk üksteistkümmend

18 — kaheksateist ehk kaheksateistkümmend

<i>kolmteist</i>	<i>miljonit</i>
11—19 kokku	
miljonid lahku	

<i>seitsesada</i>	<i>viiskümmend</i>	<i>tuhat</i>
sajad kokku	kümned kokku	
tuhanded lahku		

<i>kolmsada</i>	<i>kakskümmend</i>	<i>üks</i>
sajad kokku	kümned kokku	
ühelised lahku		

Kolmteist miljonit seitsesada viiskümmend tuhat kolmsada kakskümmend üks.

2367.

<i>kahe tuhande</i>	<i>kolmesaja</i>	<i>kuuekümnene</i>	<i>seitsmes.</i>
---------------------	------------------	--------------------	------------------

Kahe tuhande kolmesaja kuuekümnene seitsmes.

Harjutus 116. Kirjutada numbritega antud arvud sõnadega. Tõmmata arvsõnadele joon alla.

Maailma kõige kõrgem mägi Džomolungma (Mount Everest) on 8825 meetrit kõrge, maailma kõige suurema järve Kaspia mere pindala on 424 300 ruutkilomeetrit, maailma kõige pikema jõe Mississipi (ühes Missouriga) pikkus on 6 800 kilomeetrit. Euroopa kõige pikema jõe Volga pikkus on 3 688 kilomeetrit, kõige suurema järve Laadoga pindala — 18 400 ruutkilomeetrit.

Võrdlemiseks. Kumba on parem ja ülevaatlikum lugeda, kas kirjutust, kus arvud on antud numbritega, või niisugust kirjutust, kus arvud on kirjutatud sõnadega?

21. Asesõnad.

Ülesanne 117. Vaadelda, missuguseid sõnu tarvitatakse nimi-, arv- ja omadussõnade asemel.

Lauses on nimi-, omadus- või arvsõna.	Nimi-, omadus- või arvsõna lauses on asendatud.
<i>Paulile avaldati kiitust.</i> <i>Paul lahendas raske ülesande.</i>	<i>Temale avaldati kiitust.</i> <i>Ta lahendas selle ülesande.</i>
<i>Opilased küsisid Paulilt nõu.</i>	<i>Nad küsisid temalt nõu.</i>
<i>Jaani ja Vello oli ülesande lahendamisel tehtud väike viga.</i>	<i>Neil oli ülesande lahendamisel tehtud väike viga.</i>
<i>Paul Mets õppis kolm aastat Alaküla koolis.</i>	<i>Ta õppis kolm aastat selles koolis.</i>
<i>Mina, Linda ja Salme õppisime kauem.</i>	<i>Meie õppisime kauem.</i>
<i>Punane pliats oli kadunud.</i> <i>Salme leidis punase pliatsi.</i>	<i>See pliats oli kadunud.</i> <i>Ta leidis niisuguse pliatsi.</i>
<i>Jaga sada viiegal!</i>	<i>Jaga see viiegal!</i>

Nimi-, omadus- ja arvsõnade asendamiseks tarvitata-
vaid sõnu nimetatakse asesõnadeks.

Väikesed lapsed, kes ei mõista veel hästi rääkida, ei oska ka asesõnu tarvitada. Nad tarvitavad enesest rääkides sagedasti oma nime. «*Ma tahan süüa!*» asemel ütleb väike laps näiteks: «*Maimu tahab süüa!*»

Ülesanne 118.* Korrata ülesandeid asesõnade lühendamisest.

Harjutus 119. Kirjutada harvendatult trükitud asesõnad lühendatud kujul ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Asesõnade lühendamine.*

1. Mina tean, missugune maa kõlbab aiamaaks. 2. Kuidas sina tead, et temal oli niisugune lambatall? 3. Kellel janu, sellel jalad. 4. Meie panime meepurgi sahvrisse. 5. Kas teie nägite, mis minul juhtus? 6. Minu asjad too homme ära. 7. Selles asjas jõuame meie kohe kokkuleppele. 8. Sinul tuleb järele vaadata, mis nemad teevad. 9. Sellel raamatul on kaks, tollel kolm jagu. 10. Sina ei saa vist tema jutust aru. 11. Minul on see muul viisil võimalik. 12. Kas sina tead, kellel on terav nuga? 13. Laud, millel raamat lamas, oli puhas. 14. Nemad teatagu temale kõigest sellest. 15. Kes sinule sellest teatas?

22. Käändsõnad.

Ülesanne 120. Vaadelda järgmist tabelit.

Käändeid	Nimisõna	Omadussõna	Arvsõna	Asesõna
Nimetav	<i>sõdur</i>	<i>osav</i>	<i>seitse</i>	<i>mina</i>
Omastav	<i>sõduri</i>	<i>osava</i>	<i>seitsme</i>	<i>minu</i>
Osastav	<i>sõdurit</i>	<i>osavat</i>	<i>seitset</i>	<i>mind</i>
Sisseütlev	<i>sõdurisse</i>	<i>osavasse</i>	<i>seitsmesse</i>	<i>minusse</i>
Ilmaütlev	<i>sõdurita</i>	<i>osavata</i>	<i>seitsmeta</i>	<i>minuta</i>
Kaasaütlev	<i>sõduriga</i>	<i>osavaga</i>	<i>seitsmega</i>	<i>minuga</i>

Nimi-, omadus-, arv- ja asesõnu saab kääntata, sellepärast nimetatakse neid käändsõnadeks.

Harjutus 121. Tõmmata käändsõnadele joon alla.

Endla sai kolmanda klassi lõpetamisel kiituskirja ja ilusa jutu-
raamatu eeskujuliku õppetöö eest. Tänavu on ta samuti olnud väga
hoolas ja püüdlük. Esimese veerandi hinnetes oli tal viite seas
ainult üks neli. Selle lubas ta parandada. Ta tahab oma vanemaid
rõõmustada uue kiituskirjaga.

***23. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.**

Vastamisel tuua alati näiteid.

1. Missuguseid sõnu nimetatakse nimisõnadeks? Missugustele küsimustele vastab nimisõna algvormis?
2. Missuguse algustähega kirjutatakse üldnimed?
3. Missuguseid sõnu nimetatakse omadussõnadeks? Missugusele küsimusele vastab omadussõna algvormis?
4. Missuguseid sõnu nimetatakse arvsõnadeks? Missugustele küsimustele vastab arvsõna algvormis?
5. Nimetada arvsõnade kokku- ja lahkukirjutamise reeglid?
6. Missuguseid sõnu nimetatakse asesõnadeks?
7. Missuguseid sõnaliike nimetatakse käändsõnadeks? Miks neid nii nimetatakse?

24. Kordavaid harjutusi.

Harjutus 122.* Tõmmata helilistele häälikutele jooneke alla.

Rahu eest!

Oma isade nimel,
kes langesid rindel;
oma poegade, vendade eest,
et oleks me nooruse tulevik kindel
— me võitleme rahuarmees.

Liig hästi me teame, mis tähendab sõda,
ei korduda tohi see õud!
Me rahu ei palu, vaid nõuame seda,
meil selleks on õigus ja jõud!

Harjutus 123.* Tõmmata helituile häälikuile jooneke alla.

Oma põldude nimel
ja tehaste nimel,
oma õitsvate linnade eest!
Et oleks me kodumaa vabadus kindel
— me võitleme rahuarmees.
Rahvaid murda ei suuda
te relvade hulgad —
sõjasüütajad, hoiduge eest!
Me koondume — miski me tahet ei muuda,
— me võitleme rahuarmees!

Harjutus 124.* Määrata jämendatult trükitud tähtedega märgitud häälikute välted.

Pikale häälikule tõmmata üks, ülipikale kaks joont alla.

Need teadmised, mida iga päev koolis õpitakse, saadavad inimest kogu tema eluteel. Kui aga neid teadmisi ei ole õpilasena korralikult omandatud, siis on inimesel elus väga raske midagi saavutada. Igal sammul sõnavad talle tema teadmised: «Ei, sinna sa ei saa, oled õppinud vähe, oled kooliajal töötanud halvasti.»

N ä i d i s.

Häälikute välde määramine.

Need (III) teadmised, ...

Harjutus 125.* Silbitada sõnad.

Näidata püstkriipsuga, kust kohast võib sõnu poolitada.

Agas kes ehitavad meie maal kommunismi? Seda teevad kõik, kogu rahvas: kaevurid, traktoristid, puusepad, treialid, autojuhid, lüpsjad, elektrikud jt. Ja mida rohkem me saavutame uusi töövõite, seda kiiremini sammub kogu rahvas kommunismi teel, seda rutiinini jõuame eesmärgile.

Näidis.

Silbitamine ja poolitamine.

A-ga kes e-hi|-ta|-vad...

Harjutus 126.* Kirjutada lauseid, milles esineb sõnu, kus *s* kõrval on *b, d, g*. Nendele sõnadele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *s kõrval b, d, g*.

Harjutus 127.* Kirjutada lauseid, milles on rohkesti *h*-ga algavaid sõnu. Pealkirjaks: *h-ga algavad sõnad*.

KÄÄNAMINE.

25. Üldisi aluseid.

Ülesanne 128.* Korrata, missugused sõnad on k ä ä n d s õ n a d (vt. lk. 53).

Harjutus 129.* Leida järgmisest palast kõik k ä ä n d s õ n a d. Nimisõnadele tõmmata kaks, omadussõnadele üks, arvsõnadele katkendlik ja asesõnadele laineline joon alla.

Meie klass.

Ma õpin Männipalu 7-a. Kooli neljandas klassis. Meie klassis on kolmkümmend üks õpilast. Neist on seitseteist tüdrukud ja neliteist poisid. Mina istun esimeses pingis. Minu pinginaaber on Helju Tigane. Ta on väga hoolas ja korralik õpilane ning selle pioneeri-salga juht, kuhu mina kuulun.

Meie klass asetseb teisel korrusel. Aknast võin näha oma kodu.

Ülesanne 130. Lugeda harvendatult trükitud sõnad mitmuses.

Uus raamat.

1. Antsule kingiti sünnipäevaks ilus raamat. 2. Raamatu selg oli pruunist nahast. 3. Kaaned olid raamatul rohelised. 4. Raamatus oli hulk jutte ja palju pilte. 5. Uus raamat oli kõige toredam Antsu väikeses raamatukogus. 6. Seda uut raamatut hoidis Ants hoolega. 7. Ta pani raamatule kohe paberi ümber. 8. Ka kirjutas ta raamatusse oma nime. 9. Kui Antsul oli aega, siis luges ta uuest raamatust jutte või vaatas pilte.

10. Ükskord läks Ants kingitud raamatuga kooli. 11. Sinna jõudis ta aga raamatuta. 12. Ta oli teel raamatu kaotanud. 13. Ants läks kohe raamatut otsima. 14. Ärevuses paistis talle eemalt kõik teel lamavad esemed kaotatud raamatuna. 15. Lõpuks siiski märkas Ants tee ääres raamatut. 16. Kiiresti jooksis ta raamatuni ja tõstis selle üles. 17. Ta pühkis raamatult tolmu ja ruttas õnnelikuna kooli tagasi.

Näidis.

Ainsuse asemel mitmus.

1. Antsule kingiti sünnipäevaks ilusad raamatud.

Ülesanne 131. Kirjutada palast «Uus raamat» välja kõik sõna raamat eri kujud.

Leida nende küsimused.

Kirjutada ka eri kujude mitmus (vt. eelmine ülesanne).

Näidis.

Ainsus ja mitmus.

Ainsus

raamat

Küsimus

mis?

Mitmus

raamatud

Ülesanne 132. Loendada eelmisest ülesandest, mitu eri vormi on sõnal raamat.

Mis sõnaliiki kuulub sõna raamat?

Käändsõnad (nimi-, omadus-, arv- ja asesõnad) esinevad ainsuses ja mitmuses 14 eri vormis ehk käändes. Käandsõna muutmist nimetatakse käänamiseks.

Ülesanne 133. Vaadelda järgmisi tabelleid.

1.

Käände nimetus ja küsimus	Ainsus		Mitus		
	Sõna tüvi	Käände- lõpp	Mitmuse tüvi		Käände- lõpp
			Ainsuse tüvi	Mitmuse tunnus	
Nimetav: mis?	raamat	—	raamatu-	-d	—
Omastav: mille?	raamatu	—	raamatu-	-te	—
Osastav: mida?	raamatu-	-t	raamatu-	-i-	-d
Sisseütlev: millesse?	raamatu-	-sse	raamatu-	-te-	-sse
Seesütlev: milles?	raamatu-	-s	raamatu-	-te-	-s
Seestütlev: millest?	raamatu-	-st	raamatu-	-te-	-st
Alaleütlev: millele?	raamatu-	-le	raamatu-	-te-	-le
Alalütlev: millel?	raamatu-	-l	raamatu-	-te-	-l
Alaltütlev: millelt?	raamatu-	-lt	raamatu-	-te-	-lt
Saav: milleks?	raamatu-	-ks	raamatu-	-te-	-ks
Rajav: milleni?	raamatu-	-ni	raamatu-	-te-	-ni
Olev: millena?	raamatu-	-na	raamatu-	-te-	-na
Ilmaütlev: milleta?	raamatu-	-ta	raamatu-	-te-	-ta
Kaasaütlev: millega?	raamatu-	-ga	raamatu-	-te-	-ga

Käände nimetus ja küsimus	Ainsus		Mitmus		
	Sõna tüvi	Käände- lõpp	Mitmuse tüvi		Käände- lõpp
			Ainsuse tüvi	Mitmuse tunnus	
Nimetav: kes?	taat	—	taadi-	-d	—
Omastav: kelle?	taadi	—	taati-	-de	—
Osastav: keda?	taati	—	taati- e. taat-	— -e	-sid —
Sisseütlev: kellesse?	taadi- e. taati	-sse —	taati-	-de-	-sse
Seesütlev: kelles?	taadi-	-s	taati-	-de-	-s
Seestütlev: kellest?	taadi-	-st	taati-	-de-	-st
Alaleütlev: kellele?	taadi-	-le	taati-	-de-	-le
Alalütlev: kellel?	taadi-	-l	taati-	-de-	-l
Alaltütlev: kellelt?	taadi-	-lt	taati-	-de-	-lt
Saav: kelleks?	taadi-	-ks	taati-	-de-	-ks
Rajav: kelleni?	taadi-	-ni	taati-	-de-	-ni
Olev: kellena?	taadi-	-na	taati-	-de-	-na
Ilmaütlev: kelleta?	taadi-	-ta	taati-	-de-	-ta
Kaasaütlev: kellega?	taadi-	-ga	taati-	-de-	-ga

Ülesanne 134. Uurida eelmise ülesande tabeleist:

Mille poolest erineb mitmus ainsusest?

Missugused tähed või silbid on mitmuse tunnuseks?

Mis käänitel on küsimuse ja käände lõpp ühesugune?

Millal tarvitame küsimusi *mis? mille? mida?* jne., millal küsimusi *kes? kelle? keda?* jne.?

Harjutus 135.* Kirjutada allakriipsutatud sõna või sõnad välja ja eraldada käändelõpp püstkriipsuga.

Mitmuse tunnusele tõmmata kriips alla.

Metsas kohtas Vanja poisikest Nõukogude Armee kaardiväelase mundris. See poiss oli Vanjast natuke vanem.

Vanja polnud kogu oma eluajal veel sellist toredat poissi näi-

nud. Ta kandis ratsakaardiväelase täielikku välivormi: pikka, kuni kandadeni ulatuvat sinelit; ümmargust mustast lambanahast punase põhjaga kubani mütsi; õlakuid, millel ilutsesid tunnustena hobuse-raud ja ristamisi mõõgad, kannuseid, ja kogu selle sõjaväelise uhkuse krooniks tulipunast paslikut, mis oli hooletult selja taha heidetud.

Hoides uljalt oma tutiga pead püsti, puhastas ta väikest kasakamõõka, pistes tera peaaegu käepidemeni pehmesse metsamaasse.

(V. Katajevi teosest «Polgu poeg».)

Paslik — tuisukott, mis seotakse mütsi peale.

N ä i d i s.

Käändelõpud ja mitmuse tunnus.

Metsa|s, poisikes|t, , kandade|ni, . . .

Harjutus 136. Määrata allakriipsutatud sõnade ja ühise jõe-nega allakriipsutatud sõnapaaride kääne ja arv (ainsus või mitmus).

Küsimus ja käände nimetus kirjutada sõna järele sulgudesse, ainsus märkida tähega **a.**, mitmus tähega **m.**

Kaspia kalarikkused.

Kevadel tuleb kalaparvi Volga uhtmaa kõigisse harudesse ja Uraali jõe suudmesse magedasse ja vaiksesse vette kudema. Pärast seda lähevad nad merre suvisele toidupüügile, hoidudes tavaliselt parvedena neisse paikadesse, kus leidub rikkalikumalt toitu.

Kalurite töö pole Kaspial kerge. Tugevad põhjatuuled tekitavad tugeva lainetuse. Kesk-Aasia maismaakliima kutsub ilmastikus esile järske muutusi; talvel on püük jäält pakase ja tormiga külalutki ohtlik. Püüdes tänapäeval ühistutes ujuvate kalatehaste ning lennukite ja jäälõhkujate abiga, on paljud raskused jäänud veel ainult mälestuseks. Varem võitlesid üksikkalurid oma väikes-tes paatides kahe- või kolmekaupa võimsate loodusjõududega ja paljudki neist hukkusid.

Uhtmaa — jõe poolt kokku-uhutud maa.

N ä i d i s.

Käänete määramine.

Kalaparvi (mida? — m. osastav), kõigisse harudesse (mil-lesse? — m. sisseütlev), . . .

Ülesanne 137. Vaadelda lk. 58 ja 59 käänamise tabelitest sõnade *raamat* ja *taat* ainsuse ja mitmuse tüvesid.

Leida vastused järgmistele küsimustele.

1. Kuidas leiame ainsuses antud sõnadest ainsuse tüve?
2. Kuidas leiame mitmuses antud sõnadest mitmuse tüve?
3. Kuidas leiame mitmuses antud sõnadest ainsuse tüve?

Harjutus 138. Eraldada antud sõnadest püstkriipsuga ainsuse tüvi.

Tõmmata ainsuse tüvele joon alla.

Pealkirjaks: *Ainsuse tüvi*.

Koolil, aknast, raamatut, vihikutel, tinti, pliatsiga, paberisse, kaartidelt, sulega, lõpuni, silpideks, klassid, vigasid, tüdrukutele, lauseid, õpetaja, tunni, kummita, pinkidel, värvidega, toolidele.

Ülesanne 139. Jälgida, kuidas käänamisel käändeid üksteisest tuletatakse.

Missugused käänded tuletatakse: 1) ainsuse o m a s t a v a s t, 2) mitmuse o m a s t a v a s t?

	Ainsus		Mitus
Nim.:	<i>kes?</i>	sepp	sepa-d
Omast.:	<i>kelle?</i>	—sepa	—seppa-de
Osast.:	<i>keda?</i>	seppa	sepp-i
Sisseütl.:	<i>kellesse?</i>	→ sepa-sse	→ seppa-de-sse
Seesütl.:	<i>kelles?</i>	→ sepa-s	→ seppa-de-s
Seestütl.:	<i>kellest?</i>	→ sepa-st	→ seppa-de-st
Alaleütl.:	<i>kellele?</i>	→ sepa-le	→ seppa-de-le
Alalütl.:	<i>kellel?</i>	→ sepa-l	→ seppa-de-l
Alaltütl.:	<i>kellelt?</i>	→ sepa-lt	→ seppa-de-lt
Saav.:	<i>kelleks?</i>	→ sepa-ks	→ seppa-de-ks
Rajav.:	<i>kelleni?</i>	→ sepa-ni	→ seppa-de-ni
Olev.:	<i>kellena?</i>	→ sepa-na	→ seppa-de-na
Ilmaütl.:	<i>kelleta?</i>	→ sepa-ta	→ seppa-de-ta
Kaasaütl.:	<i>kellega?</i>	→ sepa-ga	→ seppa-de-ga

Põhikäneteks nimetatakse ainsuse ja mitmuse omastavat. Ainsuse omastava järgi moodustatakse kõik ainsuse käänded alates sisseütlevast. Siit saadakse ka mitmuse nimetav. Mitmuse omastava järgi moodustatakse kõik mitmuse käänded alates sisseütlevast.

Harjutus 140. Jätkata alustatud tööd.

Ainsuse

nimetav (algvorm) kes? mis?	omastav (põhikääne) kelle? mille?	käändeid alates sisseütlevast
sepp	sepa	→ sepale
äke	äkke	äkkega
hammas	hamba	hambal
	jne.	

Harjutus 141. Moodustada antud sõnadest mitmuse nimetav. Töö teha näidise eeskujul.

Pikk, põld, mõte, õnnelik, hüpe, küte, lapp, ratas, kett, lugemik, sepp.

Näidis.

Mitmuse nimetava moodustamine.

Ainsuse	Mitmuse
nimetav (algvorm) kes? mis?	omastav → nimetav
	(põhikääne)
	kelle? mille?
pikk	pika
põld	põllu
	jne.
	kes? mis? pikad

Harjutus 142. Moodustada järgmistest põhikäändes (mitmuse omastavas) antud sõnadest teisi mitmuse käändeid.

Töö teha näidise eeskujul.

Seppade, raamatute, vihikute, mõtete, juttude, majade, hammaste.

Näidis.

Mitmuse käänete moodustamine põhikäänete järgi.

Mitmuse omastav
(**põhikääne**)

kelle? mille?

seppade
raamatute

—————→

Teisi mitmuse käändeid

seppadel,
seppadega,
seppadest,
raamatuteta,

.....

jne.

Ülesanne 143. Vaadelda ainsuse osastava ja mitmuse omastava tüvesid ja lõppe.

Ainsuse		Mitmuse
nimetav	osastav	omastav
kes? mis?	keda? mida?	kelle? mille?
I		
raamat	raamatu-t	raamatu-te
mõte	mõte-t	mõte-te
hammas	hammas-t	hammas-te
saabas	saabas-t	saabas-te
II		
sepp	seppa	seppa-de
latt	latti	latti-de
maastik	maastikku	maastikku-de
III		
Ainsuse		Mitmuse
nimetav	osastav	omastav
kes? mis?	keda? mida?	kelle? mille?
maa	maa-d	maa-de
soo	soo-d	soo-de
krae	krae-d	krae-de
kantselei	kantselei-d	kantselei-de

Erandeid:

aken
kõne
tubli

aken-*t*
kõne-*t*
tubli-*t*

aken-*de*
kõne-*de*
tubli-*de*

Ainsuse osastava ja mitmuse omastava tüvi on harilikult ühesugune.

Kui ainsuse osastava lõpp on *-t*, siis lõpeb mitmuse omastav harilikult *te-ga*, kui ains. osastava lõpp on *-d* või lõpp *p u u d u b*, siis on mitmuse omastava lõpus *-de*.

Harjutus 144. Kirjutada antud sõnade mitmuse omastav.

Ains. nimetav <i>kes? mis?</i>	Ains. osastav <i>keda? mida?</i>	Mitm. omastav <i>kelle? mille?</i>
töö	tööd	tööde
aasta	aastat	
tööline	töölist	
jalg	jalga	
keel	keelt	
papagoi	papagoid	
pime	pimedat	
õpilane	õpilast	
seep	seepi	
armee	armeed	
vili	vilja	
hoolas	hoolsat	

26. Tüüpsõnade käänamist.

Ulesanne 145. Vaadelda sõnu *sepp* ja *lukk*.

Võrrelda käänamisel muutusi nende tüvedes ja nende mitmuse tunnuseid.

Otsustada, kas mõlemaid sõnu käänatakse ühte viisi või erinevalt.

sepp
ühesilbiline,
tüve lõpus ülipikk *b* (*pp*)

lukk
ühesilbiline,
tüve lõpus ülipikk *g* (*kk*)

Nim.	sepp, lukk	→	sepa <i>d</i> , luku <i>d</i>
Omast.	<sepa, luku	→	seppa <i>de</i> , lukku <i>de</i>
Osast.	seppa, lukku	→	seppi, lukke
Sisseütl.	→sepa <i>sse</i> , luku <i>sse</i> e. lukku	→	→seppa <i>de</i> <i>sse</i> , lukku <i>de</i> <i>sse</i>
	↓		↓
	jne.		jne.

Ülesanne 146. Käänata sõnade *sepp* ja *lukk* eeskujul sõnu *kott* ja *mõte* kõrvuti ainsuse ja mitmuse 4-s esimeses käändes.

Otsustada siis, kas mõlemaid sõnu käänatakse ühteviisi või erinevalt.

Sõnad, mida käänatakse ühteviisi, koondatakse ühte rühma. Seda sõna, mille järgi kogu sõnarühma käänamist õpitakse, nimetatakse tüüp sõnaks (näit. sõnade *sepp*, *lukk*, *kott* jne. tüüpsõnaks on võetud sõna *sepp*).

Sepp-tüüpi sõnade käänamine.

Harjutus 147. Vaadelda sõna *sepp* käänamist ja käänata selle eeskujul kõigis käänetes sõna *tekk*.

Harjutus 148. Kirjutada lauseid, milles sõna *tekk* esineb ainsuse ja mitmuse saavas, rajavas ja olevas käändes. Pealkirjaks: *Lauseid sõnaga tekk*.

Harjutus 149.* Lugeda pala ja määrata, missuguses ainsuse või mitmuse käändes esinevad harvendatult trükitud sõnad.

Võidulipud.

Nõukogude Armee l i p u d, võidulipud, on lehvunud uhkesti paljude riikide pealinnades. Nende l i p p u d e all on võidelnud mil-

joneid julgeid sõdureid ja võitnud vastaseid ka kõige raskemais lahinguis.

Iga võitlejat haarab ülev tunne, kui väeosa ette tuuakse punane lipp — väeüksuse au, valvsuse, kuulsuse ja pühaduse võrdkuju.

Igal lipul on oma ajalugu. Nähes oma väeosa lippu, meenuvad igale sõjamehele möödunud võitlused, rünnakud, võidukad tormijooksud ja ajaloolised võidud.

Venemaal on olnud väeosadel lippe juba ammu. Vene rahva ajaloos on need lipud olnud alati kodumaa kuulsuse võrdkujuks ja on tuletanud igaie võitlejale meelde kodumaa kaitsmise püha kohust. Esimestele vene kaardiväe-polkudele annetas Peeter I lipud pealkirjaga: «Nende lippudega võida».

Uhkus ja armastus väeosa lipu vastu on armee ridades aastast aastasse edasi kandunud ja vaimustanud sõdureid surematuiks kangelastegudeks.

Nõukogude Liidus on kõige rikkalikum kogu vaenlastelt võetud lippudest. Muuseumides hoitakse 360 rootsi lippu — Karl XII ajast, 370 preisi lippu, üle 200 Napoleoni väeosade lipu, ligi 1000 türki lippu, samuti itaalia, ungari, soome jne. lippe.

Võiduparaadil 24. juunil 1945 Moskvas Punasel väljakul heideti Lenini mausoleumi ette vangivõetud vastase väeosade arvukatest lippudest 200 haakristiga lippu. Need lipud olid meie võidukate lahingute sõjasaak. Saksa fašistid lootsid nende lippudega marssida Moskva Punasele väljakule, kuid ei saanud. Nendele lippudele sai osaks olla põrmu heidetud meie võidukate vägede ette.

Ülesanne 150. Meenutada **b, d, g** välteid (ülesanne 40).

Vaadelda sõnade *sepp, kott, lukk* käänamisel häälikute väldete muutumist tüves.

Ainsus.

Käänded	Käänamine	Sõna tüves on	Sõna tüvi on
Nimetav	sepp, kott, lukk	pp, tt, kk — ülipikk (III vältes)	tugevas astmes
Omastav	sepa, koti, luku	p, t, k — pikk (II vältes)	nõrgas astmes
Osastav	seppa, kotti, lukku	pp, tt, kk — ülipikk (III vältes)	tugevas astmes
Sisseütl.	sepa sse, koti sse (e. kotti), luku sse (e. lukku)	p, t, k — pikk (II vältes)	nõrgas astmes

Märkus. Sõnade tugeva ja nõrga astme määramisel ei vaadelda lõputa ainsuse sisseütlevat (kotti, lukku).

Mitmus.

Käänded	Käänamine	Sõna tüves on	Sõna tüvi on
Nimetav	sepa d, koti d, luku d	p, t, k — pikk (II vältes)	nõrgas astmes
Omastav	seppa de, kotti de, lukku de	pp, tt, kk — ülipikk (III vältes)	tugevas astmes
Osastav	sepp i, kott e, lukk e	pp, tt, kk — ülipikk (III vältes)	tugevas astmes
Sisseütl.	seppa desse, kotti desse, lukku desse jne.	pp, tt, kk — ülipikk (III vältes)	tugevas astmes jne.

Nendel sõnadel, milles käänamisel mõni häälik tüves muudab vältet, on kaks astet: tugev ja nõrk.

Ülesanne 151. Uurida tabelist (vt. lk. 61), missuguseis kään-
deis on **sepp**-tüüpi sõnad tugevas, missuguseis nõrgas astmes.

Ülesanne 152. Teha kokkuvõte **sepp**-tüüpi sõnadest, vastates
(suuliselt) järgmistele küsimustele.

1. Mitmesilbilised sõnad kuuluvad **sepp**-tüüpi sõnade hulka?
2. Missuguses astmes on **sepp**-tüüpi sõnad ainsuse nimetavas,
missuguses ainsuse omastavas?

Ülesanne 153. Leida rohkesti **sepp**-tüüpi sõnu.

Kirjutada vihikusse:

Sepp-tüüpi sõnad.

Nagu sõna «*sepp*» käänatakse: *lepp*, *kott*, *lukk*, ...

Harjutus 154. Kirjutada sulgudes olev kaashäälik kas ühe või
kahe tähega.

Neile vaadeldavaile sõnadele, mis on tugevas astmes, tõmmata
joon alla.

1. Väikesel Annel oli mitu nu(k)u. Kõige armsam oli talle aga
üks suur nu(k). Täna hommikul äratas ta selle nu(k)u esimesena,
pesi märja la(p)iga tema näo, kammis tema pea, sidus lo(k)i-
desse pi(k)a paela, pani talle siniste tä(p)idega seeliku ja pi(k)ade
varrukatega ja(k)i selga, pi(k)ad su(k)ad ja väikesed tu(t)idega
kingad jalga ning punase lo(t)iga mütsi pähe. Teiste nu(k)ude juu-
res Anne nii palju aega ei viitnud. Siis küpsetas ta nu(k)udele
pa(p)itü(k)idest kä(k)e ja keetis po(t)itäie su(p)i. Kä(k)idele
riputas ta liiva suhkruks peale, su(p)ile lisas valgeid kivitü(k)e
pe(k)iks juurde.

2. Kui nu(k)ud olid toidetud, otsis Anne ka(p)ist nu(k)u-
la(p)ide ko(t)i üles ja hakkas ru(t)uga nu(k)udele uusi te(k)e
õmblema. Te(k)ide pealisriideks võttis ta ühe pruuni kollaste
ju(t)idega la(p)i, mille ta hiljuti sai Se(p)a Aimelt ühe pa(p)ist
ku(k)e ja tü(k)i va(t)i vastu. Nu(k)ute(k)idele pani Anne va(t)i
alla, et te(k)id saaksid hästi soojad. Uutest va(t)te(k)idest tundsid
Anne nu(k)ud suurt rõõmu.

N ä i d i s.

Sepp-tüüpi sõnade õigekirjutus.

Väikesel Annel oli mitu nu k k u.

Maastik-tüüpi sõnade käänamine.

Ülesanne 155. Vaadelda sõna maastik käänamist.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav: <i>mis?</i>	maastik	maastikud
Omastav: <i>mille?</i>	maastiku	maastikkude ehk maastike
Osastav: <i>mida?</i>	maastikku	
Sisseütl.: <i>missesse?</i>	maastikusse e. maastikku	maastikkudesse
Seesütl.: <i>misses?</i>	maastikus	maastikkudes
Seestütl.: <i>misses?</i>	maastikust	maastikkudest
Alaleütl.: <i>misses?</i>	maastikule	maastikkudele
Alalütl.: <i>misses?</i>	maastikul	maastikkudel
Alaltütl.: <i>misses?</i>	maastikult	maastikkudelt
Saav: <i>misses?</i>	maastikuks	maastikkudeks
Rajav: <i>misses?</i>	maastikuni	maastikkudeni
Olev: <i>misses?</i>	maastikuna	maastikkudena
Ilmaütl.: <i>misses?</i>	maastikuta	maastikkudeta
Kaasaütl.: <i>misses?</i>	maastikuga	maastikkudega

Harjutus 156. Käänata sõna maastik eeskujul sõna lugemik.

Harjutus 157. Kasutada sõna lugemik mitmesuguseis käändeis vähemalt 10-s lauses.

Ülesanne 158. Kahest osast: maa + stik, luge + mik on liidetud sõnad maastik ja lugemik. Vaadelda nende sõnade käänamist.

Vastata (suuliselt) järgmistele küsimustele.

1. Mille poolest on need sõnad ainsuse nimetavas ühesugused?
2. Missuguses sõnaosas muudavad siin häälikud käänamisel väldet?

Ülesanne 159.* Võrrelda maastik, lugemik ja sepp-tüüpi sõnade käänamist. Mida võib otsustada?

Ülesanne 160. Missuguseis käändeis on sõnad maastik, lugemik tugevas, missuguseis nõrgas astmes?

Ülesanne 161.* Määrata, missuguste tüüpsõnade järgi käänduvad luuletuses harvendatult trükitud sõnad.

Vana sokk.

Kapsaaias vana sokk,
 närib kapsaid maiasmokk.
 Sokukesel habe pikk,
 teine sarv on kõverik,
 keha paks ja ümarik,
 saba aga väike.
 Vana sokk on maiasmokk.

Ülesanne 162. Leida rohkesti maastik-tüüpi sõnu.

Kirjutada need vihikusse: omaette nimisõnad, omadussõnad ja arvsõnad.

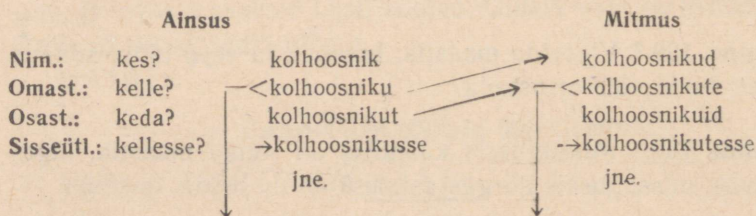
Näidis.

Maastik-tüüpi sõnad.

Nagu maastik kääntakse.

<i>nimisõnad</i>	<i>omadussõnad</i>	<i>arvsõnad</i>
<i>kodanik</i>	<i>kommunistlik</i>	<i>kolmandik</i>
<i>tähestik</i>	<i>õnnelik</i>	<i>kümnendik</i>
<i>kasvandik</i>	<i>sotsialistlik</i>	jne.
<i>sarapik</i>	jne.	
<i>kandmik</i>		
<i>põletik</i>		
jne.		

Märkus. Sõna kolhoosnik ei kääntata nii, nagu sõna maastik, vaid:

Ülesanne 163. Jätkata maastik-tüüpi sõnade ainsuse omastava ja osastava moodustamist.

Jämendatult trükitud tähed kirjutada värviliselt või tõmmata neile joon alla.

Näidis.

Keeleline vaatlus.

Ainsuse omastav

(kelle? mille? missuguse?)

maastiku

sotsialistliku

Ainsuse osastav

(keda? mida? missugust?)

maastikku

sotsialistlikku

jne.

Harjutus 164. Koostada vähemalt 10 lausepaari, millest ühtedes esineb maastik-tüüpi sõnu ainsuse omastavas, teistes ainsuse osastavas (vt. eelmist ülesannet).

Asetada vastav küsimus.

Näidis.

Lauseid maastik-tüüpi sõnadega.

Kommunistliku (missuguse?) noore tunnistus sisaldas ainult eeskujulikke hindteid. Meie koolis on 31 kommunistlikku (missugust?) noort.

Ülesanne 165.* Vaadelda nimisõna käänamist koos omadussõnaga (lk. 72).

Jälgida eriti rajavat, olevat, ilmaütlevat ja kaasaütlevat käänat.

Kui nimisõna käänatakse koos omadussõnaga, siis puudub omadussõnal rajavas, olevas, ilmaütlevas ja kaasaütlevas käändelõpp.

Harjutus 166.* Käänata (suuliselt) leninlik lipp.

Harjutus 167.* Käänata lauseis ainsuse ja mitmuse alaleütlevas, rajavas, olevas, ilmaütlevas ja kaasaütlevas käändes sõnad piklik ümbrik ja pikk mäeahelik.

Näidis.

Omadussõna koos nimisõnaga.

Kirjutasin piklikule ümbrikule aadressi. Ode kleepis piklikkudele ümbrikkudele marke.

Nimisõna käänamine koos omadussõnaga.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav: <i>mis?</i>	harilik lukk	hari li ku d luku d
Omastav: <i>mille?</i>	<harili ku luku	<harilikkude lukkude
Osastav: <i>mida?</i>	hariliku luku	harilikke lukke
Sisseütl.: <i>millesse?</i>	→ harili ku sse luku sse ehk hariliku luku	→ harilikkudesse lukkudesse
Seesütl.: <i>milles?</i>	→ harili ku s luku s	→ harilikkudes lukkudes
Seestütl.: <i>millest?</i>	→ harili ku st luku st	→ harilikkude st lukkude st
Alaleütl.: <i>millele?</i>	→ harili ku le luku le	→ harilikkude le lukkude le
Alalütl.: <i>millel?</i>	→ harili ku l luku l	→ harilikkude l lukkude l
Alaltütl.: <i>millelt?</i>	→ harili ku lt luku lt	→ harilikkude lt lukkude lt
Saav: <i>milleks?</i>	→ harili ku ks luku ks	→ harilikkude ks lukkude ks
Rajav: <i>milleni?</i>	→ harili ku luku ni	→ harilikkude lukkudeni
Olev: <i>millena?</i>	→ harili ku luku na	→ harilikkude lukkudena
Ilmaütl.: <i>milleta?</i>	→ harili ku luku ta	→ harilikkude lukkudeta
Kaasaütl.: <i>millega?</i>	→ harili ku luku ga	→ harilikkude lukkudega

Mõte-tüüpi sõnade käänamine.

Ülesanne 168. Vaadelda sõna **mõte** käänamist.

Käänata selle sõna järgi kõigis käänetes sõna **tõke** või **hüpe**.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav:	mis?	mõte → mõtte d
Omastav:	mille?	<mõtte — <m õ t e te
Osastav:	mida?	m õ t e t — mõtte i d
Sisseütiev:	millesse?	mõtte sse — m õ t e te sse
	jne.	jne.

Ülesanne 169. Vaadelda sõnade **mõte**, **tõke**, **hüpe** käänamist. Vastata (suuliselt) järgmistele küsimustele.

1. Mitmesilbiline on nende sõnade algvorm?
2. Mis täishäälik on nende sõnade algvormi lõpus?
3. Mitmendas vältes on nendes sõnades b, d, g ainsuse nimetavas, mitmendas ainsuse omastavas?
4. Missugused käänded on nendel sõnadel tugevas, missugused nõrgas astmes?
5. Missugune on nende sõnade ainsuse osastava käände lõpp?

Ülesanne 170. Kirjutada vihikusse:

Mõte-tüüpi sõnad.

Nagu mõte käänatakse: hüpe, lüke, ...

Harjutus 171. Asetada sulgudes olevad sõnad nõutavasse käändesse. + märgib, et on tegemist liitsõnaga. Pealkirjaks: *Lauseid mõte-tüüpi sõnadega.*

1. Täna võimlemistunnis sooritasime sügavus(+hüpe — *mitm. osast.*).
2. Tuupimisel ei ole (mõte — *ains. osast.*).
3. Katsu alati õpitava (mõte — *ains. seestütl.*) aru saada.
4. (Tõke — *ains. omast.*) + jooksus jooksjad nagu lendasid (tõke — *mitm. seestütl.*) üle.
5. Ükski ei ajanud (tõke — *mitm. osast.*) maha.
6. VII kl. õpilased tegid (hüpe — *mitm. kaasaütl.*) katseid.
7. (Hüpe — *mitm. osast.*) tuleb hoida klaaskorgiga pudelis.
8. Kol-

hoosnikud vedasid koolile (küte — *ains. osast.*). 9. Ka minu isa oli (küte — *ains. omast.*) + veol. 10. (Lepe — *mitm. seestütl.*) tuleb kinni pidada. 11. Kordasin (võte — *ains. osast.*) nii kaua, kuni ta selgeks sai. 12. Kõrgus + (hüpe — *ains. seesütl.*) tuli esimesele kohale Peet. 13. Tal õnnestusid kõik (hüpe — *mitm. nim.*). 14. (Läte — *ains. alaleütl.*) olid (rake — *mitm. nim.*) ümber tehtud. 15. Kogu tee liikusime (lepe — *ains. omast.*) + märkide järgi. 16. Ärge tehke suvel metsa (löke — *ains. osast.*)! 17. (Löke — *ains. seestütl.*) võib mets süttida.

Ülesanne 172.* Käänata kõrvuti kõigis käändeis sõnu **mõte** ja **kett**, nagu näidises on näidatud.

Mis tüüpi sõna on **kett**?

Võrrelda igas käändes mõlemate sõnade astet. Mida on märgata?

Näidis.

Käänamise võrdlemine.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav: mis?	mõte, kett	mõtted, ketid
Omastav: mille?	mõtte, keti	mõtete, kettide
Osastav: mida?	mõtet, ketti	mõtteid, kette
Sisseütl.: millesse?	mõttesse, ketisse	mõtetesse, kettidesse

jne.

Harjutus 173. Asendada harvendatult trükitud sõnad sulgudes asetsevate sõnadega, pannes need nõutavasse käändesse.

1. Hobused hüppasid üle lattide (tõke). 2. Puusepp parandas äket (pütt). 3. Tüdrukud, riputage akendele katted (tekk) ette! 4. Kepisse (latt) oli lõigatud hulk täkkeid (jutt). 5. Lapsed ladusid latid (pakk) tõkkeks (trepp). 6. Andsin koerale suppi (lake). 7. Ärge valage happesse (kapp) vett! 8. Tütarlapsed jooksid lätteni (lepp). 9. Isa pani kaevule uued rakked (kett). 10. Poisid kustutasid tuletukke (löke). 11. Otsitav paber oli laual kätte (papp) all. 12. Neil juttudel (mõte) ei ole alust. 13. Võimlemistunnis sooritati hüppeid (kükk).

Näidis.

Harjutus sepp- ja mõte-tüüpi sõnadega.

Hobused hüppasid üle lõke.

Hammas-tüüpi sõnade käänamine.

Ülesanne 174. Vaadelda sõna **hammas** käänamist.

Käänata selle eeskujul kõigis käändeis sõna **kallas**.

	Ainsus	Mitmus
Nimetav: <i>mis?</i>	hammas	hamba d
Omastav: <i>mille?</i>	<hamba	<h a m m a s te
Osastav: <i>mida?</i>	h a m m a s t	hamba i d
Sisseütl.: <i>millesse?</i>	hamba sse	h a m m a s te sse
	↓ jne.	↓ jne.

Ülesanne 175. Nagu sõna **hammas** käänatakse väga palju sõnu. Vaadelda neid.

Miks on ainsuse omastavas mõni täht rasvaselt trükitud?

Leida ise veel **hammas**-tüüpi sõnu.

Ainsuse nimetav	Ainsuse omastav
<i>kes? mis?</i>	<i>kelle? mille?</i>
hammas	hamba
kallas	kalda
kinnas	kinda
varras	varda
rikas	rikka
ratas	ratta
pilbas	pilpa
habras	hapra
küngas	künka
saabas	saapa
kaigas	kaika
turvas	turba
kohus	kohtu
teivas	teiba
hernes	herne
toores	toore
kaunis	kauni

jne.

Ulesanne 176. Vaadelda **hammas-tüüpi** sõnade käänamist (eel-
mised ülesanded).

Vastata (suuliselt) järgmistele küsimustele.

1. Mitmesilbilised on need sõnad algvormis?
2. Mis häälikuga lõpevad need sõnad algvormis?
3. Missuguses astmes on ainsuse nimetav, missuguses ainsuse omastav?
4. Miks ei kirjutata alati ainsuse omastavas (ja teistes käänetes, mis saadakse ains. omastavast) ülipikki kaashäälikuid kahe tähega? Näit.:
 - a) hamba, kalda, turba, kohtu jne.
pilpa, künka, hapra jne.
 - b) saapa, kaika jne.

Harjutus 177. Koostada lauseid, milles oleks **hammas-tüüpi** sõnu ainsuse omastavas või selle järgi moodustatud käänetes.

Näidis.

Lauseid hammas-tüüpi sõnadega.

Istume oja kaldal.

Harjutus 178. Moodustada 10 lauset sõnaga *rukis* (ainsuse ja mitmuse käändeis).

Mis tüüpi on sõna *rukis*? Pealkirjaks: *Lauseid sõnaga rukis.*

27. Kokkuvõtteid ja kordavat.

Ulesanne 179.* Leida järgmistest näidetest reeglid. Sõnad tugevas astmes on riskülikuga ümbritsetud.

I. Missuguses astmes on mitmuse osastav?

Näited.

Ainsuse		Mitmuse
nimetav	omastav	osastav
sepp	sepa	seppi e. seppasid
maastik	maastiku	maastikke
mõte	mõtte	mõtteid
hammas	hamba	hambaid

II. Missuguses astmes on ainsuse omastav võrreldes ainsuse nimetavaga?

Näiteid vaadata I juurest.

III. Mida võime öelda ainsuse nimetava, ainsuse osastava ja mitmuse omastava astme kohta (võrrelda nende astmeid)?

Näited.

Ainsuse		Mitmuse						
nimetav	osastav	omastav						
<table border="1"><tr><td>sepp</td></tr><tr><td>maastik</td></tr></table>	sepp	maastik	<table border="1"><tr><td>seppa</td></tr><tr><td>maastikku</td></tr></table>	seppa	maastikku	<table border="1"><tr><td>seppade</td></tr><tr><td>maastikkude</td></tr></table>	seppade	maastikkude
sepp								
maastik								
seppa								
maastikku								
seppade								
maastikkude								
mõte hammas	mõtet hammast	mõtete hammaste						

*28. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

Vastamisel tuua alati näiteid.

1. Mis liiki sõnu saab käänata?
2. Mitu käänet on eesti keeles? Nimetada need (õiges järjekorras) ja nende küsimused.
3. Mis käänetel on küsimuse ja käände lõpp ühesugune?
4. Kuidas leiame käändsõnast tüve?
5. Nimetada põhikäänded. Miks neid nimetatakse põhikäändeteks?
- 6.* Mis käänetes puudub omadussõnal käändelõpp, kui omadussõna käänatakse koos nimisõnaga?
7. Nimetada **sepp-** (maastik-) tüüpi sõnu.
8. Käänata **sepp-** (maastik-) tüüpi sõnu. Anda seletus käänamise kohta.
9. Nimetada **mõte-** (hammas-) tüüpi sõnu.
10. Käänata **mõte-** (hammas-) tüüpi sõnu. Anda seletus käänamise kohta.

29. Kordavaid harjutusi.

Olesanne 180. Jätkata käändelõppude võrdlemist.

Ainsuse osastava ja mitmuse nimetava võrdlemine.

Ainsuse osastav	Mitmuse nimetav
<i>keda? mida?</i>	<i>kes? mis?</i>
raamatut	raamatud
tõket	tõkked
kolhoosnikut	kolhoosnikud
paksemat	paksemad
lugemikku	lugemikud
kaustikut	kaustikud
kraed	kraed
maad	maad
seppa	sepad

jne.

Harjutus 181. Kasutada lauseis ülesandes nr. 180 esinevaid sõnu.

Näidis.

Kordav harjutus.

Hoosad kolhoosnikud (kes?) said rikkalikult vilja. Juhatus premeeris hoosat kolhoosnikut (keda?).

Harjutus 182.* Kirjutada sulgudes olevad sõnad nõutavas käändes ja tõmmata neile joon alla.

1. Ma mõistan teha tikkudega **paar** (huvitav vigur). 2. Aia nurgas kasvasid **kolm** (sirge toomingas). 3. **Kaks** (osav ja julge sõdur) läksid luurele. 4. **Mõned** (vanem tabel) viidi parandada. 5. Paul, too **kõik** (pudel) siia riitulile! 6. Siin on veel **viis** (pudel). 7. Tee ääres kasvas **paar** (puu). 8. Näitusel olid **mõned** (väga hea töö). 9. Meile anti lahendada **kümme** (kerge ülesanne). 10. Otsin **paar** (odav pliiats). 11. Osta **mõned** (odav pliiats)! 12. Ruumi valgustasid **kaks** (latern). 13. Seinä ääres seisis **mitu** (madal riul). 14. Ma olin **kaks** (kuu) ja **kolm** (nädal) haige. 15. Lisa lahusesse **mõned** tilgad (kange soolhape)! 16. Värvimiseks kulus **kaks** kilo (hea värnits). 17. Vajan **paar** (hea hapu kurk). 18. Võtsin abiks

mõned (nupukas tüdruk). 19. Neli (vanem tüdruk) pandi korrapidajateks.

Harjutus 183.* Liigitada järgmistes lausetes esinevad sõnad. Kirjutada järjekorras: nimisõnad, omadussõnad, arvsõnad ja asesõnad.

Juba siis, kui ilmad olid veel soojad, valisime liuväljakuks ilusa tuulevaikse koha ja piirasime selle madala muldvalliga. Täna pärast tunde valasime väljaku esimest korda veega üle. Vett vedasime kolme suure vaadi ja pangedega. Et töö oli üle viiekümne õpilase, siis läks kõik kiiresti ja lõbusalt.

N ä i d i s.

Sõnade liigitamine.

Nimisõnad: *ilmad, liuväljakuks, ...*

Omadussõnad: *soojad, ...*

jne.

Harjutus 184.* Kasutades kalendrit koostada lauseid, kus esineb revolutsiooniliste ja rahvuslike tähtpäevade nimetusi, ning märkida, millal need käesoleval aastal on või olid.

Lauset alata kuupäeva või aastaarvuga.

N ä i d i s.

1955. aastal oli Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäev esmaspäeval, 7. novembril. 1343. a. ööl vastu jüripäeva algas eestlaste ülestõus.

Harjutus 185.* Kirjutada sulgudes asetsevad nimisõnad suure või väikese algustähega, nagu on nõutav.

Muistend Salme jõe tekkimisest.

Kui (suur tõli) parajasti puhkas (viieristi mäel) (sõrve lahingu) väsimust, tuli (saaremaale) (vanakuri). Ta tahtis (tõllu) koos (sõrve meestega) hävitada.

Sõrve kõige kitsamas koinas, (salme küla) juures, hakkas (vanakuri) tampima sügavat kraavi (liivi lahest) (ariste lahte). Ta mõtles (sõrve sääre) (saaremaast) lahti lükata ja (läänemerre) uputada.

Aga kuri (nõu) ei õnnestunud. Kohalik (külamees), (metsa sander), märkas (vanakurja) askeldusi ja äratas (suure tõllu). Kärmeesti ruttas (tõll) (otsa tallu) ja palus sealt ühe (mesilaspere). Mesilased saatis ta (vanakurja) kallale.

Suures valus jooksis (vanakuri) (hirmuste heinamaale), puges seal (risuhunnikusse) ja vabanes nii mesilastest. Kohal, kuhu ta tampis (kraavi), voolab nüüd (salme jõgi).

Harjutus 186.* Kirjutada arvud sõnadega.
432, 1078, 54 911, 881 005, 4 709 000, 145 848 019.

Harjutus 187.* Kirjutada lauseid, milles sõna *nõukogude* esineb üld- või pärisnimenäna (vt. tabel lk. 41).

Harjutus 188.* Märkida püstkriipsuga, kust kohast võib sõnu poolitada.

1. Õppimises ja töös on pioneer visa ja korda armastav. 2. Ta täidab kohusetruult ja täpselt oma maleva, rühma, salga ning ka kõik teised ülesanded. 3. Iga alustatud töö viib ta lõpule ega tagane raskuste ees. 4. Pioneer on korralik ja viisakas ning käitub eeskujulikult, osutab abi vanemaile inimestele, isale-emale, naistele ja invaliididele.

5. Pioneer hoiab nagu silmatähtne aus noore leninlase nimetust.

Näidis.

Sõnade poolitamine.

Õp|pi|mi|ses ja töös...

Harjutus 189.* Kasutada antud sõnu lauseis ning tõmmata neile joon alla. Mispärast peame neid nii kirjutama (vt. lk. 30).

pikk	pikksilm	piklik
lapp	lapptekk	laplik
pakk	pakkkast	aupaklik
linn	—	linlane
metall	metallraha	metalne
täpp	—	täpne
		täpselt
lukk	lukksepp	—
plekk	plekksepp	—
rätt	r ä t s e p	—

TEGUSÕNA.

30. Kordavat ja süvendavat tegusõnast.

Harjutus 190. Kirjutada katkendist välja tegusõnad.

Leida, missugustele küsimustele nad vastavad.

Leida väljakirjutatud tegusõnade algvorm (ma-tegevusnimi).

Eelmisel päeval möllas lumetuisk. Põllul tormas ta taltsutamalt, lumi suitses; ta tõstis seda õhku ja tassis endaga kaasa. Kuid tema teele kerkis tõke — väike metsatukk. Siin sattuski lumetuisk vangi. Peksles vastu tüvesid, eksles põõsastes ja pillas oma lumekandami maha.

Tulevad veelgi tuisud, tormid ja lumesajud. Mets kogub lund kogu talve. Kuid ka kevadel ei saa lumi metsa vangistusest põgeneda lõbusate ojakeste näol. Metsa aluspõhi takistab nende jooksu, nagu käsn imeb ta sulanud vee endasse. Pikkamisi, tilk tilga järel imbub vesi maa sügavusse ja voolab seal laiali — joodab naabruses asuvaid põlde.

N ä i d i s:

Tegusõna algvormi leidmine.

Tegusõna vormid	Küsimus	ma-tegevusnimi
möllas	mida tegi?	(mida tegema?)
tormas	möllama
	jne.

Tegevust näitavaid sõnu nimetatakse **tegusõnadeks**. Tegusõna algvormi tunnus on **-ma**. Seda algvormi nimetatakse **ma-tegevusnimeks** (vastab küsimusele *mi da te ge ma?*).

Ülesanne 191. Jätkata sõnade kirjutamist ja vaadelda, millal kirjutatakse **ma-tegevusnimes -dama**, millal **-tama**.

korral dama	kasva tama
hää dama	kirju tama
pimen dama	hääle tama
ähvar dama	joonis tama

jne.

ma-tegevusnimes kirjutatakse -dama ainult heliliste kaashäälikute **l, n ja r järel**.

Harjutus 192. Koostada 16 lauset, milles esineb eelmises ülesandes **ma-tegevusnimes** toodud tegusõnu. Lausetes tõmmata neile joon alla.

N ä i d i s.

Lauseid ma-tegevusnimega.

Hakkame malevõistlusi korraldama. Iseloomu peab kasvatama.

Ülesanne 193.* Asendada iga antud väljendus üheainsa tegusõnaga.

Mööda saatma (aega); pärale jõudma; sõnadega, teguviisiga haavama; üles tõmbama (lippu); peale tormama, tormi jooksmas; kokku arvama; maha arvama; juttu ajama; kokku juhtuma; laiali lagunema; meelde tuletama; ööd mööda saatma; uskuma panema; korda saatma; maha jätma, ära põlgama; järele jätma, lõppema (näit. vihm).

N ä i d i s.

Ühe ja sama tähendusega väljendused.

mööda saatma = veetma
jne.

Harjutus 194.* Kasutada eelmises ülesandes leitud tegusõnu lauseis ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Lauseid uute tegusõnadega.*

Harjutus 195.* Leida igale antud tegusõnale lisaks tegusõnu, mis väljendavad sama või enam-vähem sama tegevust.

Anda neile tegusõnadele, kus esineb teatav erinevus, suuliselt ligem seletus.

Kõnelema, käima, nutma, hüüdma, vaatama, sööma, jooksmata, helkima, magama, rändama, kastma, vulisema, naerma.

N ä i d i s.

Sama või enam-vähem sama tegevust väljendavad tegusõnad.

Kõnelema — rääkima — vestlema — jne.

Harjutus 196.* Tarvitada eelmises ülesandes kirjutatud tegusõnu lauseis ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks (näiteks): *Lauseid kõnelemist väljendavate tegusõnadega.*

Ülesanne 197*. Leida antud ja enda poolt valitud tegusõnadele vastandtegevust näitavad tegusõnad. Pealkirjaks: *Vastandtegevused.*

Liikuma, süütama, võitma, tulema, andma, leidma, laitma, müüma, suurenema, jaatama, tõusma, soojenema, nõrgenema, kiirendama, valgenema, lühenema jne.

Harjutus 198. Leida järgnevast palast tegusõnad ja kirjutada need välja.

Leida, missugustele küsimustele need vastavad.

Moodustada nendest sõnadest *da*-tegevusnimi.

Eesti keele tunnis.

I.

«Nimeta, missuguste tähtede järele kirjutame liite -ki!»

Tõusin, sattusin segadusse ja kogelesin:

«Liite -ki ... kirjutame ... p ... k ... s ...»

Üks õpilane andis siis õige vastuse minu eest.

«Miks sa ei tea?» küsis õpetaja.

«Ma õppisin,» püüdsin ennast õigustada.

«Kas sa hiljem ka kordasid?»

«Ei,» vastasin.

«Sellest ei piisa, kui ainult kord õpid,» kõneles mulle õpetaja.
«Õppetükke peab alati kordama. Pea meeles, et kordamises peitubki tarkus.»

2.

Kodus võtsin õpiku ja alustasin põhjalikult kordamist. Tegin seda igal õhtul.

Ühel päeval küsis eesti keele õpetaja minult jällegi:

«Nimeta, missuguste tähtede järele kirjutame liite -ki!»

Teised ootasid huviga, mis ma vastan. Arvasid, et ütlen jälle valesti.

Vastasin õigesti: b, d, g, p, t, k, s ja h järele.

«Vaata, mida teeb kordamine,» ütles õpetaja. «Jätka hoolega kordamist!»

N ä i d i s.

da-tegevusnimi.

Tegusõna vormid	Küsimus	da-tegevusnimi
		(mida teha?)
<i>nimeta</i>	<i>mida tee?</i>	<i>nimetada</i>
<i>kirjutame</i>
	jne.	

Ülesanne 199. Vaadelda da-tegevusnime tunnuseid. Lisada näiteid juurde.

da-tegevusnime tunnused.

Mida teha?

lug <u>eda</u>	hak <u>ata</u>	juu <u>a</u>
õpp <u>ida</u>	pöör <u>ata</u>	käi <u>a</u>
kirjut <u>ada</u>	al <u>ata</u>	te <u>ha</u>
õmmel <u>da</u>	os <u>ata</u>	olla
kõnel <u>da</u>	lenn <u>ata</u>	min <u>na</u>
ütel <u>da</u>	joos <u>ta</u>	sur <u>ra</u>

da-tegevusnime tunnus on *-da*, ta või *-a*.

Ülesanne 200. Jätkata sõnade kirjutamist. *ma-* ja *da-*tegevusnime tunnused eraldada püstkriipsuga.

ma-tegevusnimi

Mida tegema?

kirjuta|ma

õppi|ma

hakka|ma

luge|ma

da-tegevusnimi

Mida teha?

kirjuta|da

õppi|da

hakka|ta

luge|da

jne.

Tunnuse eraldamisel *ma-* või *da-*tegevusnimest jääb järele tegusõna tüvi.

*31. Küsimusi kordamiseks.

Vastamisel tuua alati näiteid.

1. Missuguseid sõnu nimetatakse tegusõnadeks? Missugusele küsimusele vastab tegusõna *ma-*tegevusnimi?
2. Millal kirjutatakse *ma-*tegevusnime lõpus *-dama*?
3. Missugusele küsimusele vastab *da-*tegevusnimi?
4. Missugused lunnused on *da-*tegevusnimel?

PÖÖRAMINE.

32. Mis on pööramine.

Harjutus 201. Leida lugemisel järgmisest palast tegusõnad ja anda (suuliselt) nende algvorm (*ma*-tegevusnimi).

Liiklusõnnetus.

1. Vaevalt läbis hele kellahelin avarad klassiruumid, kui koolimaja täitus suminaga nagu mesipuu. Tunnid lõppesid ning õpilaspere kiirustas koduteele.

Juba jooksiski lõbus salgake nooremate klasside õpilasi koolimajast tänavale. Lembit haaras oma sõbralt Heinolt portfelli ja pistis nagu nool piki sõiduteed jooksma. Heino sööstis Lembitule järele. «Kõndige ilusasti kõnniteel!» manitses neid vanema klassi õpilane Ants, kuid poisid tormasid edasi.

Jooksnud nii natuke maad, jõudsid poisid elavasse liiklemiskeerisesse. Vallatud poisid murdsid endale julgesti teed kõnniteel rahvamurrus ning sõiduteel liikuvate autode vahel. Nad müksasid inimesi, said noomida, kuid jätkasid jooksmist.

2. Tuut, tuut... kõlas äkki otse Heino ja Lembitu selja taga auto signaal. See tähendas, et lapsed vabastaksid sõidutee. Mis aga tegi Heino? Ta hakkas veelgi kiiremini jooksma ja püüdis auto eest läbi lipsata. Ja mis juhtus? Heino pörkas autoga kokku. Et autojuht pidurdas masina ja suutis pöörata järsult vasakule, jäi suurem õnnetus ära. Heino sai vaid kriimustada ja müksata. Ainult õnnelik juhus päästis ta raskest liiklusõnnetusest. Ambulantsi sidumisele tuli ta siiski viia.

Tegusõna esineb väga paljudes vormides. Tegusõna muudetakse pööramise teel.

33. Pöörded, ainsus ja mitmus.

Ülesanne 202. Vaadelda tegusõna pööramist, eriti iga pöörde lõppu.

	Ainsus		Mitmus	
1. pööre:	(ma) õpi n	(mida teen?)	(me) õpi me	(mida teeme?)
2. pööre:	(sa) õpi d	(mida teed?)	(te) õpi te	(mida teete?)
3. pööre:	(ta) õpi b	(mida teeb?)	(nad) õpi vad	(mida teevad?)

Tegusõnal on ainsus ja mitmus.

Tegusõnal on nii ainsuses kui ka mitmuses kolm pööret: 1., 2. ja 3. pööre.

Harjutus 203. Tõmmata järgmises palas tegusõnadele joon alla ja kirjutada nende järele sulgudesse, mitmendas pöördes nad on.

Võidujooks.

Seisame kolmekesi — mina, Jaan ja Valdur — pärast tunde kooli õues. Otsustame enne kojuminekut korraldada võidujooksu teekäänuni ja sealt tagasi. Kiiresti ruttame teele, seame endid ritta ja minu käsklusel pistame korraga jooksma. Alguses veab Jaan. Tihedalt tema kannul lippab Valdur. Mina jooksen tagasihoidlikult ja jään alguses teistest tublisti maha. Pea aga väsivad kaaslased liiga kiirest jooksmisest ja ma jõuan neile järele. Varsti möödun neist, jõuan esimesena teekäänuni ja sealt tagasi.

Näidis.

Võidujooks.

Seisame (mitm. 1. p.) kolmekesi ...

34. Ajad.

Harjutus 204. Kirjutada järgmine pala nii, et harvendatult trükitud tegusõnad näitaksid möödunud tegevust.

Muudetud sõnale tõmmata joon alla.

Kelgutamas.

Võtan kelgu ja sumpain läbi lume liumäele, kus teised lapsed mind juba ootavad. Puhastame ühiselt liutee sinna õõsi sadanud lumest ja alustame liulaskmist. Esimese sõidu teen mina. Lükkan kelgu hooga minema, viskun kõhuli kelgule ja sõit läheb nii, et tuul vuhiseb kõrvus. Kelkjooks on mäerinnakut mööda alla kaugele luhale. Veian kelgu uuesti mäele ja kordan sõitu. Ka teised teevad hõisates pikki sõite.

Sõidame nii kaua, kuni oleme päris väsinud. Siis läheme koju.

Näidis.

Kelgutamas.

(Möödunud tegevus)

Võtsin kelgu ja...

Tegevus võib olla kahes ajas: **olevikus** ja **minevikus**.

Olevik näitab praegust, käesolevat tegevust.

Minevik näitab möödunud tegevust.

Ülesanne 205. Vaadelda sõna õppima pööramist olevikus ja lihtminevikus.

Esitada (suuliselt) iga pöörde kohta küsimus.

Arv	Pööre	Olevik	Lihtminevik
Ainsus	1. (ma)	õpi n	õppi si n
	2. (sa)	õpi d	õppi si d
	3. (ta)	õpi b	õppi s
Mitmus	1. (me)	õpi me	õppi si me
	2. (te)	õpi te	õppi si te
	3. (nad)	õpi vad	õppi si d

Ülesanne 206. Vaadelda tegusõnade kirjutama ja tooma põoramist olevikus ja minevikus.

Esitada lihtmineviku iga pöörde kohta küsimus.

Arv	Pööre	Olevik	Lihtminevik
Ainsus	1. (ma)	kirjuta/ n , too/ n	kirjuta/ si/n , tõ/ i/n
	2. (sa)	kirjuta/ d , too/ d	kirjuta/ si/d , tõ/ i/d
	3. (ta)	kirjuta/ b , too/ b	kirjuta/ s , tõ/ i
Mitmus	1. (me)	kirjuta/ me , too/ me	kirjuta/ si/me , tõ/ i/me
	2. (te)	kirjuta/ te , too/ te	kirjuta/ si/te , tõ/ i/te
	3. (nad)	kirjuta/ va/d , too/ va/d	kirjuta/ si/d , tõ/ i/d

1. Võrrelda pöörete lõppe olevikus ja lihtminevikus (ainsuses ja mitmuses).
2. Missugune silp või täht tegusõna pöördelõpu ees näitab, et tegemist on lihtminevikuga?

Lihtmineviku tunnusteks on *-si*, *-s*, *-i*. **Lihtminevik** vastab küsimustele *mi da tegi n?* *mi da tegi?* jne.

Ülesanne 207. Vaadelda lihtmineviku moodustamist.

Kirjutada vihikusse samasugune vaatlus, kasutades ainult teisi sõnu.

Keeleline vaatlus.

ma-tegevusnimi	Lihtminevik
õppi ma	õppi si n
hakka ma	hakka si d
sattu ma	sattu s
luge ma	luge si me
pida ma	pida si te
soovi ma	soovi si d
künd ma	künd si n

jõud|ma
jooks|ma
seis|ma

jõud|si|d
jooks|i|me
seis|i|n

Aga:

too|ma
tule|ma
mine|ma

tõ|i|d
tul|i|te
læk|si|me

ma-tegevusnime ja lihtmineviku tüved on harilikult ühesugused. Lihtminevik tuletatakse *ma*-tegevusnimest.

Ülesanne 208.* Meenutada, missuguseid häälikuid ei või kaas-häälikute ühendis s kõrval harilikult kirjutada.

Harjutus 209.* Kirjutada tabelisse sõnadest *tundma, hoidma, andma, hüüdma, püüdma, kündma, kandma, sõudma, võidma* (määrima), *seadma, teadma, leidma, nõudma, jõudma, murdma* lihtmineviku vorme. Kaashäälikute ühendeile tõmmata joon alla.
Näidis.

Kaashäälikute ühendeid lihtminevikus.

Tüves olev d jääb püsima

<i>ma-</i> <i>tegevusnimi</i>	<i>ma</i>	<i>sa, nad</i>	<i>me</i>	<i>te</i>
tund ma	tund sin	tund sid	tund sime	tund site
		jne.		

Harjutus 210. Koostada eelmises harjutuses antud tegusõnadena vähemalt 10 lauset, milles tegusõna on lihtminevikus.

Asetada iga lihtminevikus oleva tegusõna järele sulgudesse küsimus.

Näidis.

Lihtminevik.

Ma tundsin (mida tegin?) seda meest.

Suusavõistlus.

1.

Meie, pioneerid, korraldasime suusavõistluse. Aegsasti mõõtsime välja raja pikkuse, seadsime üles tähised ja sõitsime umbsesse lumme raja. Tähisteks kõitsime puude ja põõsaste külge punased lipukesed.

Järgmistel päevadel hakkasin hoogsalt treenima ja veetsin suuskadel iga soodsa hetke. Kodus keetsin mitmesuguseid määrideid, võidsin kord ühe, kord teisega suuski ja sõitsin neid proovima. Ka seadsin suuskadele uued moodsad sidemed ja kõitsin keppidele paremad rihmad. Kandsin igati hoolt, et kõik oleks eeskujulikus korras. Saapadki lasksin kingsepal parandada.

Treenima — harjutama, võistluseks ette valmistama.

Harjutus 212.* Kirjutada kriipsukese asemele d või t.

2.

Suusavõis—lusest osavõtjaid oli palju.

Lahkusin lähtes— sei—smendana. An—sin keppidega kõva hoo ja püü—sin kohe alguses arendada suurt kiirus—. Kuid vars—i tun—sin, et nii väsitab enese ruttu. Muu—sin siis kiiruse aeglasemaks. Sellele vaatamata jõu—sin paarile eelmisele järele ja suu—sin neis— mööduda. Ühes— mäes— laskudes hoi—sin keha vales—i ja kukkusin. Kar—sin, et mur—sin seejuures suusad, kuid lei—sin nad olevat täies—i terved. Rau—se tahtejõuga rühkisin edasi. Tea—sin, et pioneeri ei kohuta ebaõnnes—umised. Jä—singi rea võis—lejaid vars—i uues—i seljataha. Ainul— ühes—, vaatamata mitmekor—setele ka—setele, ei suutnud ma mööduda. Vahe—maa jäi kogu aeg võr—seks.

Või—sin nii teise koha. Auhinnaks sain suusamü—si. Esikohale tulnu sai kul—sete ärtega rinnamärgi numbriga I.

Lähe — võistluse alguspunkt.

Harjutus 213. Asetada sulgudes olevad tegusõnad lihtminevikku ja tõmmata neile joon alla.

Tegin hästi.

(Olema) pühapäeva pärastlõuna. Koolitöö (tegema) hommikupoolel valmis ja (jooksma) siis õue. Äkki (kostma) silla poolt mitu tugevat pauku. (Teadma), millest need (tulema) — jõel lasti jääd puruks.

(Seadma) vennaga sammud sennapoole ja (jõudma) varsti kohale. (Jälgima) seal tükk aega minööride tööd, kes (kaitsema) silda.

Esmapäeval (rääkima) sellest koolis. Pärast tunde (minema) palju õpilasi jäälõhkumist vaatama. Sõbrad (tulema) ka mind kutsuma. (Tahtma) küll väga minna, kuid (ütleva), et ma ei tule, sest koolitöö oli alles tegemata.

(Õppima) kõik korralikult ära, (kordama), ja magamaminek oligi käes. Voodis olles (mõtleva): (tegema) hästi, et (jätma) jõe äärde minemata.

Minöör — isik, kes teostab lõhkeainetega lõhkumist.

35. Kõneviisid.

1. Kindel kõneviis.

Ülesanne 214. Vaadelda järgmistes katkendites harvendatult trükitud tegusõnu.

1. Meie kala läheb Moskvasse, Leningradi, Uraali, Donbassi, Kesk-Aasiasse ja teistesse kohtadesse, kus elavad ja töötavad nõukogude inimesed. Need ostavad kala, meile aga saadavad seda, mida nemad valmistavad: mootoreid paatidele, kütteõli, ankruid, konkse, võrke, püüniseid, kangaid, jalatseid, suhkrut, teed, raamatuid — ühe sõnaga kõike, mida me vajame.

2. Noota ehitas kogu kolhoos. Kes kinnitas võrgulina, kes sidus nende külge ujukeid ja ankruid, kes tegi püünist. Töid juhtis Jaan Koit. Hommikust õhtuni viibis ta rannas, jälgis kõike ja jõudis kõikjale.

(G. Novogrudski, «Väikesel saarel»)

Tegusõna kindlas kõneviisis näitab, et temaga väljendatud tegevus kindlasti toimub või toimus.

Ülesanne 215.* Vaadelda ülesandes nr. 205 sõna õppima pööramist.

Missuguses kõneviisis on see sõna pööratud?

Harjutus 216. Koostada jutuke, mille lausetes on tegusõna kindlas kõneviisis (olevikus või lihtminevikus).

Tõmmata kindlas kõneviisis olevaile tegusõnadele joon alla.

2. Käskiv kõneviis.

Ülesanne 217. Vaadelda järgmistes katkendites harvendatult trükitud tegusõnu.

1. **V a a t a**, ahju tagant leiad sa tõrvatunglad, s ü ü t a üks neist põlema ja t u l e minuga kaasa! Enne seda p a n e aga uks tugevasti kinni, et vihane kass tuppa ei pääseks, kes su kaela murraks.

2. Neitsi lillepõlvest päästmiseks ei ole muud tarvis kui seda: m i n g e jõe kaldale, v i s a k e riided seljast ja v õ i d k e keha üleni mudaga, et valget märki kuhugi ei jää; siis v õ t k e näppudega ninaotsast kinni ja h ü ü d k e: «Mehest vähki!»

3. O l g u siis nõnda, üks minu sulastest peab õnne katsuma ja minu pea õnnetust maksma. Parem n a e r g u rahvas surnud pead ridva otsas kui elavat meest.

(F. R. Kreutzwald, «Eesti rahva ennemuistsed jutud»)

Käskivas kõneviisis avaldab tegusõna käsku, soovi, hüüdu.

Ülesanne 218. Vaadelda pööramist käskivas kõneviisis.

Käskiv kõneviis.

Arv	Pööre	Olevik	
Ainsus	1. (ma)	—	—
	2. (sa)	rutta!	lepi!
	3. (ta)	ruta ku!	leppi gu!
Mitmus	1. (me)	(ruta ke m)	(leppi ge m)
	2. (te)	ruta ke!	leppi ge!
	3. (nad)	ruta ku!	leppi gu!

Käskiva kõneviisi olevikus puudub ainsuse 1. pööre (ma).
 Mitmuse 1. pööret (me) tarvitatakse harva.
 Käskiva kõneviisi tunnused on: **-gu, -ge** või **-ku, -ke**.
 Ainsuse 2. pöördel ei ole tunnust (ainult tüvi).

36. Tüüpsõnade pööramist.

Õppima-tüüpi sõnade pööramine.

Ülesanne 219. Võrrelda *õppima* ja *hakama* pööramist.

Kõneviis	Arv	Pööre	Aeg	
			Olevik	Lihtminevik
Kindel kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	õpi n, hakka n õpi d, hakka d õpi b, hakka b	õppi si n, hakka si n õppi si d, hakka si d õppi s, hakka s
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	õpi me, hakka me õpi te, hakka te õpi vad, hakka vad	õppi si me, hakka si me õppi si te, hakka si te õppi si d, hakka si d
Käskiv kõneviis	Ainsus	1. (ma) 2. (sa) 3. (ta)	(puudub) õpi! hakka! õppi gu! haka ku!	(puudub)
	Mitmus	1. (me) 2. (te) 3. (nad)	(tarvitatakse harva) õppi ge! haka ke! õppi gu! haka ku!	(puudub)

Harjutus 220. Pöörata (suuliselt) õppima eeskujul sattuma (või kukkuma) ja hakkama eeskujul hüppama (või ruttama).

Ülesanne 221. Vaadelda muutusi sõnade õppima, sattuma, kukkuma tüvedes.

Tegusõna vormide nimetus	Tegusõna vorme	Tüves on	Tüvi on
ma-tegevusnimi	õppi ma, sattu ma, kukku ma,	} pp, tt, kk — ülipikk (III vältes)	tugevas astmes
da-tegevusnimi	õppi da, sattu da, kukku da,		} „
Kindla kõneviisi oleviku ains. 1. pööre	õpi n, satu n, kuku n,	} p, t, k — pikk (II vältes)	nõrgas astmes

Harjutus 222. Koostada eelmise tabeli eeskujul tabel tegusõnade hakkama, ruttama, hüppama kohta.

Vaadelda muutusi nende tegusõnade tüvedes.

Tegusõnadel, mille pööramisel tüves mõne hääliku vältel muudub, on kaks astet: tugev ja nõrk.

Ülesanne 223. Vaadelda käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pöörde tuletamist. Jätkata näidete toomist.

Käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pöörde tuletamine.

Kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre

õpi|n
satu|n
hakka|n
rutta|n

Käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pööre

õpi!
satu!
hakka!
rutta!

jne.

Käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pöõre tuletatakse kindla kõneviisi oleviku 1. pöõrdest.

Harjutus 224. Koostada 10 lauset, milles tegusõna oleks käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöõrdes. Pealkirjaks: *Käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöõre.*

Ülesanne 225. Vaadelda käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 3. pöõrde ja mitmuse 2. ja 3. pöõrde tuletamist.

Tuletada sõnadest *ruttama* ja *kukkuma* samad käskiva kõneviisi oleviku vormid.

Käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 3. ja mitmuse 2. ja 3. pöõrde tuletamine.

da-tegevusnimi

Käskiva kõneviisi olevik

õppi <i>da</i>	→ (ta, nad)	õppi <i>gu!</i>
	→ (te)	õppi <i>ge!</i>
haka <i>ta</i>	→ (ta, nad)	haka <i>ku!</i>
	→ (te)	haka <i>ke!</i>

jne.

Käskiva kõneviisi oleviku kõik pöõrded peale ainsuse 2. pöõrde tuletatakse *da-tegevusnimest*.

Ülesanne 226. Vaadelda kokkuvõtet käskiva kõneviisi oleviku tuletamisest.

Teha samasugune töö ise valitud tegusõnadega.

Käskiva kõneviisi olevik.

Ainsus

1. (ma) —

2. (sa) õpi! ← õpi|n — kindla kõneviisi oleviku
1. pööre

3. (ta) õppi|gu! ←

Mitmus

1. (me) (õppi|ge|m!) ← õppi|da — da-tegevusnimi

2. (te) õppi|ge! ←

3. (nad) õppi|gu! ←

1. (ma) —

2. (sa) hakka! ← hakka|n — kindla kõneviisi oleviku
1. pööre

3. (ta) haka|ku! ←

1. (me) (haka|ke|m!) ← haka|ta — da-tegevusnimi.

2. (te) haka|ke! ←

3. (nad) haka|ku! ←

Ülesanne 227. Vaadelda tegusõna õppima pööramist (lk. 88) ja astme määramist (ülesanne 221).

Vastata (suuliselt) järgmistele küsimustele.

- Missuguses astmes on sõna õppima (ja sõnade sattuma, kukkuma) tüvi da-tegevusnimes, missuguses kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pöördes?
- Missuguses astmes on:
 - kindla kõneviisi lihtminevik,
 - käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pööre,
 - käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 3. ja mitmuse 2. ja 3. pööre?

Ülesanne 228. Kirjutada vihikusse:

Õppima-tüüpi sõnu.

Nagu õppima pööratakse: sattuma, kukkuma, ...

Hakkama-tüüpi sõnade pööramine.

Ülesanne 229. Vaadelda tegusõna **hakkama** pööramist (lk. 94). Vastata (suuliselt) tegusõna **hakkama** (ja **ruttama**, **hüppama**) vaatlusel ülesandes 227 esitatud küsimustele.

Mille poolest erineb **hakkama** pööramine **õppima** pööramisest?

Ülesanne 230. Kirjutada vihikusse:

Hakkama-tüüpi sõnu.

Nagu hakkama pööratakse: ruttama, hüppama, ...

Harjutus 231. Sõna **marssima** pööratakse nagu sõna **õppima**. Meenutada, kus oli sõnast **marssima** eespool juttu (vt. lk. 27).

Koostada 10 lauset, tarvitades sõna **marssima** vorme.

Harjutus 232. Asetada sulgudes olevad tegusõnad lihtminevikku ja tõmmata neile joon alla.

Suurel vahetunnil (lippama) Jüri ja Ando salaja võimlasse, et hakata seal riistadel harjutama. Riistvõimlemine (pakkuma) neile suurt lõbu. Nad (lökkama) «hobuse» keset saali ja (hüppama) sellest paar korda üle. Siis (töttama) Ando kõie juurde, mis laes (rippuma), ja ronisid üles. Jüri (õppima) sel ajal rööbaspuudel tiriseisu. Kui Ando (hakkama) alla ronima, (hüppama) Jüri kõie juurde ja (lökkama) selle kiikuma. Ando (sattuma) ärevusse, laskis käed lahti ja (kukkuma) maha. Ta sai haiget ja (hakkama) nutma, nii et saal (rökkama). Korrapidaja õpetaja kuulis nuttu, (lökkama) ukse lahti ja (töttama) poiste juurde. Mõlemad said riielda, et nad (tikkuma) keeluvastaselt võimlasse.

N ä i d i s.

Tegusõnade asetamine lihtminevikku.

Suurel vahetunnil lippasid ...

Õmblema-tüüpi sõnade pööramine.

Harjutus 233. Pöörata sõna õmblema.

ma-tegevusnimi: õmble|ma

da-tegevusnimi: õmmel|da

kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre: õmblen

Ulesanne 234. Vaadelda muutusi õmblema-tüüpi tegusõnade tüvedes. Rasvaselt trükitud häälikud on III vältes, ülipikad.

Algvorm (ma-tegevusnimi)	da-tegevusnimi	Kindla kv. oleviku ains. 1. pööre
	Nõrgas astmes: mõni häälik tüvest on kadunud või muutunud pikkuselt lühemaks	Tugevas astmes: tüves ei ole üksi häälik muutunud
õmble ma	õmmel da	õmble n
lendle ma	lennel da	lendle n
liugle ma	liuel da	liugle n
vehkle ma	vehel da	vehkle n
võitle ma	võidel da	võitle n
taple ma	tapel da	taple n
maadle ma	maadel da	maadle n
pöörle ma	pöörel da	pöörle n

jne.

Ulesanne 235. Vaadelda õmblema-tüüpi sõnade pööramist (nr. 234) ja astme määramist.

Vastata (suuliselt) järgmistele küsimustele.

1. Mitmesilbilised on need sõnad algvormis?
2. Mis silbiga lõpeb nende sõnade t ü v i algvormis?
3. Mis on da-tegevusnime tunnuseks?
4. Missuguses astmes on da-tegevusnimi, missuguses kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre?
5. Missuguses astmes on kindla kõneviisi lihtminevik?
6. Miks kirjutatakse sõnas õmblema ülipikk m ühe tähega?

Harjutus 236. Kirjutada vihikusse.

Ombblema-tüüpi sõnu.

Nagu sõna *õmbblema* pööratakse: *lendlema, võrdlema, liuglema, ...*

Harjutus 237. Asetada sulgudes olevad sõnad lause sisule vastavasse vormi ja tõmmata neile joon alla. Pealkirjaks: *Harjutus pööramisest.*

«Ma (õmbblema) enesele põlle,» (üttelema) mulle ühel päeval mu pinginaaber Õie.

Ka mina (armastama) väga (õmbblema). Alles hiljuti (õmbblema) oma õe nukule uue kleidi. Suuremaid asju ei ole ma **julgenud** seni (õmbblema).

«(Hakkama) üheskoos õmbblema. Kahekesi (õmbblema) on palju lõbusam,» (tegema) ma ettepaneku.

Nüüd me (õmbblema) +gi üheskoos enestele põlli. Õie ema (juhatama) meid, kuidas (tulema) (õmbblema). Sagedasti (võrdlema), kummal on töö korralikum. Kiiruses ei saa ma ennast Õiega (võrdlema). Tema käes töö lausa (lendama).

Ei tea veel, mida (hakkama) edaspidi õmbblema. Kindel on aga, et (õmbblema) edaspidi mõnegi ilusa asja.

37. Eitav ja jaatav kõne.

Ülesanne 238. Vaadelda järgmist tabelit.

Jaatav kõne (jaatab, käsib)	Eitav kõne (eitab, keelab)
Vello korjas tuhka. Isa kiidab Vellot. Vello on ligi sada kilo tuhka kogunud. Koguge tuhka!	Helve ei korjand tuhka. Isa ei kiida Helvet. Helve ei ole ühki kilo tuhka kogunud. Äрге võtke tulist tuhka!

Tegusõna tegevus on jaatav või eitav. Jaatamine annab jaatava, eitamine eitava kõne.

Tuletada meelde, missuguses k ö n e s on eespool kõik tegusõnad seni pööratud.

Ulesanne 239. Vaadelda järgmistes lausetes jämendatult trükitud tegusõnu.

Ärge minge kunagi nõrgale jääle! Kunagi **ei või** ette teada, mis võib juhtuda. «Õnnetus **ei hüüa** tulles,» ütleb vanasõnagi. Mõnigi laps, kes **ei pannud** keeldu tähele, on vette kukkunud ja uppunud. Minu vend, kes kukkus läbi jää vette, küll **ei uppunud**, kuid oli pärast nii haige, et **ei saanud** kaua koolis käia. Omal jõul ta välja **ei saanudki**, sest vesi oli sügav ja jää nõrk. Õnneks **ei jäänud** abi hiljaks, ja nii pääses ta uppumisest.

Eitava kõne puhul tarvitatakse tegusõnaga koos sõnu **ei või ära** (ärgu, ärge).

Harjutus 240. Pöörata (suuliselt) tegusõna *pakkima* kõigis ainsuse ja mitmuse pööretes, kasutades allpool antud tabelit. Anda seletus õigekirjutuse kohta.

Kindel kõneviis.

Olevik

Lihtminevik

Jaatav kõne	Eitav kõne	Jaatav kõne	Eitav kõne
1. (ma) pakin	ei paki	pakkisin	ei pakkinud
	jne.		jne.

Käskiv kõneviis.

Olevik

Jaatav kõne

Eitav kõne

1. (ma) —

—

2. (sa) paki!

ära paki!

3. (ta) pakkigu!

ärgu pakkigu!

1. (me) —

—

2. (te) pakkige!

ärge pakkige!

3. (nad) pakkigu!

ärgu pakkigu!

Ülesanne 241. Vaadelda tegusõna **nud**-lõpulise vormi tuletamist.

Koostada I töö teiste sõnadega (10 sõna).

I

ma-tegevusnimi	da-tegevusnimi	————→ nud-vorm
	<i>mida teha?</i>	<i>mida teinud?</i>
õppi ma	õppi da	õppi nud
hakka ma	haka ta	haka nud
õmble ma	õmmel da	õmmel nud
võrdle ma	võrrel da	võrrel nud
	jne.	

T ä h e l e p a n u:

ma-tegevusnimi	da-tegevusnimi	————→ nud-vorm
minema	minn a	läi nud
tegema	teh a	tei nud
nägema	näh a	näi nud
tooma	tuu a	too nud
sööma	süü a	söö nud
looma	luu a	loo nud
	jne.	

Tegusõna *nud*-vorm tuletatakse *da*-tegevusnimest. Esineb ka erandeid (*minna* — *läinud*, *süüa* — *söönud* jne.).

15

Harjutus 242. Koostada lauseid, milles tegusõna on käskiva kõneviisi oleviku eitavas kõnes.

Harjutus 243. Pöörata suuliselt eitavas kõnes mõnd eespool jaatavas kõnes pööratud tegusõna.

38. Kokkuvõtteid ja kordavat.

Ülesanne 244.* Vaadelda, millal on *da*-tegevusnime tunnus **-da**, millal **-ta**.

Teha samasugune töö teiste näidelega.

I

Algvorm

õmble/ma
kõnele/ma
laul/ma
naer/ma

da-tegevusnimi

õmmel/da
kõnel/da
laul/da
naer/da

I. Heliliste kaashäälikute **l** ja **r** järel on *da*-tegevusnime tunnus alati **-da**.

II

seis/ma
maks/ma

seis/ta
maks/ta

II. **s** järel on *da*-tegevusnime tunnus alati **-ta**.

III

ma-tegevusnimi
(mida tegema?)

õppi/ma
kammi/ma
sega/ma
kirjuta/ma

da-tegevusnimi
(mida teha?)

õppi/da
kammi/da
sega/da
kirjuta/da

III. Täishääliku järele kirjutame *da*-tegevusnimes **-da**, kui tegusõna tüvi *ma*-tegevusnimes ja *da*-tegevusnimes on ü h e s u g u n e.

IV

hakka/ma
ärka/ma
pööra/ma (ö ülipikk)

haka/ta
ärka/ta
pööra/ta (ö pikk)

IV. Täishääliku järele kirjutame *da*-tegevusnimes ~~ta~~, kui tegusõna tüvi *da*-tegevusnimes on nõrgas astmes.

Harjutus 245.* Kirjutada kriipsu asemele *-da* või *-ta*.

1. Nüüd tuleb kõigil ruta—, tõta— ja joos—. 2. Tööta ei tohi keegi seis—. 3. Kõige enne tuleb vaibad kokku rulli— ja siis toad tolmust pühki—. 4. Siis on tarvis raamatud korralda—, lilled uuenda— ja põrandad pes—. 5. See pesu jääb Ainole paranda—, paiga— ja triiki—. 6. Ka nõõbid tuleb ette õmmel—. 7. Sul aga tuleb aida— vaipa kloppi— ja uued õled kotti toppi—. 8. Tarvis on ka kartuleid koori— ja puid saagi—, lõhku— ning tuppua tuua. 9. Tuli on vaja põlema süüda—. 10. Hiljem tuleb kõõki vett pumba— ja katlasse vett juurde kalla—.

Ülesanne 246. Vaadelda, millal kirjutatakse käskiva kõneviisi oleviku tunnused *-gu*, *-ge*, millal *-ku*, *-ke*.

1.

da-tegevusnimi	Käskiva kõneviisi vorme
õmmel da	õmmel gu, õmmel ge
ütel da	ütel gu, üteli ge
tull a	tul gu, tul ge
minn a	min gu, min ge
naer da	naer gu, naer ge

Heliliste kaashäälikute **l, n, r** järel kirjutatakse käskivas kõneviisis alati *-gu*, *-ge*.

2.

da-tegevusnimi	Käskiva kõneviisi vorme
and a	and ku, and ke
püüd a	püüd ku, püüd ke
sõud a	sõud ku, sõud ke
muut a	muut ku, muut ke
kõit a	kõit ku, kõit ke
seis ta	seis ku, seis ke
teh a	teh ku, teh ke
näh a	näh ku, näh ke

Helitute häälikute **d, t, s, h** järele kirjutatakse käskivas kõneviisis alati **-ku, -ke**.

3.

õppi|*da*
luge|*da*
kirjuta|*da*
haka|*ta*
vaada|*ta*
korra|*ta*

õppi|*gu!* õppi|*ge!*
luge|*gu!* luge|*ge!*
kirjuta|*gu!* kirjuta|*ge!*
haka|*ku!* haka|*ke!*
vaada|*ku!* vaada|*ke!*
korra|*ku!* korra|*ke!*

Täishääliku järele kirjutatakse käskiva kõneviisi tunnusteks **-gu, -ge**, kui *da* -tegevusnime tunnuseks on **-da**. Kui *da* -tegevusnime tunnuseks on aga **-ta**, on käskiva kõneviisi tunnusteks **-ku, -ke**.

Harjutus 247. Kirjutada kriipsu asemele **g** või **k**.

1. Ol—e väit! 2. Peit—e end nüüd kiiresti! 3. Jooks—e poisile appi! 4. Tul—u keegi siia! 5. Lapsed, püüd—e kana kinni! 6. Ta kast—u täna lilli. 7. Võidel—e võiduni! 8. Hüüd—e lapsed tupp! 9. Nad sead—u raamatud korda! 10. Näh—u igaüks, kuidas sa töötad! 11. Tütarlapsed min—u teise klassi! 12. Sõud—e taktis! 13. Te hoid—e siit otsast kinni! 14. Kõnel—e, lapsed, valjemini! 15. Teh—e uks lahti! 16. Lüks—e lehma neli korda päevas! 17. Tüdrukud, kat—e laud! 18. Pes—e iga päev hambaid! 19. Nađ kand—u puid tupp! 20. Jooks—e kiiremini! 21. Künd—e kuni lõunani, traktoristid!

Ülesanne 248.* Meenutada, missuguseid häälikuid kaashäälikute ühendis harilikult ei või **p, t, k** kõrvale kirjutada.

Harjutus 249. Kirjutada järgmistest sõnadest näidise eeskujul tabelisse **käskiva** kõneviisi vorme. Kaashäälikute ühendile tõmmata loogake alla.

Keetma, lootma, tootma, suutma, söötma, sõitma, liitma, muutma, niitma, täitma, viitma, mõõitma, saatma, võitma; kütma, katma, matma, nutma, kartma, tahtma.

Kaashäälivate ühendite tegusõnade käskivas kõneviisis.

<i>ma-tegevusnimi</i>	<i>te</i>	<i>ta, nad</i>
<i>keet</i> <i>ma</i> <i>loot</i> <i>ma</i>	<i>keet</i> <i>ke!</i> <i>loot</i> <i>ke!</i>	<i>keet</i> <i>ku!</i> <i>loot</i> <i>ku!</i>
jne.		

Harjutus 250. Kirjutada vähemalt 10 lauset, kus esineb eelmise harjutuse sõnu *k ä s k i v a s* kõneviisis. Antud sõnades tõmmata kaashäälivate ühenditele loogake alla. Pealkirjaks: *Käsklauseid*.

Harjutus 251. Jätkata järgmist tabelit sõnadega: *tundma, hoidma, andma, hüüdma, püüdma, kündma, kandma, sõudma, võidma* (määrima), *seadma, teadma, leidma, nõudma, jõudma, murdma*. Kaashäälivate ühendite tõmmata loogake alla.

N ä i d i s.

Kaashäälivate ühendite tegusõna käskivas kõneviisis.

Tüves olev d jääb püsima

<i>ma-tegevusnimi</i>	<i>te</i>	<i>ta, nad</i>
<i>tund</i> <i>ma</i>	<i>tund</i> <i>ke!</i>	<i>tund</i> <i>ku!</i>
jne.		

Harjutus 252. Kirjutada vähemalt 10 lauset, kus esineb eelmise harjutuse sõnu *k ä s k i v a s* kõneviisis. Kaashäälivate ühendite nendes sõnades tõmmata loogake alla.

Tegusõnades kirjutame **k** ees **d** ainult siis, kui **d** esineb sõna tüves.

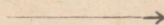
Harjutus 253. Kirjutada kriipsu asemele **d** või **t**. Pealkirjaks: *Kaashäälikute ühendite õigekirjutus.*

1. Hüü—ke laps tupp ja an—ke talle süüa! 2. Täi—ke kõik korraldused! 3. Või—ke käsi vaseliiniga! 4. Sõu—ke merele ja püü—ke kalu! 5. Täi—ke lambid ja läi—ke tuli! 6. Poiss lii—ku kõik arvud! 7. Kün—ke lõunani! 8. Kan—ke puud kuuri ja sea—ke nad riita! 9. Muu—ke üks liidetav ja lei—ke uus summa! 10. Nõu—ke eneselt ranget korda! 11. Tun—ke hästi õigekirja aluseid! 12. Ka—ke kartulikuhi õlgedega kinni! 13. Sõi—ke täna linnal! 14. Ärge too—ke praaki! 15. An—ke see pakk minule! 16. Need sõnad hüü—ke kooris!

Ülesanne 254.* Vaadelda järgmist tabelit, kus on piltlikult kujutatud pööramise tuletamist.

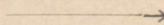
Pööramise tuletamine.

ma-tegevusnimi
õppi|ma

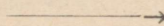
Kindla kõneviisi
lihtminevik
õppi|si|n jne.

Kindla kõneviisi
olevik
õpi|n

Käskiva kõneviisi
oleviku ainsuse 2. pööre
õpi!

da-tegevusnimi
õppi|da

Käskiva kõneviisi
ainsuse 3. ja
mitmuse kõik pöörded
õppi|gu!
õppi|ge!
nud-vorm—
õppi|nud

Teades *ma*-tegevusnime, *da*-tegevusnime ja kindla kõneviisi oleviku 1. pööret saab õigesti pöörata, seepärast nimetatakse neid **põhivormideks**.

Harjutus 255. Moodustada järgmiste tegusõnade põhivormid: *rääkima, vaatama, näitama, suplema, küttima*.

Ulesanne 256.* Pööramise õppimise kokkuvõttena leida järgmistest näidetest reeglid. Sõnad tugevas astmes on ümbritsetud raamiga.

I. Missuguses astmes on nendel sõnadel, millel on tugev ja nõrk aste, *ma*-tegevusnimi?

Võrrelda nende astmeid.

Näiteid.

ma-tegevusnimi	da-tegevusnimi	Olevik	Lihtminevik
õppima	õppida	õpin	õppisin
hakkama	hakata	hakkan	hakkasin
õmblema	õmmelda	õmblen	õmblesin

II. Missuguses astmes on nendel sõnadel kindla kõneviisi lihtminevik?

Võrrelda eelmises punktis toodud näiteid.

III. Missugune on *da*-tegevusnime aste, kui seda võrrelda kindla kõneviisi oleviku astmega?

Võrrelda punktis I toodud näiteid.

Harjutus 257.* Kirjutada sulgudes olevad kaashäälikud vajalikus astmes.

1. Kui tunnid lõ(p)evad, ha(k)ame seinalehte koostama.
 2. Ha(k)a ka(t)et valmistama! 3. Urve ti(k)is rä(t)i (mida?),
 Irma la(p)is te(k)i (mida?), Mati la(k)is ke(p)i (mida?).
 4. Te(k)is küsimus, kes ha(k)ab ko(t)e klo(p)ima. 5. Õ(p)i su(k)a kuduma!
 6. Joostes ku(k)usid ke(p)id rü(p)est maha. 7. Koer la(k)ub ka(p)ast su(p)i.
 8. Le(p)ige seekord nende ju(t)uraamatute.

tega! 9. Noored ku(k)ed tü(k)isid kaklema. 10. Pa(k)ige munad ta(k)udesse ja siduge nad rä(t)isse! 11. Halb ilm ri(k)us meie matka. 12. Need le(p)ad ki(p)uvad põldu varjama. 13. Vanaema to(p)is ta(k)ud ko(t)i. 14. Mar(s)ige edasi! 15. Trü(k)in teadaande valgele pa(p)ile.

Harjutus 258.* Asetada lünka g või k. Mis kõneviisis on siin toodud laused?

1. Lapsed, haka—e nüüd tööle! 2. Ütel—e poistele, et nad tul—u siia! 3. Vanemad poisid kand—u pingid klassist välja! 4. Te teh—e see kapp tühjaks! 5. Saat—e paar poissi liiva tooma! 6. Sergei ja Volodja, hoid—e redelit! 7. Tagu—e vanad naelad sirgeks! 8. And—e vasar Antsu kätte! 9. Õppi—e mudellennukit valmistama! 10. Vassili ja Elmar too—u vett! 11. Min—e eest ära! 12. Ladu—e nüüd raamatud riiulile tagasi! 13. Tüdrukud, õmmel—e käterättidele aasad külge! 14. Ruta—e tööde lõpetamisega! 15. Nihuta—e see kapp paigale! 16. Veera ja Otto luge—u, mitu last on tööl! 17. Seis—e nüüd natuke aega paigal! 18. Tul—e homme jälle tööle!

Harjutus 259.* Tuletada järgmiste tegusõnade põhivormid (vt. lk. 107).

Lükkama, vaidlema, hukkuma, kittima.

Harjutus 260.* Määrata (suuliselt), missuguses kõneviisis, missuguses ajas ja mitmendas ainsuse või mitmuse pöördes on järgmistes lauseites tegusõnad.

«Täna algab metsatöö
— tule, poiss, ja kaasa löö!»

*

Metsas leegitsesid lõkkesid,
paukus kirves, laulsid saed,
kostsid meeste rõõmsad rõkkesid.

*

Rõõmsalt elab igas paigas
meie päikseline maa —
mägedel ja kauges taigas
uhket laulu kuuled sa.

(R. Parve luuletuskogust «Teguderohked päevad»)

*39. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.

Vastamisel tuua alati näiteid.

1. Mis liiki sõnu pööratakse?
2. Mis on tegusõna algvormiks?
3. Kuidas leiame tegusõna tüve?
4. Mitu pööret on tegusõnal?
5. Nimetada kõneviisid.
6. Missugustes aegades võib olla tegevus kindlas kõneviisis?
7. Millistest vormidest tuletatakse:
 - a) kindla kõneviisi lihtminevik;
 - b) käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 2. pööre;
 - c) käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 3. ja mitmuse 2. ja 3. pööre?
8. Millal on käskiva kõneviisi lõpp **-gu, -ge**, millal **-ku, -ke**?
9. Missuguseid tegusõna vorme on vaja teada, et õigesti pöörata? Kuidas neid ühise nimega nimetatakse?
10. Pöörata **õppima**-tüüpi tegusõna. Anda seletus pööramise kohta.
11. Pöörata **hakkama**-(õmblema)-tüüpi tegusõna. Anda seletus pööramise kohta.
12. Nimetada tegusõnu, millel on tugev ja nõrk aste.
13. Missuguste sõnade abil väljendatakse eitavat kõnet?

40. Kordavaid harjutusi.

Harjutus 261.* Kirjutada lauseid, milles on rohkesti **h**-ga algavaid sõnu.

Harjutus 262.* Kirjutada lauseid, milles esineb järgmisi sõnu:

eesti keel	eestikeelne
vene keel	venekeelne
läti keel	lätikeelne
poola keel	poolakeelne
leedu keel	leedukeelne
hiina keel	hiinakeelne

jne.

Harjutus 263.* Kirjutada antud arvud sõnadega.
5 000, 72 922, 313, 2 091, 5 600 011, 578, 2 846, 1 800.

Harjutus 264.* Leida omadussõnad. Kirjutada need algvormis välja. Pealkirjaks: *Omadussõnad*.

Päike kõrvetas armutult, ja me hingasime kergemini, kui jõudsimetsa jahedasse varju. Leidsime endid kirjus puude rägastikus, mis koosnes põliseist kuuskedest ja jämedaist haabadest. Ühed neist tõtsid oma hiiglakroone uhkesti taeva poole, teised toetusid kõige imelikumais seisanguis tugevamaile kaaslasile või lamasid abitult rohupuhmaga kaetud metsapinnal. Nad olid kas vanadusnõrkuse kätte surnud või parimas elueas marutuulest murtud.

Põline laas avaldas meile vägevast mõju. Hiiglasuurte kuuskede, jämedatüveliste haabade ja tusedate kaskede tihedad võrad moodustasid tihtipeale katuse, millest päikesekiired ei suutnud läbi tungida ja mille tõttu siin valitses paiguti videvikuline hämar valgus.

Harjutus 265.* Määrata (suuliselt) järgneva katkendi sõnades jämendatult trükitud tähtedega märgitud häälikute välde.

Hoia oma tervist.

Tihti jooksete tundide lõppedes koolimajast välja lahtiste hõlmadega, paljaste kätega või higise kehaga. Sageli jääte liuväljal seisma või istuma ega pane tähelegi, kui juba jalad külmetavad. Mõnikord meelitab teid ka jäätise söömine ja te neelate seda külma maiustust suurte suutäite kaupa.

Niisugune jalgade, käte ja mao kiire ning tugev jahtumine lõpeb sageli külmetushaigusega, mis sunnib teid eemale jääma koolitööst. Külmetushaigustest hoidumiseks peab vältima keha liigset jahtumist.

Suurt tähtsust külmetushaigustest hoidumisel omavad ka sport ja keha karastamine. Karastatud organismi vastupanuvõime jahtumisele on märksa suurem ja karastatud tervisega inimesed ei haigestu nii kergesti külmetushaigustesse ega grippi.

Gripp on äge ja suure nakkavusega haigus. Tema tekitajaks on väike, ka mikroskoobiga nähtamatu pisik. Aevastamisel ja köhimisel paiskub ta süljepiiskadega õhku ja sealt inimese elunditesse. Nakkuse levimist soodustavad veel haige sööginõud, käterätid jm.

Mikroskoop — suurendusaparaat.

Harjutus 266.* Käänata kirjalikult kõigis ainsuse ja mitmuse käändeis *oskuslik võte*.

Harjutus 267.* Koostada lauseid, milles esineb mitmesuguseis ainsuse ja mitmuse käändeis **sepp-** ja **mõte-**tüüpi sõnu. Pealkirjaks: *Lauseid sepp- ja mõte-tüüpi sõnadega*.

Harjutus 268.* Koostada lauseid, milles esineb **hammas-**tüüpi sõnu ainsuse omastavas käändes. Pealkirjaks: *Lauseid hammas-tüüpi sõnadega*.

Harjutus 269.* Kirjutada lauseid sõnadega *õppima* ja *ruttama* käskiva kõneviisi oleviku ainsuse ja mitmuse pööretes. Pealkirjaks: *Käskiva kõneviisi olevik*.

Harjutus 270.* Kirjutada lauseid, milles esineb sõnu *viia*, *viija*, *müüa*, *müüja*, *käia*, *käija*. Pealkirjaks: *da-tegevusnimi ja ja-lõpuline nimisõna*.

Harjutus 271.* Kirjutada järgmiste sõnade ainsuse omastav ja osastav ning mitmuse nimetav, omastav ja osastav.

Ratas, eesrindlik, lõke, kallas, lipp, sammal, küte, tulevik.

N ä i d i s.

Käänamise kordamine.

Ratas (a. nim.), ratta (a. om.), ratast (a. os.), rattad (m. nim.), rataste (m. om.), rattaid (m. os.).

Harjutus 272.* Tõmmata käändsõnadele joon alla. Pealkirjaks: *Käändsõnad*.

Pioneeride koondusel.

Meie pioneerisalk arutas täna koondusel salgaliikmete õppe-
edukuse küsimust. Igaüks kandis oma möödunud kuul saadud hin-
ded ette.

Kõige parem õppija meie salgas on Tiiu Kuusik. Tal on kõik viied. Urve Sepal on aga laulmine rahuldav. Vanempioneerijuht selgitas meile, et see aine on ka tähtis, ja Urve lubas seda hinnet tublisti parandada. Mina olen mitu korda saanud vene keeles kolme. Vene keele õige hääldamine teeb mulle raskusi. Palusin koondusel enesele abistajaks Niina Smirnova. Ta oli nõus mind abistama.

M ä r k u s. Mõnedele asesõnadele (asesõnad on ka käändsõnad) on juba joon alla tõmmatud.

Harjutus 273.* Kirjutada sulgudes seisev täis- või kaashäälik ühe või kahe tähega.

Kirjavahemärgid kirjutada silmapaistvalt.

Aiatööde eel.

«Mi(s) s(a), isa, s(i)n t(e)d?»

«M(a) vaatan, ka(s) aiatööriistad o(n) korras.»

«Ka(s) m(a) o(n) juba sula, e(t) t(ö)riistu korrastad?»

«Pole su(l) s(i)n midagi naljatada,» vastas isa. «Varsti o(n) j(u) kevad ukse (e)s. Ke(s) n(a)d s(i)s parandab? Ei s(i)s ole su(l) ega mu(l) aega selleks tööks. Näed, se(l) rehal o(n) vars katki. K(a) s(u) labidas tahab parandada.»

«Ja(h), isal o(n) õigus,» mõistsin m(a) j(a) ütlesin:

«La(s) m(a) tulen sulle appi.»

«Hea kü(l)! S(i)n o(n) m(u) labidas. (Ä)r o(n) ta(l) nüri. Võta v(i)l j(a) lükka s(e) teravaks. S(i)s j(ä)b mu(l) m(u) t(ö) jaoks rohkem aega.»

Harjutus 274.* Tõmmata nimisõnadele kaks, omadussõnadele üks ja tegusõnadele laineline joon alla. Pealkirjaks: *Sõnade liigitamine*.

Noored abilised.

Otse «Edasi» kolhoosi südames asub kolhoosi sepikoda. Seal töötasid sepp ja tema abiline. Ühel päeval said nad endale korraga kaks abilist.

Koos teiste poistega käisid Aavo ja Mart tihti sepa tööd jälgimas. Huvitav oli vaadelda, kuidas punakalt hõõguvast rauatükist valmisid põllutööriistade osad.

Ükskord pakkusid Aavo ja Mart end sepale abiks. Meister oli nõus. Poisid hakkasid kohe tööle.

Sepatöö on raske ja vahetevahel teeb meister mõneminutilise puhkuse. Siis algab kohe elav vestlus ühismajapidamise elust. Kevade eel on kolhoosis palju tähtsaid toimetusi ja poisid arutavad need kõik sõbraliku sepaga läbi.

Harjutus 275.* Korraldada järgnev raamatute nimestik autorite järgi tähestikulisse järjekorda. Pealkirjaks: *Raamatute nimekiri*.

Hint, A. «Angerja teekond».

Krõlov, I. «Valmid».

Korolenko, V. «Maa-aluse lapsed».

Twain, M. «Tom Sawyer. Huckleberry Finn».

Zabila, N. «Meie kodumaa».

Andersen, H. Ch. «Ööbik».

Nossov, N. «Vitja Malejev koolis ja kodus».

Gaidar, A. «Timur ja tema meeskond».

Katajev, V. «Polgu poeg».

Dik, J. «Tuleoja».

Puškin, A. «Muinasjutud».

Luts, O. «Kevade».

Batrov, A. «Meie sõber José».

Turgenev, I. «Mumuu».

Grigorovitš, D. «Kummipoiss».

Upit, A. «Vilniti sõit itta».

Tolstoi, L. «Kaukaasia vang ja teisi lühijutte».

Roht, R. «Jutte loomadest».

Bianki, V. «Suurel mereteel».

Harjutus 276.* Paigutada tugevas astmes olevad sõnad ühte rühma, nõrgas astmes olevad teise rühma.

Mõtetes, õnnelikkudel, kaldal, sotsialistlikus, maastikul, lepani, juttudel, rukkisse, kodanikud, harilikku, võttest, kepiga, kinnaste, varrastega, saapa.

Astme määramine.**Tugevas astmes****Nõrgas astmes**

tubadeks

mõtetes

jne.

Harjutus 277.* Tõmmata heliliste häälikute tähtedele jooneke alla. Pealkirjaks: *Helilised häälikud.*

Kas te oskate juba uisutada? Kui ei, siis alustage kohe õppimist.

Esimesed sammud jääl on kõige raskemad. Kardate kukkumist. Pole vigal Seiske harkisjalu, keha sirge, põlved vabalt kõverdatud. Nüüd püüdke kordamööda lükata jalgu ettepoole, neid jäält tõstmata. Oi, oi, hakkate kukkuma! Laske kohe ennast lõdvaks. Siis kukute pehmelt. Väike valu ei kohuta ühtki tublit pioneeri! Õppimisel püüdke oma jõuga hakkama saada. Nii õpite palju kiiremini.

Harjutus 278.* Kirjutada järgmistes lausetes kriipsu asemele **d** või **t**.

1. Hakkasin paberitöö— (mida?) tegema. 2. Lõikasin paraja tüki roosa— paberi— (mida?). 3. Anna mulle sirkli— (mida?)! 4. Mul on vaja ka lilla— paberi— (mida?). 5. Kus on minu värvilise— läikpaberi— (mis?). 6. P u u— (mis?) tegin rohelisest paberist.

7. Õde pesi kõik oma valge— krae— (mis?) puhtaks. 8. Näita oma valge— krae— (mida?)! 9. Keedeti tee— (mida?). 10. Praeti värsket— liha (mida?). 11. Ema tõi lauale peedisalati— (mida?). 12. Isale meeldivad hapu— salati— (mis?). 13. Helli koristab musta— toidunõu— (mis?) laualt. 14. Ära määri õpiku— (mida?)! 15. Ma pesin musta— taldriku— (mis?) puhtaks. 16. Hea— õõ— (mida?)!

Harjutus 279.* Koostada lauseid, kus esinevad järgmised sõnad mitmesugustes muudetes. Tõmmata antud sõnadele lauseis joon alla.

Kirss, varss, pulss, märss, marss, marssima, seanss, värss, hirss.

Näidis.

Kaashäälikute ühendite õigekirjutust.

Varss sõi märsist heinu.

Harjutus 280.* Liita järgmistele sõnadele liide **-gi** ja **-ki** ja kasutada neid siis lauseis.

Sajab, suusad, enne, hoog, jah, lumi, suusk, sukk, sall, samm, kampsun, Väino, kepp, läks, tüdrukult, nägu, soov, öö, süü.

Näidis. Täna sajabki lund.

LIHT- JA LIITSÕNAD.

41. Lihtsõnad.

Ülesanne 281.* Ühendada häälikuid nii, et neist tekiks sõna. Rühmitada nad järgmiselt:

1. ainult kaashäälikud (näit.: *hml*);
 2. ainult täishäälikud (näit.: *aia*);
 3. alguses üks kaashäälik, teised täishäälikud (näit.: *lai*);
 4. alguses mitu täishäälikut, lõpus üks kaashäälik (näit.: *aia*s);
 5. alguses kaks kaashäälikut, lõpus täishäälikud (näit.: *krae*);
 6. alguses täishäälik, lõpus kaks kaashäälikut (näit.: *oks*);
 7. alguses ja lõpus täishäälik, keskel kaashäälik (näit.: *isa*);
 8. alguses ja lõpus kaashäälik, keskel mitu täishäälikut (näit.: *laud*);
 9. mitmesuguseid muid (näit.: *inimene, kriips* jne.).
- Punktide 1.—8. kohta tuua vähemalt 2 näidet.

Harjutus 282.* Loendada, mitu sõna on järgneva pala igas lauses.

Kui mõtlen neile nurjatuile inimestele, kes õhutavad uut sõda, siis tunnen, kuidas ma neid vihkan. Kui alatu on see plaan — röövida inimestelt nende elu, tervis ja õnn, et ise selle kulul rikastuda. Kas need on inimesed? Ei, need on kõige alatamad roimarid. Aga meid nad ei suuda hirmutada. Meie oleme tugevamad kui nemad.

42. Liitsõnad.

Ülesanne 283. Vaadelda lausetes jämendatult trükitud sõnu.

1. Laual olid nahk ja kinnas. (Kaks asja.)	Laual oli nahkkinnas. (Üks asi.)
2. Valasin tindi pudelisse. (Oli tegemist kahe asjaga.)	Valasin tindipudelisse (Üks asi.) vett.
3. Võta leib ja nuga!	Kus on leivanuga?
4. Varsti algab uus aasta. (Järgmine aasta.)	Uusaasta (1. jaanuar) on puhkepäev.
5. Post jõudis kohale. Mulle oli kaart. Sellel oli ilus pilt.	Saatsin onule piltpostkaardi.
6. Vesi oli hall.	Temal on vesihall palitu.

Kaks või kolm sõna koos võivad moodustada uue sõna, millel on uus tähendus. Mitmest sõnast moodustatud sõnu nimetatakse liitsõnadeks. Ühest sõnast koosnev sõna on liitsõna.

Ülesanne 284. Vaadelda liitsõna osi.

Täiendsõna Põhisõna

tee_kaaslane
kooli_maja
viis_sada
ette_ruttamine

Liitsõna koosneb kahest osast: täiendsõnast ja põhisõnast.

Ülesanne 285.* Korrata omadussõnade (lk. 45) ja arvsõnade kirjutamist (lk. 49).

Harjutus 286. Kirjutada antud põhisõnadega rohkesti liitsõnu.

Maja, mees, võtmine, kasvatus, aastane, punane, sada.

Harjutus 287. Kirjutada antud täiend sõnade ga rohkesti liitsõnu.

Töö, käsi, raud, suvi, kolme, punakas.

Ülesanne 288. Vaadelda liitsõna käänamist. Käänata selle es-
kujul mõnd teist liitsõna.

A i n s u s

M i t m u s

Nim.	kes?	rahvasaadik	rahvasaadikud
Omast.	kelle?	rahvasaadiku	rahvasaadikute
Osast.	keda?	rahvasaadikut	rahvasaadikuid
Sisseütl.	kellesse?	rahvasaadikusse	rahvasaadikutesse
		jne.	

Liitsõna käänamisel käändub harilikult ainult põhisõna. Käänamine aitab määrata, kas on tegemist liitsõnaga või lihtsõnaga.

Ülesanne 289. Pidada järgmiste sõnade kirjutamine meeles.

Kirjutatakse l a h k u:

Kirjutatakse k o k k u,
liitsõnana:

seitsmeaastane kool
eesti keel, vene keel jne.

kehaline kasvatus

matemaatika õpetaja, eesti keele
õpetaja, laulmise õpetaja jne.
ajaloo tund, vene keele tund,
laulmise tund jne.

õpetajate tuba, õppevahendite
ruum, laulmise klass, keemia
kabinet

maateaduse õpik, eesti keele õpik
kirjalik töö

vigade parandus

algkool, keskkool, ülikool
emakeel, võõrkeel, kirjakeel,
eestikeelne, venekeelne jne.

maateadus, ajalugu, loodustea-
dus, kirjatehnika

kooliõpetaja, õppealajuhataja,
õppejõud
vahetund, õppetund

lastetuba, tööruum, söögisaal

õpperaamat, päevaraamat
klassitöö, kodutöö, kirjatöö,
kontrolltöö

terviseparandus, maaparandus

pioneeride maja

pioneerisalk, pioneerirühm, pioneerimalev, pioneerikoondus, pioneerijuht, pioneerirätik, pioneerilaager

ilus päev

esmaspäev, teispäev jne., tööpäev, puhkepäev, sünnipäev, naistepäev

möödunud kuu

jaanuarikuu, veebruarikuu jne., heinakuu, talvekuu

Ülesanne 290.* Väljendada antud liitsõnad liitsõnadega.

Mispärast tuleb viimaseid kõnelemisel või kirjutamisel eelistada?

Kalamees, sõjariist, silmapilk, surnukeha, haigemaja, vaeslaps, suvitusmaja, pealuu, otsaesine, kuritegu, suurendusklaas, kallisvara, arstirohi.

Eelistama — paremaks pidama.

N ä i d i s.

Uhe ning sama tähendusega sõnad.

Kalamees = kalur

sõjariist = relv jne.

Harjutus 291.* Tarvitada eelmise ülesande liitsõnu lauseis ja tõmmata neile joon alla.

Harjutus 292. Kirjutada vähemalt 12 asja või eseme nime, mis on liitsõnaga väljendatud. Näidata, missugustest sõnadest on liitsõnad moodustatud.

N ä i d i s.

Liitsõnad.

koolimaja = kooli + maja.

Harjutus 293. Koostada oma koolielust vähemalt 10 niisugust lauset, kus esineb rohkesti mitmesuguseid liitsõnu. Liitsõnadele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Lauseid liitsõnadega.*

***43. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.**

Vastamisel tuua alati näiteid.

1. Missugusteks osadeks jaguneb liitsõna?
2. Missugune osa liitsõnast käändub?
3. Nimetada arvsõnade kokku- ja lahkukirjutamise reeglid.

LAUSE JA KIRJAVAHEMÄRGID LAUSE LÖPUS.

44. Kordavat ja süvendavat.

Ulesanne 294. Lugeda järgmine katkend.

Mitmest lausest see koosneb?

Jälgida kirjavahemärke lausete lõpus.

Jääminek jõel.

(Katkend.)

«Maast lahti! Läheme jõge vaatama. Jää liigub! Kuuled, kuidas mühiseb?»

«Kas jõgi mühiseb? Ah nii, see on siis jõgi, mis mühiseb! Ta hakkas juba öösel mühisema. Ja mina mõtlesin...»

«Mida sa mõtlesid?»

«Niisama, mitte midagi.»

Kõik Netšajevo lapsed söötsid jõe äärde. Väiksemad seisid mäel sooja päikese käes. Vanemad ja julgemad lapsed aga läksid päris vee ligi. Ah, kuidas vesi kobrutas, kuidas ta lehtritena keerles! Jäätükid ujusid mööda jõge, pörkasid vastamisi, jooksid vastu kallast ja tormasid jälle kuhugi. Vesi tõusis, jõgi paisus, hakkas üle kallaste valguma. Ta näis Valentinkale tohutuna, tugevana ja hädaohtlikuna. Kes teda teab? Võtab kätte ja viskub praegu kaldale, ujutab üle aasa ja salu, aga lapsed kisub kõik kaasa ja viib koos jääga minema. Küll ta võib vist sügav olla! Ja kui külm ning hirmus on see sügavus!

Poisikesed seisid kaldal. Romanok oli ka seal. Nad seisid otse vee piiril ja loopisid keppe jõe keskele, et vaadata, kuidas need lainete murrus keerlevad.

Ülesanne 295.* Vaadelda lauseid (näit. lugemikust) ja nende lõppu pandud kirjavahemärke.

Jälgida eriti, mida väljendavad laused, mille lõpus on h ü ü u - märk või mõttepunktid (...).

Harjutus 296.* Koostada ise või kirjutada lugemikust välja 6 lauset, mille lõpus on mõttepunktid.

Lause on ühe või mitme sõnaga väljendatud mõte.

Lauset alustatakse suure algustähega.

Lause lõppu asetatakse punkt, h ü ü u - või küsimärk, vahel ka mõttepunktid (...).

45. Jutustav, küsi- ja hüüdlause.

Ülesanne 297. Vaadelda antud lauseid.

Kõik Netsajevõ lapsed söötsid jõe äärde. Lause jutustab — **jutustav lause.**

Kas jõgi mühiseb?

Lause küsib — **küsilause.**

Tule jõge vaatama!

Jää liigub!

Küll see jõgi võib vist sügav olla!

H ü ü d v a l t lause käsib, küsib, väljendab imestust, soovi jne. — **hüüdlauseid.**

Ah, kuidas vesi kobrutas, kuidas ta lehitena keerles!

Luba mul ka jõe äärde minna!

Ja mina mõtlesin...

Lause mõte on pooleli, lõpetamata.

Ülesanne 298.* Loendada, mitu jutustavat, küsi- ja hüüdlauseid ning mõttelt lõpetamata lauset on katkendis «Jääminek jõel» (lk. 121).

Jutustava lause lõpus on punkt.

Küsilause lõpus on küsimärk.

Hüüdlause lõpus on hüüumärk.

Lõpetamata, mõttelt katkelise lause lõppu asetatakse **mõttepunktid.**

Harjutus 299. Panna lause lõppu puuduv kirjavahemärk. Pealkirjaks: *Kirjavahemärgid lause lõpus.*

Kevad Lumi sulab Esimesed rändlinnud on saabunud Kolhoosnikud teevad viimaseid ettevalmistusi kevadkülviks Õpilased aga pingutavad end, et lõpetada edukalt õppeaasta

Suvi ei ole enam mägede taga Suvi See sõna meenutab pioneerilaagrit, matku, huvitavat ja kasulikku tegevust aias ja põllul, ujumist ja mängu ning palju, palju muud Kas oleme selleks valmis Kas on kõigeeks olemas juba plaan

Juba nüüd mõelge sellele Igas pioneerimalevas on vaja arutada, kuidas minna suvele vastu, et sellest kujuneks täisväärtuslik puhkus

SÕNAD LAUSES.

46. Kuidas sõnad on lauses üksteisega seotud.

Ülesanne 300. Vaadelda, missuguseid küsimusi saame antud lausete kohta esitada. Vastata neile küsimustele.

1. *Riina õpib.*

Kes õpib?

Mida teeb Riina?

2. *Ta lahendab keerulist ülesannet.*

Kes lahendab keerulist ülesannet?

Mida ta teeb?

Mida ta lahendab?

Missugust ülesannet ta lahendab?

3. *Riina õde kontrollis lahendatud ülesannet.*

Kes kontrollis lahendatud ülesannet?

Mida tegi Riina õde?

Mida kontrollis Riina õde?

Missugust ülesannet kontrollis Riina õde?

Kelle õde kontrollis lahendatud ülesannet?

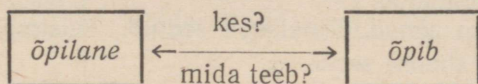
Ülesanne 301. Kirjutada iga lause kohta kõik võimalikud küsimused.

1. Pioneerid abistavad kolhoose.
2. Lapsed armastavad noori loomi.
3. Meie pioneerid hooldavad kodukolhoosi noorloomi.
4. Varsad tunnevad oma hooldajaid.

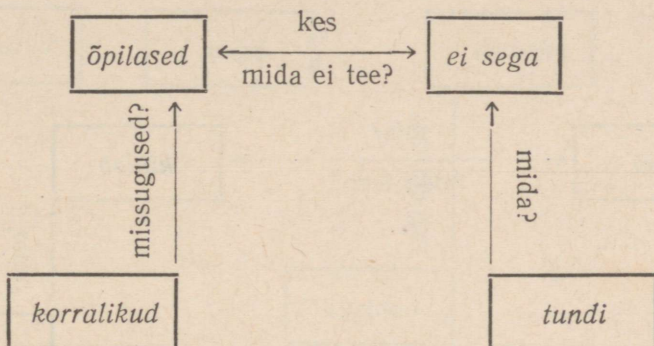
Ülesanne 302.* Valida lugemikust lühikesi lauseid ja leida (suuliselt) iga lause kohta kõik võimalikud küsimused.

Ülesanne 303. Vaadelda, kuidas piltlikult kujutatakse lauses olevate sõnade kohta käivaid küsimusi.

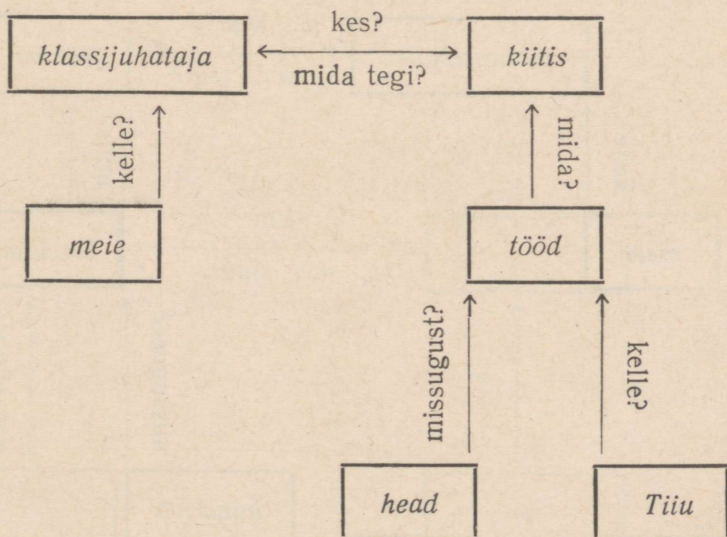
1. *Õpilane õpib.*

2. *Korralikud õpilased ei sega tundi.*

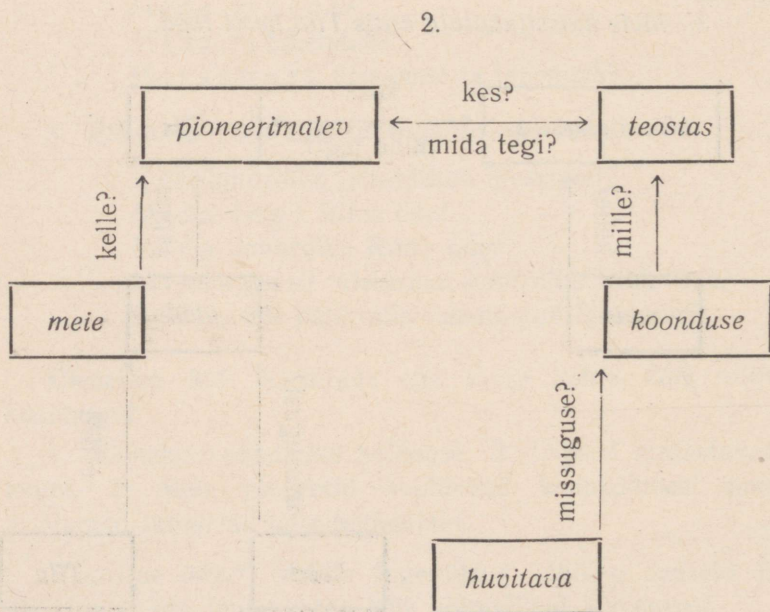
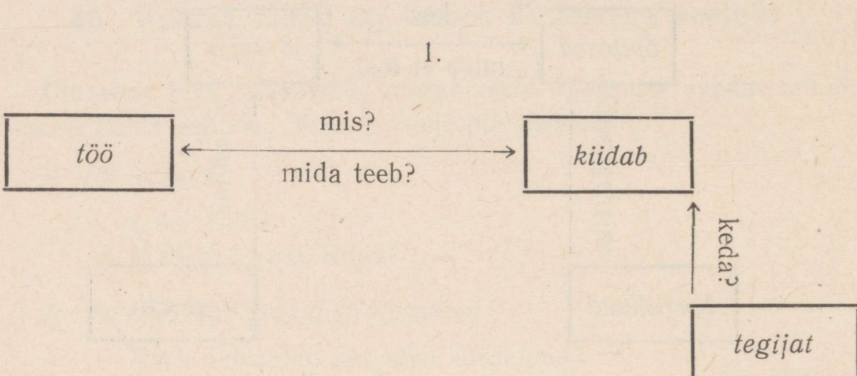

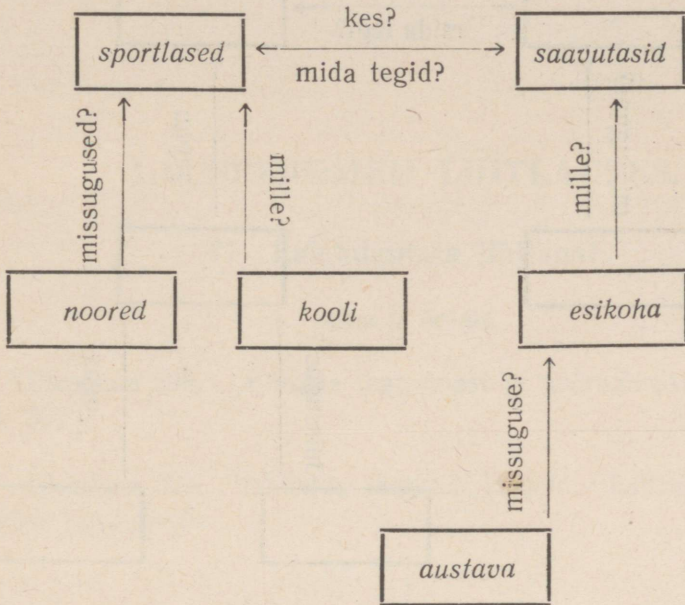
3. *Meie klassijuhataja kiitis Tiiu head tööd.*

Ülesanne 304. Vaadelda eelmises ülesandes piltlikult kujutatud lauseid. Miks on sõnade vahele tõmmatud nooled, mitte lihtsalt jooned? Mida näitab noole suund?

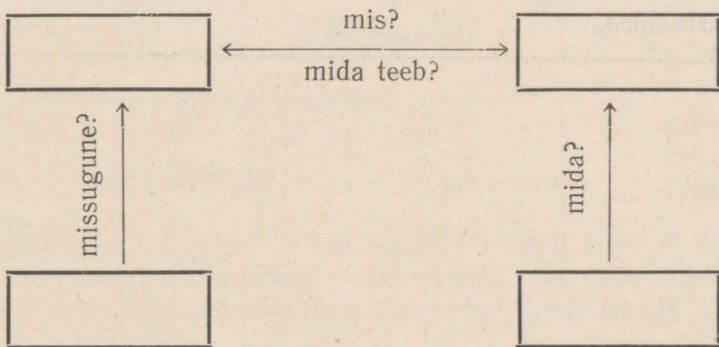
Lauses on sõnad üksteisega **seotud**. Küsimusega leiame sõnade omavahelise seose.

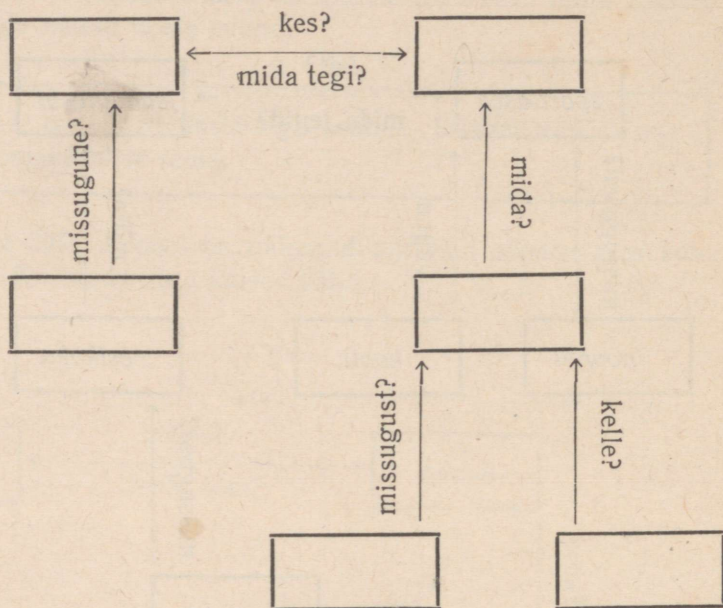

Harjutus 306. Anda järgmistele lausetele, mille sõnade seos on piltlikult näidatud, sõnaline sisu. Kirjutada saadud laused välja.

1.

Harjutus 307. Kirjutada eelmiste näidete eeskujul piltlikult järgmiste lausete sõnade omavaheline seos. Jätkata harjutust enda poolt moodustatud lausetega.*

1. Ma täidan vastutusrikast ülesannet. 2. Nõukogude kord hävitas töötajate kurnamise. 3. Kooli kaunist lippu kandis lõppklassi parim õpilane.

Need sõnad lauses, mis vastavad mingile küsimusele, on lauseliikmed.

LAUSELIHKMED LIHTLAUSES.

47. Laiendamata lihtlause.

Alus ja öeldis.

Ülesanne 308.* Korrata tegusõnast ja pööramisest õpitut (vt. lk. 86).

Ülesanne 309. Vaadelda järgmisi lauseid. Esitada iga lause kohta küsimused.

I

1. Kell helises. 2. Õpilased lahkuvad. 3. Korrapidajad ärgu lahkugu! 4. Sa oota!

II

1. Kell seisab. 2. Palitu rippus. 3. Puu mädaneb. 4. Laps väsis.

Näidis.

Küsimused.

1. *Kell helises.* — Mis helises?
Mida tegi kell?
2. Õpilased lahkuvad. —

Märkus. Kui II osas antud lauseid sisuliselt ligemalt vaadelda, siis näeme, et nendes üheski ei ole tegevust väljendatud. Seepärast ei ole sisuliselt õige lause *Kell seisab* kohta küsida *Mida kell*

teeb? (seisev kell ei tee ju midagi!). Sõnaga *seisab* näitame siin, missuguses seisundis on kell. Samuti ei ole lause *Laps väsis* kohta õige küsida *Mida tegi laps?* Sõnaga *väsis* näitame, missuguses olukorras oli laps.

Lihtsuse mõttes tarvitame siiski küsimusi *mida teeb? mida ei teinud?* jne.

Ülesanne 310. Kanda ülendes nr. 309 antud lausetes olevad sõnad allpool esitatud tabelisse.

Tegevuse tegija või olukorras, seisundis olija (kes? mis?)	Tegevus, olukord, seisund (mida teeb? mida ei tee? mida tegi? jne.)
Kell	helises.
jne.	

Seda liiget lauses, mis näitab tegevuse tegijat, olukorras või seisundis olijat, nimetatakse **aluseks**. Alus vastab küsimusele *kes?* või *mis?*

Lauseliiget, mis väljendab aluse tegevust, olukorda või seisundit, nimetatakse **öeldiseks**.

Alus ja öeldis on lause pealiikmed.

Ülesanne 311. Määrata, missuguses kõneviisis, ajas ja pöördes ning kõnes on ülendes nr. 309 antud lausetes öeldis.

Näidis.

Öeldise vaatlemine.

Kell helises (kindla kõneviisi mineviku ainsuse 3. pööre, jaatav kõne). Õpilased lahkuvad

Lausetes on öeldiseks tegusõna pööramisest saadud vormid. Öeldis vastab samadele küsimustele, mis tegusõnagi (*mida teeb? mida ei tee? mida tegi? jne.*).

Harjutus 312. Koostada 15 lauset, kus on ainult alus ja öeldis. Alusele tõmmata joon alla.

48. Laiendatud lihtlause.

Ülesanne 313. Vaadelda tabelis esinevaid lauseid.

Lauses on ainult alus ja öeldis.	Lauses on peale aluse ja öeldise veel teisi lauseliikmeid.
Isa sõitis.	<i>Juba varahommikul sõitis isa koos teistega kolhoosi heinamaale heinu tooma.</i>
Õpilased laulavad.	<i>Meie kooli õpilased laulavad rahvamajas aktusel kolm laulu.</i>
Puu murdus.	<i>Vana puu murdus öösel tugeva tuule käes.</i>

Ainult alusest ja öeldisest koosnevat lauset nimetatakse laiendamata lihtlauseks.

Lauset, kus on peale aluse ja öeldise veel muid lauseliikmeid, laiendeid, nimetatakse laiendatud lihtlauseks.

Laiendid on lause kõrvalliikmed.

Harjutus 314. Muuta järgmised laiendamata lihtlauseid laiendatud lihtlauseteks. Laiendatud lihtlausest tõmmata alusele üks sirge joon, öeldisele kaks sirget joont, kõrvalliikmeile laineline joon alla.

1. Kalju lahkub. 2. Ta jõuab. 3. Kell heliseb. 4. Õpilased lähivad. 5. Õpetaja tuleb. 6. Lapsed tõusevad. 7. Lapsed istuvad. 8. Õpetaja küsib. 9. Rein vastab.

Näidis.

Laiendatud lihtlauseid.

Minu pinginaaber Kalju lahkub alati varakult kodunt.

Harjutus 315. Koostada 10 laiendatud lihtlauset. Alusele tõmmata üks joon, öeldisele kaks joont alla.

Ülesanne 316.* Korrata a s e s õ n u (vt. lk. 51).

Harjutus 317. Koostada 10 laiendatud lihtlauset, milles aluseks on a s e s õ n a. Alusele tõmmata üks joon, öeldisele kaks joont alla.

N ä i d i s.

Lapsed, milles aluseks on asesõna.

Ma loen seda raamatut juba teist korda.

Kes tõi mulle selle raamatu? Me kinkisime temale kolm raamatut.

Kui aluseks on lühendatud a s e s õ n a, siis võime selle sageli ä r a j ä t t a, ilma et lause mõte seejuures muutuks.

N ä i t e k s. Ma loen seda raamatut juba teist korda. = Loen seda raamatut juba teist korda. Me kinkisime temale kolm raamatut. = Kinkisime temale kolm raamatut.

Harjutus 318. Muuta harjutuses nr. 319 moodustatud laused alusega lauseteks. Pealkirjaks: *Alusega laused.*

Ülesanne 319. Vaadelda järgmisi lauseid. (a. = alus, ö. = öeldis).

Kuhu sa lähed? — Ma lähen koolimajja. — Mis sa sinna lähed? — Ma lähen seinal^{a.}leht^{ö.}e koostama. — Kus sa oled seinal^{a.}leht^{ö.}e toimetuse liige? — Jah, ma olen seinal^{a.}leht^{ö.}e toimetuse liige. — Kes tei klassist veel kuulub seinal^{a.}leht^{ö.}e toimetusse? — Seinal^{a.}leht^{ö.}e toimetusse kuulub mei klassist veel Viktor Smirnov.

Jutlemisel aga harilikult nii ei kõnelda.

Kõneldakse umbes nii:

Kuhu ^{ö.} lähed? — Koolimajja. — Mis sinna? — Seinalehte koostama. Kas ^{ö.} oled toimetuse liige? — Jah, ^{ö.} olen. — Kes ^{a.} teie klassist veel sinna ^{ö.} kuulub? — Viktor ^{a.} Smirnov.

Esineb ka lauseid, eriti kõnelemisel, milles puudub alus või öeldis või puuduvad mõlemad.

Harjutus 320. Määrata palas alus ja öeldis. Öeldisele kirjutada ö., alusele a. Pealkirjaks: *Aluse ja öeldise määramine.*

Kusta tegi lauakestest väikest majakest.

«Mis sa seal teed?»

«Kuldnokkadele pesakasti. Kevad saabub! Varsti ilmuvad kuldnokad. Nad kaitsevad meie viljapuuaedu. Kuldnokk sööb iga päev tohutul hulgal röövikuid. Nüüd aga seame neile puu otsa majakese.»

Kusta võttis pika ridva. Ta lõi pesakasti naeltega tugevasti ridva külge. Siis sidus ta ridva õunapuu tüve külge. Pesakasti avause seadis ta vastu lõunat. Kuldnokad armastavad seda.

Kõrvalliikmed lauses.

Harjutus 321. Leida antud lausetest pealiikmed ja kõrvalliikmed. Pealiikmeile tõmmata sirge (alusele üks, öeldisele kaks), kõrvalliikmeile laineline joon alla. Pealkirjaks: *Lause pea- ja kõrvalliikmed.*

Viljandis

16. märtsil 1956. a.

Armas Arvo!

Mispärast Sa mulle enam ei kirjuta? Saatsin Sulle möödunud kuul ju pika kirja. Kirjas teatasin ma oma koolielu tähtsamaid uudiseid. Vastus sellele ei tule Tallinnast kuidagi teele.

Õppimine läheb mul endiselt hästi. Hiljuti valmis mul uus mudellennuk. Meie korraldame varsti mudellennukite võistluse. Ma

võtan sellest tingimata osa. Võistlusele kutsume ka naaberkooli pioneerid.

Kuidas teie elate? Ootame Sinu ema kogu aeg külla. Mida teeb Su veli? Kuidas Valdeko uus mudellennuk lendab?

Jään nüüd ootama Sinult pikka kirja.

Parimaid tervitusi!

Ilmar.

Ülesanne 322. Leida antud lausetest kõrvalliikmed. Tõmmata neile laineline joon alla.

Küsimus, millele vastab antud lauses kõrvalliige, kirjutada kõrvalliikme järele sulgudesse.

I

1. Vabrikud toodavad tööstuskaupu.
2. Kolhoosid tööstuskaupu ei tooda.
3. Kolhoosid kasvatavad vilja.
4. Kolhoos müüb vilja.
5. Töölised ostavad leiba.
6. Kolhoosnikud ostavad tööstuskaupu.
7. Linn varustab maad.
8. Maa toidab linna.

II

1. Karjatalitaja jootis vasikaid.
2. Nad ei lüpsnud lehmi.
3. Brigadir kontrollis noorloomi.
4. Ta kiitis töotajaid.

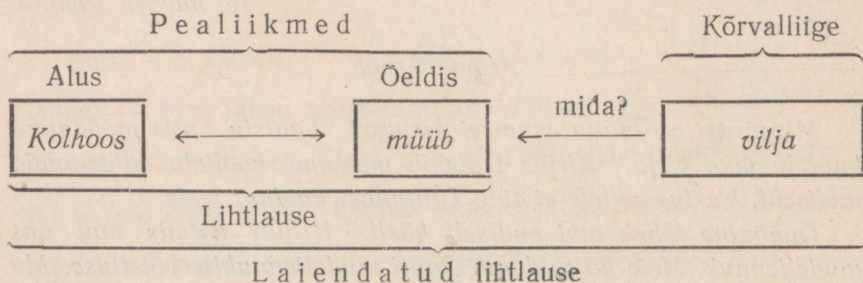
Näidis.

Kõrvalliikmete küsimused.

1. Vabrikud toodavad tööstuskaupu (. . . ?). 2. . . .

Ülesanne 323. Kujutada mõni eelmises harjutuses antud laiendatud lihtlause näidise eeskujul piltlikult.

Näidis.

K ü s i m u s i. Missugust lauseliiget laiendab lause kõrvalliige, mis vastab küsimusele *keda?* või *mida?* Mis käändes on neis lauseis kõrvalliige?

• **Harjutus 324.** Laiendada iga antud lihtlause öeldist laiendiga, mis vastab küsimusele *keda?* või *mida?* Laiendi küsimus kirjutada laiendi kohale üles.

1. Loodusteadus huvitab. 2. Ma kasvatan. 3. Lapsed armastavad. 4. Koer ei söö. 5. Pioneerid külastasid. 6. Turistid vaatasid. 7. Ülle pildistas. 8. Kõik kiitsid.

Elavnurka loomas.

1. Õpetaja tõi. 2. Vanempioneerijuht valmistas. 3. Pioneerid monteerisid. 4. Poisid meisterdasid. 5. Meie muretsesime. 6. Paul hankis. 7. Ilme kinkis. 8. Ma tõin. 9. Tüdrukud püüdsid. 10. Me ei saanud. 11. Pioneerirühm organiseeris.

N ä i d i s.

Elavnurka loomas.

(Lihlauseste laiendamine)

mille?

1. Õpetaja tõi akvaariumi. 2.

Harjutus 325. Leida järgmistest laiendatud lihtlausest öeldise laiendid, mis vastavad küsimustele *keda?* *mida?* *kelle?* või *mille?*

Pealiikmetele tõmmata alla sirgjooned (alusele üks, öeldisele kaks), kõrvalliikmetele — laineline joon.

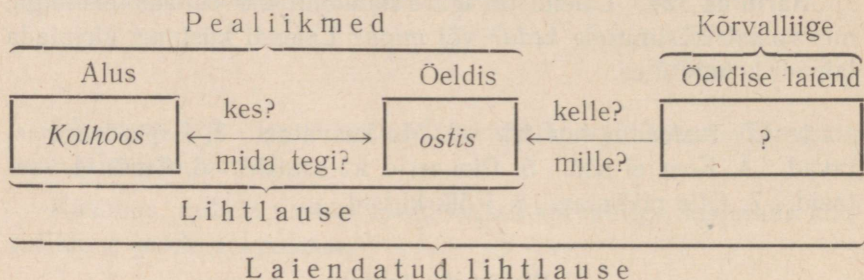
Öeldise laiendi küsimus kirjutada öeldise laiendi kohale üles.

Pealkirjaks: *Öeldise laiendi leidmine.*

1. Tehas ehitab uut kolmekordset elumaja. 2. Autod vedasid kogu päeva telliseid. 3. Naised ladusid kive riita. 4. Maja vundamendi tegime paest. 5. Keldrikorra lae valame tsemendist. 6. Varsti saame ka tornkraana. 7. Ootame praegu inseneri. 8. Vanad töölised õpetavad noori. 9. Norme ületame iga päev mitmekordselt. 10. Levitage eesrindlikkude ehitajate töövõtteid!

Ülesanne 326. Leida laiendamata lihtlause «*Kolhoos ostis*» öeldisele sobivaid laiendeid, mis vastavad küsimusele *kelle?* või *mille?* (vt. antud skeemi). Saadud laused kirjutada välja.

Öeldise laiendi järele sulgudesse kirjutada vastav küsimus.

Küsimus. Mis käandes on nendes lausetes öeldise laiend?
Näidis.

Laiendatud lihtlased.

1. *Kolhoos* ostis veoauto (*mille?*). 2. *Kolhoos* ostis

Ülesanne 327. Mis mõtteline vahe on lausetel «*Kass püüdis hiirt*» (*keda?*) ja «*Kass püüdis hiire*» (*kelle?*)? Tuua ise niisuguseid lausepaare ja anda nende kohta vastav seletus.

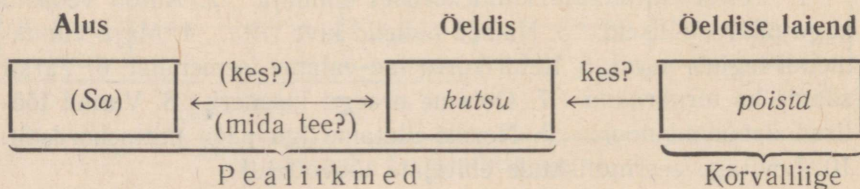
Harjutus 328.* Muuta ise leitud laiendamata lihtlased laiendatud lihtlauseteks. Selleks lisada lausesse juurde niisugune öeldise laiend, mis vastab küsimusele *kelle?* või *mille?*

Öeldisele tõmmata alla kaks sirgjoont, öeldise laiendile — laineline joon. Vastav küsimus kirjutada laiendi kohale üles.

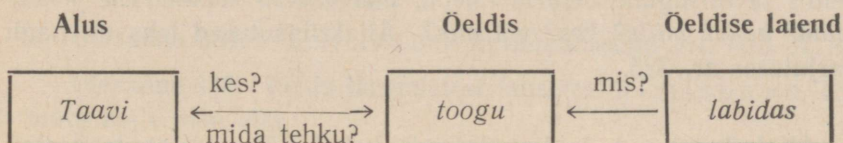
Ülesanne 329. Vaadelda öeldise laiendeid, mis vastavad küsimusele *kes?* või *mis?*

I

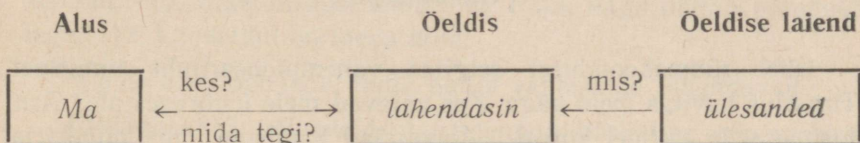
1. *Kutsu poisid* (*kes?*)!

2. *Taavi toogu labidas* (mis?)!

3. *Ma lahendasin ülesanded* (mis?).

K ü s i m u s i. 1. Missugune lauseliige on esimeses lauses puudu (on juurdemõeldav)?

2. Missuguses kõneviisis on nendes lausetes öeldis?
3. Mis käändes on nendes lausetes öeldise laiend?
4. Kuidas tunda ära, kas lauses on tegemist alusega või niisuguse öeldise laiendiga, mis vastab küsimustele *kes?* *mis?*

Harjutus 330. Kirjutada niisuguseid laiendatud lihtlauseid, kus öeldise laiend vastab küsimusele *kes?* või *mis?* (on ainsuse või mitmuse nimetavas käändes).

Öeldisele tõmmata alla kaks sirgjoont, öeldise laiendile — laineline joon.

Laiendi küsimus kirjutada laiendi kohale üles.

Pealkirjaks: *Laiendatud lihtlauseid.*

Ülesanne 331.* Vaadelda lauseid:

Ma lahendasin ülesannet (mida?).

Ma lahendasin ülesande (mille?).

Ma lahendasin ülesanded (mis?).

Missugune mõtteline vahe siin esineb?

Moodustada niisuguseid lausekolmikuid.

Harjutus 332. Leida järgmistest laiendatud lihtlausetest alus, öeldis ja niisugune öeldise laiend, mis vastab küsimusele *keda? mida? kelle? mille? kes? või mis?* Allakriipsutused teha nii nagu harjutuses nr. 325.

Allakriipsutatud öeldise laiendi kohale üles kirjutada vastav küsimus.

Timurlased.

Uhel rühmakoondusel selgitas vanempioneerijuht timurlust. Timurlus huvitas meid väga. Kes vajavad meie ümbruses abi? Arutasime seda mitmel korral. Abivajajad kandsime oma nimekirja.

Nüüd abistame neid sagedasti. Kõige sagedamini külastab meie salk Mart Jõge. Sõjas vigastas mürsk tal jalad.

Eile läks ta arsti juurde. Meie kasutasime seda aega. Poisid lõhkusid hulga puid. Tüdrukud kandsid need ukse juurde. Aias kitkusime peenardelt umbrohu. Jaak parandas aiavärava. Uksele jätsime kaardikese meie timurlaste märgiga.

Harjutus 333. Leida antud muinasjutukatkendist tuntud lauseliikmed. Aluse kohale üles kirjutada **a.**, öeldisele — **ö.** ja niisugusele öeldise laiendile, mis vastab küsimusele *keda? mida? kelle? mille? kes? või mis?*, — 1.

Pealkirjaks: *Lauseliikmete määramine.*

Saunaema saatis oma poja lammastega karjamaale.

Karjamaal kohtas poiss halli vanameest. Vanake palus poisilt endale musta lammast. Vastutasuks lubas ta poisile koera.

Poisile ei meeldinud vahetuskaup. Lammas annab villa. Koer seda ei anna.

Vanamees ei jätnud poissi rahule.

«Siin ligidal metsas elab hirmus loom. See murrab su lambad maha. Koer aga kaitseb karja.»

Saunaema väike poeg andiski musta lamba vanamehele. Vanamehe koer jäi poisile.

Kodus jutustas poiss oma vahetuskaubast emale. Ema sai väga pahaseks. Ta karistas poega.

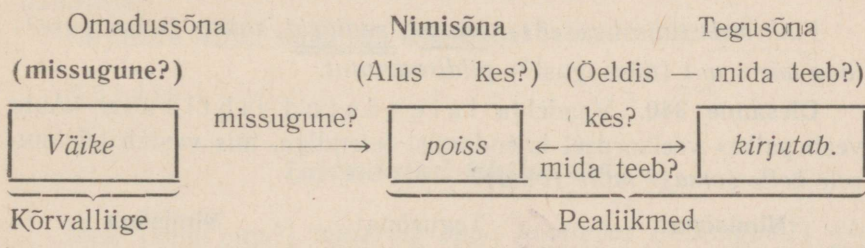
Ülesanne 334.* Korrata nimi- ja omadussõnu (vt. lk-d 37, 43).

Ülesanne 335. Leida järgmistest lausetest n i m i s õ n a d. Tõmmata neile joon alla.

1. Iga algus on raske. 2. Meest mõõdetakse mõistusest. 3. Kaks kõva kivi ei jahvata head jahu. 4. Ära kiida suve enne sügist. 5. Töö õpetab tegijat. 6. Heal lapsel mitu nime. 7. Käbi ei kuku kannust kaugele. 8. Kordamine on õppimise ema. 9. Aastad pole vennad. 10. Amet ei küsi leiba. 11. Põllu nägu näitab põllumehe tegu. 12. Loodetuul on taeva luud.

M ä r k u s. Seletada, mida antud vanasõnad tähendavad.

Ülesanne 336. Vaadelda laiendamata lihtlauses «*Poiss kirjutab*» nimisõnalise lauseliikme laiendamist laiendiga, mis vastab küsimusele *missugune?*

Laiendatud lihtlause

Saame laiendatud lihtlause: *Väike poiss kirjutab.*

K ü s i m u s. Millisesse sõnaliiki kuulub sõna «*väike*»?

Ülesanne 337. Leida, milliste küsimusele *missugune (poiss)?* vastavate sõnadega (o m a d u s s õ n a d e g a) võiks lauset «*Poiss kirjutab*» veel laiendada.

Kirjutada saadud laused vihikusse. Pealkirjaks: *Laiendatud lihtlaused.*

Ülesanne 338. Laiendada antud lausetes nimisõnaga väljendatud alused niisuguse laiendiga, mis vastab küsimusele *missugune?*

Alusele tõmmata alla üks sirgjoon, laiendile — laineline joon. Pealkirjaks: *Laiendatud lihtlaused.*

1. Päike paistab. 2. Tuul puhub. 3. Põllud tahenevad. 4. Rohi

haljendab. 5. Lilled õitsevad. 6. Traktor künnab. 7. Muld läigib. 8. Ma külvan. 9. Tuleb lõunavaheaeg. 10. Me sööme.

Ülesanne 339. Leida järgmistest lausetest nimisõnad (nad on lausetes alusteks, öeldise niisugusteks laienditeks, mis vastavad küsimustele *keda? mida? kelle? mille? kes? mis?*, või muudeks laienditeks).

Laiendada antud lauses nimisõnaga väljendatud lauseliikmed niisuguste laienditega, mis vastavad küsimusele *missugune? (missugust? missugusel? jne.)*.

Alusele tõmmata alla üks sirgjoon, öeldisele — kaks sirgjoont, laienditele — laineline joon.

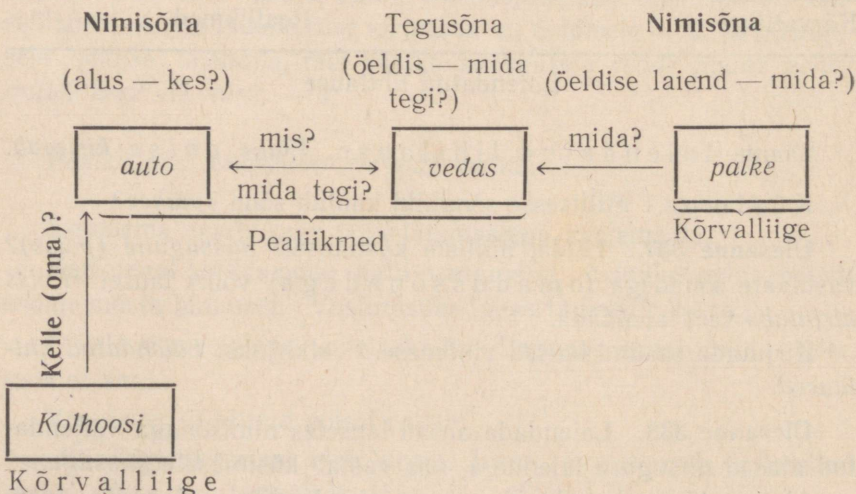
1. Jaan loeb. 2. Selma loeb raamatut. 3. Taimi loeb toas aja-
lehte. 4. Ma loen toas diivanil romaani. 5. Poiss loeb toas akna
juures diivanil muinasjutte.

N ä i d i s (mitte ära kirjutada!).

Laiendatud lihtlauseid.

Väkèsed (missugused?) lapsed vaatasid suure (missuguse?)
laua ääres uut (missugust?) pildiraamatut.

Ülesanne 340. Vaadelda laiendatud lihtlause «Auto
veab palke» veelkordset laiendamist laiendiga, mis vastab küsimu-
sele *kelle (oma)? mille (oma)?*

Saame lause:

Kolhoosi auto vedas palke.

Missugused küsimusele *kelle (oma)?* vastavad laiendid veel sobiksid sõna «auto» juurde?

Ülesanne 341. Leida järgmistest lausetest nimisõnad.

Leida küsimusele *kelle (oma)?* või *mille (oma)?* vastavad laiendid neile lauseliikmeile, mis on väljendatud nimisõnadega.

Kriipsutada alla ja asetada sulgudes küsimused *kelle? mille?* nagu harjutuses nr. 339.

Pealkirjaks: *Laiendatud lihtlaused.*

1. Koer haugub. 2. Töömehed remondivad tara. 3. Selle nime leidsin ma raamatust. 4. Isa andis vennale jalgratta. 5. Linda rohis peenraid. 6. Õpilased käisid punanurgas kõnet kuulamas.

Ülesanne 342.* Leida rohkesti küsimusele *missugune?* või küsimusele *kelle (oma)?* vastavaid sõnu, mis sobiksid lauses «Näitering õppis näidendit» nimisõna *näitering* ja nimisõna *näidendit* laiendamiseks.

Kirjutada leitud sõnadega laiendatud laused vihikusse.

N ä i d i s.

Laiendatud lihtlaused.

Meie (kelle oma?) näitering õppis huvitavat (missugust?) näidendit.

Harjutus 343. Leida lausetest nimisõnad ja igale neist küsimusele *missugune?* (vajalikus käändes), *kelle?* või *mille (oma)?* vastav laiend.

Aluse kohale üles kirjutada **a.**, öeldise kohale üles **ö.**, küsimusele *keda? mida? kelle? mille? kes?* või *mis?* vastavale öeldise laiendile kirjutada **ö. 1.** (öeldise laiend) ja nimisõnalise lauseliikme laiendile **n. 1.** (nimisõna laiend).

Pealkirjaks: *Lausete laiendamine.*

1. Korsten tossutab suitsu. 2. Tehas huugab. 3. Töölised valmistavad jalatseid. 4. Naised pakivad saapaid. 5. Meister juhatab töölisi. 6. Autod seisavad õues. 7. Laotöölised laadivad kaste auto-

dele. 8. Koormad sõidavad minema. 9. Isa läheb kauplusse. 10. Ta ostab kingad. 11. Kodus annab ta paki Luulele. 12. Luule tänab isa.

Harjutus 344. Järgmistest lausetest leida tundma õpitud lause liikmed. Kirjutada nende kohale üles tähed nagu eelmises harjutuses.

Pealkirjaks: *Lauseliikmete määramine.*

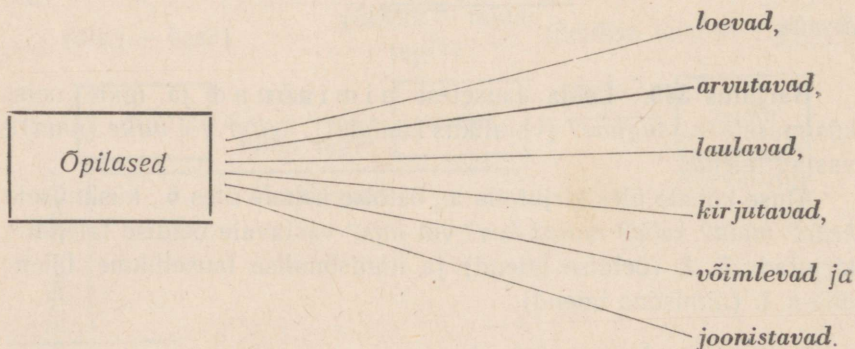
Ühel hommikul kuuleb vana Andres kähara õuekase otsast lõbusat vilistamist. Ta pöörab oma pilgu kohe sinna. Näe! Puu ladvas istuvadki osavad vilemehed. Mustjassinised sulgkuued aina helgivad hommikuses päikeses. Kuldsetest nokkadest aga vajuvad hõbedased vileviisid üle kevadise maa. Kõigi näod muutuvad esimesi kevadekuulutajaid nähes kuidagi rõõmsamaks. Isegi vana Andrese kortsulisse näkku tekib väike naerumuie. Armsad linnud teevad temagi vana südame soojaks.

49. Koondlause.

Ülesanne 345. Jälgida järgmist piltlikult kujutatud lauset.

Alus
(kes?)

Õeldised
(mida teevad?)

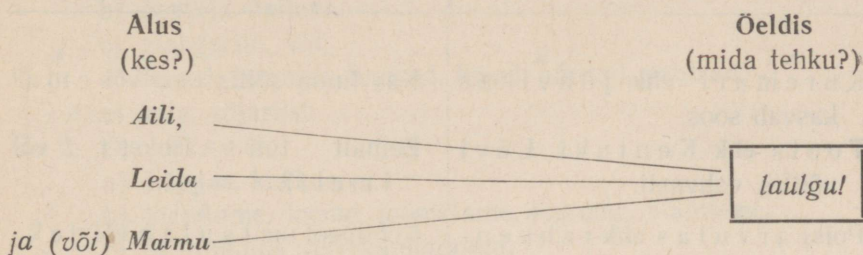

Saame lause: *Õpilased loevad, arvutavad, laulavad, kirjutavad, võimlevad ja joonistavad.*

Mitu alust ja õeldist on selles lauses?

Harjutus 346. Kujutada piltlikult lauseid, kus on 2 (3, 4, 5, 6) öeldist. Kirjutada need laused välja. Töö pealkirjaks: *Mitme öeldisega laused.*

Ülesanne 347. Jälgida järgmist piltlikult kujutatud lauset.

Saame laused: *Aili, Leida ja Maimu laulgu!*
Aili, Leida või Maimu laulgu!

Missugune tegevuse erinevus on kahe saadud lause vahel?
Mitu alust ja mitu öeldist on kummaski lauses?

Harjutus 348. Kujutada piltlikult lauseid, kus on 6 (5, 4, 3, 2) alust. Kirjutada need laused välja. Töö pealkirjaks: *Mitme alusega laused.*

Lihtlauset, milles on mitu öeldist või alust, nimetatakse **koondlauseks**.

Koondlausest eraldatakse ühesugused lauseliikmed tavaliselt komadega, kusjuures kaks viimast neist seotakse sõnadega **ja, ning, ehk, või, ega** (=ei ka).

Ja, ning, ega, ehk, või ette koma ei asetata.

Harjutus 349. Koostada koondlauseid, kus on mitu: a) öeldist; b) alust. Kahe viimase ühesuguse lauseliikme sidumiseks kasutada sõna ja.

Ühenimelistele lauseliikmetele tõmmata üks joon ja siduvale sõnale kaks joont alla. Kirjavahemärgid kirjutada jämedamalt. Pealkirjaks: *Koondlauseid.*

Ülesanne 350. Vaadelda siduvate sõnade **ehk** ja **või** tarvitamist koondlausetes.

ehk	või
^{a.} Kuremari ehk ^{a.} jõhvikas kasvab soos.	Kas linna sõitis ^{a.} isa või ^{a.} ema?
Toots ehk Kentuki Lõvi võitles vahvasti.	Eemalt tuli Toots või Imelik.
^{ö.} Poiss arvutas ehk ^{ö.} rehken-das kogu aeg peast.	Koolipeol ma ^{ö.} laula või ^{ö.} deklameerin.
Kui korduv lauseliige märgib üht ja sama eset, isikut, tegevust jne.	Kui korduv lauseliige märgib erinevaid esemeid, isikuid, tegevusi jne.

Harjutus 351. Siduda koondlauses korduvad lauseliikmed sõnadega *ehk* või *või*. Korduvaile lauseliikmeile tõmmata joon alla Siduv sõna kirjutada värviliselt.

Pealkirjaks: *Koondlaused*.

1. Floksid (ehk, või) leklilled õitsevad sügisel. 2. Need arvud ma liidan (ehk, või) summeerin. 3. Geograafia (ehk, või) maa-teadus meeldib mulle. 4. Marje parajasti luges (ehk, või) kirjutas. 5. Kiir tritsutas (ehk, või) uisutas jõel. 6. Vaip (ehk, või) tekk lamas murul. 7. Reinuvader (ehk, või) rebane luuras kanu. 8. Liidetavate vahele aseta pluss (ehk, või) liitmismärk! 9. Aial kuivas mingi kleit (ehk, või) põll. 10. Lähe (ehk, või) start asus kooli juures. 11. Kas siia tuleb start (ehk, või) finiš? 12. Nööril rippus seelik (ehk, või) undruk.

Harjutus 352.* Koostada 10 koondlauset, tarvitades sidumiseks sõnu **ehk** ja **või**.

Harjutus 353.* Koostada koondlauseid, tarvitades järgmisi aluseid ja öeldisi. Korduvaile lauseliikmeile tõmmata joon, siduvale sõnale kaks joont alla.

1. **A l u s e d:**

- a) isa, vend, onu;
- b) õpetaja, õpilane;
- c) margariin, või;
- d) kased, tammed, haavad, lepad, pärnad, vahtrad;
- e) relv, sõjariist.

2. **Ö e l d i s e d:**

- a) hüppas, kukkus;
- b) kirjutame, loeme, joonistame, laulame, võimleme;
- c) ei tundnud, (ei) kannatanud;
- d) õppisin, jalutasin;
- e) servib, pallib.

N ä i d i s.

Koondlauseid.

1. *Lauses mitu alust.*

1. I s a, v e n d ja o n u läksid teatrisse.

***50. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks.**

Vastamisel tuua alati näiteid.

- 1. Missugused lauseliikmed on lauses pealiikmeteks?
- 2. Missugust lauset nimetatakse laiendamata lihtlauseks?
- 3. Missugust lauset nimetatakse laiendatud lihtlauseks?
- 4. Missugused lauseliikmed peale aluse ja öeldise lauses veel esinevad?
- 5. Tuua lauseid, milles esineb küsimusele *keda?* või *mida?* (*kelle?* või *mille?*, *kes?* või *mis?*) vastavaid öeldise laiendeid.
- 6. Tuua lauseid, milles esineb küsimusele *missugune?* (*kelle oma?* või *mille oma?*) vastav nimisõnalise lauseliikme laiend.
- 7. Tuua lauseid, milles puudub alus.
- 8. Missugust lauset nimetatakse koondlauseks?
- 9. Missuguste sõnadega seotakse harilikult koondlausest kaht viimast ühesugust lauseliiget?
- 10. Mida on teada kirjavahemärkidest koondlausest?

51. Kordavaid harjutusi.

Harjutus 354.* Moodustada lauseid, milles sõna *nõukogude* esineb päris- või üldnimena (vt. ülesanne 94). Pealkirjaks: *Lauseid sõnaga nõukogude*.

Harjutus 355.* Jätkata alatud harjutust rohkete näidetega. Moodustada lauseid, milles neid sõnu esineb.

Omadussõnad.

Omadussõna ja nimisõna.

(*nimisõna + omadussõna*)

süsimust

must süsi

villpehme

pehme vill

küünalsirge

sirge küünal

jne.

Lausete näidiseid.

Korstnast tõusis süsimusta suitsu. Pliiatsil oli must süsi.

Harjutus 356.* Moodustada lauseid, milles sõnad *poiss* ja *kauss* esinevad mitmesuguseis mitmuse käändeis.

Harjutus 357.* Pöörata kirjalikult kõigis õpitud kõneviisides ja aegades tegusõna *lakkima* (*tõltama, võitlema*).

Näidis.

Tegusõna küttima pööramine.

Kindel kõneviis.

Olevik

Ainsus

Mitmus

1. (*ma*) *kütin*

(*me*) *kütime*

2. (*sa*) *kütid*

(*te*) *kütite*

3. (*ta*) *kütib*

(*nad*) *kütivad*

Lihtminevik

jne.

Harjutus 358.* Pöörata kirjalikult (kõrvuti) sõnu *pakkima* ja *lippama* kindla kõneviisi oleviku eitava kõne ainsuses ja mitmuses.

Näidis.

Pööramine.
Kindel kõneviis.
Olevik
Eitav kõne

Ainsus

Mitmus

1. (ma) ei

(me) ei

jne.

Harjutus 359.* Moodustada antud sõnadest käskiva kõneviisi oleviku ainsuse 3. pööre (ta).

Suplema, lokkama, noppima, võitlema, lõppema, tegema, võrdlema, kittima, hüppama, maadlema, ruttama.

Näidis.

Käskiv kõneviis.

ma-tegevusnimi da-tegevusnimi

**Käskiva kõneviisi
ains. 3. pööre**

suplema

supelda →

(ta) supelgu!

Harjutus 360.* Käänata omadussõna koos nimisõnaga saavas ja kaasaütlevas käändes.

Näidis.

Mitmus

Saav

Kaasaütlev

(kelleks? milleks?)
suurteks tänavateks

(kellega? millega?)
suurte tänavatega

jne.

LIITLAUSE.

52. Kirjavahemärgid liitlauses.

Ülesanne 361. Vaadelda ja võrrelda järgmisi lauseid.

Lihtlauseid	Liitlauseid
Maad küntakse mitu korda. Seemet külvatatakse üks kord.	Maad küntakse mitu korda, see- met külvatatakse üks kord.
Neli teevad aset. Kaks näita- vad tuld. Üks heidab ma- gama.	Neli teevad aset, kaks näitavad tuld, üks heidab magama.
Keerasin nuppu. Muusikat hak- kas kostma.	Keerasin nuppu ja muusikat hak- kas kostma.
Pilved tõusid üles. Vihma ei hakanud sadama.	Pilved tõusid üles, aga vihma ei hakanud sadama.
Ühe hoobiga ei lange puu. Ühest palgist ei ehitata hoo- net.	Ühe hoobiga ei lange puu ega ühest palgist ehitata hoonet.

Liitlause koosneb kahest või mitmest lihtlausest.
Liitlauses eraldatakse üksikud laused k o m a g a või seotakse
need siduvate sõnadega (*ja, aga, ega* jne.).

Harjutus 362. Moodustada järgmistest lihtlausest liit-
lauseid. Komad kirjutada väljapaistvalt, siduvatele sõnadele
tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Liitlauseid*.

1. Kellahelin läbistas koolimaja. Jalutamine lakkab. Lapsed ruttavad klassidesse. 2. Igaüks istub kiiresti oma kohale. Ainult korrapidaja seisab õpetajalaua juures. 3. Kaardialusel ripub juba seinakaart. Gloobus seisab õpetajalaual. Tarvisminevad pildid asetsevad vastavas mapis. 4. Tuleb õpetaja. Õpilased tõusevad püsti. Korrapidaja teatab puudujate nimed. Õpetaja laseb õpilastel istuda. Algab maateaduse tund. 5. Jutal lastakse jutustada Kaukaasia Musta mere ranniku loodusest. Unole antakse iseseisvaks täitmiseks kontuurkaart. 6. Juta vastab eeskujulikult. Uno märgib ühe nime valesti. 7. Juta saab hinde viis. Unole paneb õpetaja nelja.

Ülesanne 363. Vaadelda, kuidas järgnevais liitlauseis on laused teineteisega seotud.

Arvo lahendas oma neljanda ning viimase ülesande.

Eksamid koolis on õppiva noorsoo töö-aruandeks töötava rahva ees ja need tuleb sooritada hästi.

Ülesanne 364. Leida lugemikust või mujalt liitlauseid, milles on tarvitatud siduvaid sõnu ja ja ning. Kirjutada need välja.

Eriti jälgida, et liitlausete asemel ei kirjutataks koondlauseid.

Harilikult ei panda koma ja ja ning ette.

Ülesanne 365. Vaadelda järgmisi lauseid.

Lihtlauseid	Liitlauseid
<i>Vesi kõrbes tähendab aga elu.</i>	<i>Kara-Kumi kõrbel on viljakas aluspind, aga vee puudusel ei saa taimed seal kasvada.</i>
<i>Igas suures linnas on aga vaja palju liiklusvahendeid.</i>	<i>Seni sõitsid Leningradis trammid, omnibussid ja trollibusid, aga nüüd on seal ka metroo.</i>

Liitlauseis on lausete sidumisel sõnaga aga selle sidesõna ees alati koma. Lihtlauseis sõna aga ette koma ei või panna.

Harjutus 366. Koostada 6 lihtlauseid, kus esineb sõna aga, ja 6 liitlauseid, kus sidesõna aga seob lauseid. Pealkirjaks: *Sõna «aga» liht- ja liitlauseis.*

Ülesanne 367. Vaadelda järgmisi lauseid. Leida, missugused laused on näitena toodud liitlauseis liidetud.

Lihtlause	Liitlause
<i>Niisugused saavutused on võimalikud vaid sotsialistlikus riigis.</i>	<i>Sõjajärgse viisaastaku plaanis ettenähtud tootmistase ei ole ainult saavutatud, vaid on meie tööstuse poolt ka tunduvalt ületatud.</i>
vaid = ainult	

Lausete sidumisel sõnaga **vaid** seisab liitlauseis selle sidesõna ees alati koma. Lihtlauseis sõna **vaid** (täheenduses: **ainult**) ette koma ei või panna.

Harjutus 368. Koostada 5 lihtlauseid, kus esineb sõna **vaid**, ja 5 liitlauseid, kus sidesõna **vaid** seob lauseid.

Ülesanne 369. Vaadelda järgmisi liitlauseid. Leida, missugused laused on neis liidetud.

Töös võib tulla ebaõnnestumisi, kuid need ei tohi murda töötahet.

Me oleme juba palju saavutanud, kuid me peame veel enam kätte võitma.

Kui liitlauses on laused liidetud sidesõna **kuid** abil, pannakse selle ette alati koma.

Harjutus 370. Koostada 6 liitlauset, kus lausete liitmiseks on tarvitatud sõna **kuid**. Sõnale **kuid** tõmmata joon alla, komad panna värvilised.

371. Paljud liitlaused ei ole saanud lihtsalt mõttelt lähedaste lausete liitmise järel (vt. hrj. 362), vaid nad on hoopis keerulisema ehitusega, näiteks:

Kalevipoja päevil elas Kunglamaal üks väga rikas kuningas, kes iga seitsme aasta järel laskis riigialamatele suure ilupidu valmistada, mis iga kord kaks ja kolm nädalat järjestikku vältas.

Kui vennad hiljem teada said, kuidas ühe kõige rikkama kuninga tütar Põhjamaal selle omaks pidi saama, kes kolm isearalikku rasket asja jõuaks toimetada, mis siiasaadik veel kellelgi võimalik ei olnud, siis pidasid nad üheskoos nõu lugu katsuma minna. (Fr. R. Kreutzwald.)

Ülesanne 372. Leida lugemikust vähemalt 5 hästi keerulise ehitusega liitlauset (mitte ära segada koondlausega!) ja kirjutada need vihikusse. Kirjavahemärgid teha väljapaistvad. Pealkirjaks: *Liitlaused.*

Ülesanne 373. Vaadelda järgmisi liitlauseid.

Elagu meie kommunistlik partei, kes viib meid kommunismi poole!

Linnad ja asulad, mis purustati Suure Isamaasõja ajal fašistide poolt, on juba suures osas taastatud.

Lausete sidumisel sõnadega **kes** ja **mis** (igas käändes) seisab liitlauses nende ees alati koma.

Harjutus 374. Koostada vähemalt 15 niisugust liitlauset, milles lausete sidumiseks on tarvitatud sõnu **kes**, **mis** (nimetavas või mõnes muus käändes).

Ülesanne 375. Vaadelda järgmisi liitlauseid, milles lausete sidumiseks on tarvitatud sidesõna *et*.

Meie kommunistliku partei tegevus näitab, et ta seab üle kõige rahva huvid.

Aeg tõendab, et meie jõud on võitmatud.

Ülesanne 376. Otsida lugemikust või moodustada ise 10 lihtsamat liitlauseid, kus lausete sidumiseks on tarvitatud sidesõna *et*.

Sõnale *et* tõmmata joon alla, komad kirjutada värvilised.

Ülesanne 377. Vaadelda järgmisi lauseid.

Lihtlause	Liitlause
<p><i>Kas sa võtsid sest koosolekust osa?</i></p> <p><i>sest = sellest</i></p>	<p><i>Rahu võidab sõja, seepärast et rahupooldajate liikumine on võitmatu.</i></p> <p><i>Rahu võidab sõja, sest selle liikumise eesotsas seisab vääramatu nõukogude rahvas.</i></p> <p><i>sest = seepärast et</i></p> <p><i>Rahu eest tuleb kogu aeg valvel olla, nii et seda keegi ei saaks meie käest ära võtta.</i></p> <p><i>Võidelge rahu eest nii, et see innustaks teisi võitlema sõjaõhutajate vastu.</i></p>

Liitlauseid pannakse sõna *et* ette koma. Kui sõna *et* ees on sõna *seepärast* või *nii*, pannakse koma nende ette.

Sõnade *seepärast* või *nii* erilisel rõhutamisel pannakse koma sõna *et* ette.

Harjutus 378. Koostada 10 liitlauseid, tarvitades lausete sidumiseks sõnu *et*, *seepärast et*, *sest* ja *nii et*.

Ülesanne 379. Vaadelda järgmist liitlauset.

*Ent maja linna-äärne
ometi on jutuväärne,
millest pajatama peaks,
et kõik hästi tunneks-teaks,
kuidas mööduvad me päevad,
kuidas poisid välja näevad,
kes on tublid igas mõttes
— igas teos ja ettevõttes.*

(R. Parve)

Liitlauses on sõna **kuidas** ees alati koma.

Harjutus 380. Koostada 6 liitlauset, tarvitades lausete sidumiseks sõna **kuidas**. Sõnale **kuidas** tõmmata joon alla, komad teha värvilised.

Ülesanne 381. Vaadelda järgmisi liitlauseid, milles laused on seotud sõna **kus** abil.

Meie mõtted viibivad seal, kus säravad purpurpunased Kremli tähed.

Päev-päevalt võimsamaks muutuvad need maad, kus on võimul rahvas.

Liitlauses on sõna **kus** ees alati koma.

Harjutus 382. Koostada vähemalt 6 liitlauset, tarvitades lausete sidumiseks sõna **kus**. Sõnale **kus** tõmmata joon alla, komad panna värvilised.

Harjutus 383. Koostada liitlauseid, tarvitades lausete sidumiseks sõnu **kes**, **mis** (ükskõik mis käändes), **ja**, **ning**, **vaid**, **kuid**, **kuidas** ja **kus**. *sest, seepärast etc.*

Siduvatele sõnadele tõmmata joon alla, kirjavahemärgid panna värvilised.

Lihtlauseid	Liitlauseid
<p><i>Donbassi kaevandused annavad praegu sütt rohkem kui enne sõda.</i></p> <p><i>Ta saavutas varsti samasuguseid töötulemusi kui ta paarimees. (siin kui = nagu).</i></p>	<p><i>Tulge homme teatrisse, kui teil aega on!</i></p> <p><i>Kas te mõtlete töökaist põlevkivikaevureist, kui te sõidate rongiga kaevandusest mööda?</i></p>

Kui liitlauseis sõnaga **kui** seotakse lauseid, siis pannakse sõna **kui** ette alati koma. Lihtlauseis sõna **kui** ette koma ei või panna.

Võrdluse puhul sõna **kui** (tähenduses: **nagu**) ette koma ei panda.

Harjutus 385. Koostada lihtlauseid, milledes on sõnade **kui** ja **nagu** abil esitatud võrdlusi. Võrdlustele tõmmata joon alla. Pealkirjaks: *Võrdlustega lihtlauseid.*

Harjutus 386. Asetada lausetesse puuduvad komad. Pealkirjaks: *Komade asetamine.*

Imekivi.

1. Te tunnete karboliineumi millega kevaditi pritsitakse marjapõõsaid. Kas te aga teadsite et see on põlevkivist valmistatud? Palaviku korral laseb arst teil sisse võtta sulfidiini mis samuti valmistatakse põlevkivist. Te olete näinud kuidas ema riideid värvib. Need ilusad värvid on aga toodetud samast mustast tõrvast millega tänavaid kaetakse. Te piserdate riitele lõhnaõli nii et lõhnate kui roos. Lõhnav aine lõhnaõlis ei ole lilledest vaid on valmistatud haisvast põlevkivitõrvast. Käsi aga võite pesta põlevkivisaadustest keedetud seebiga ja võida neid vaseliiniga mille algaine on samuti põlevkivi.

2. Kas te teate et teede katmiseks tarvitata v asfalt on põlevkivisaadus? Autod vajavad bensiini kuid bensiini toodetakse põlev-

kivist. Põlevkivituhast võib aga maja ehitada sest sellest tuhast saab valmistada ehitustelliseid ja tsementi. Maja katuse katame papiga mis on immutatud põlevkivitõrvaga ehk bituumeniga. Põlevkivigaas juhitakse torude kaudu majadesse kus perenaised saavad selle abil toitu keeta. Ja kas teie Tallinna lapsed mõtlete sellele kui lülitate sisse elektri et valgust annab põlevkivi sest Tallinna elektri-jaama köetakse põlevkiviga?

Ülesanne 387. Vaadelda järgmisi lauseid.

Lihtlauseid	Liitlauseid
<p><i>Õpetaja jutustas siis Moskva kõrgehitustest.</i></p> <p><i>Koostasin enesele siis päevakava.</i></p>	<p><i>Kui kuulad tunnis tähelepanelikult, siis on pärast kergem õppida.</i></p> <p><i>Kui võtad tunnist aktiivselt osa, siis jääb kõik paremini meelde.</i></p>

Liitlauseid on lausete sidumiseks tarvitatava sõna **siis** ees alati koma.

Lihtlauseid sõna **siis** ette koma ei või panna.

Harjutus 388. Koostada liitlauseid, milles sõna **siis** on tarvitatud lausete sidumiseks, ja lihtlauseid, milles esineb sõna **siis**. Pealkirjaks: *Harjutus koma asetamisest.*

Ülesanne 389. Vaadelda järgmisi lauseid:

Liitlauseid on laused seotud sõna siis abil	Liitlauseid on siduv sõna siis ära jäetud
<p><i>Kui püüad kõigest väest, siis saad üle igast mäest.</i></p> <p><i>Kui viga näed laita, siis tule ja aita.</i></p>	<p><i>Kui püüad kõigest väest, saad üle igast mäest.</i></p> <p><i>Kui viga näed laita, tule ja aita.</i></p>

Kui liitlauseid lauseid siduv sõna siis ära jätta, siis ei muutu lause mõte ega koma asukoht.

Harjutus 390. Koostada 10 liitlauseid mõeldava siduva sõnaga siis. Komad panna värvilised.

Harjutus 391. Asetada lausetesse puuduvad komad. Pealkirjaks: *Komade asetamine.*

Juhiseid õppimiseks.

I

1. Koosta enesele päevakava mis näeb ette kuidas võid aega kasutada. Päevakava täpne täitmine mitte ainult ei õpeta kindlat korda pidama vaid kasvatab ühtlasi tahtejõudu.

2. Ärgates tõuse kohe voodist sest voodis vedelemine nõrgestab tahtejõudu.

3. Võimle igal hommikul see tugevdab tervist.

4. Kui kool ei ole liiga kaugel mine kooli jala sest jalutuskäik värskes õhus on terviseks.

5. Kuula tunnis tähelepanelikult siis ei ole kodus vaja õppimiseks nii palju aega kulutada.

6. Võta tunnist aktiivselt osa sest see aitab tunnis läbivõetut meeles pidada.

7. Kui tunnis jääb midagi arusaamatuks küsi kohe või pärast tunde õpetajalt täiendavat seletust.

8. Kui tuled koolist siis puhka 1—1½ tundi. Sel ajal saad koduseid abistada võid linnas sisseoste teha või käia muidu jalutamas.

II

9. Kui asud õppima võta kõigepealt käsile need ained mis tunduvad kõige raskemad olevat.

10. Kirjalikud tööd tee esimeses järjekorras seepärast et need vajavad sageli enam aega kui suuliselt õpitav.

11. Enne kirjutamisele asumist mõtle kõigepealt järele mida tuleb kirjutada. Kui ülesanne on seotud mõne reeglga siis korda enne kirjutamist seda reeglit.

12. Kui on õpitud siis tuleb kontrollida, kas õpitu tõesti on meelde jäänud. Seepärast jutusta suulisi ülesandeid kodustele või kõva häälega iseendale. Kui mõni koht pole veel hästi mees siis loe seda uuesti ning jutusta veel kord.

13. Ära loe aega kunagi kuni magama heitmiseni. Kui oled õhtul kaua lugenud tee enne magama heitmist veel lühike jalutus-käik.

14. Enne voodisse minekut ava aken et tuba tuulduks.

15. Jaota aega nii et saaksid ööpäevas vähemalt 9 tundi magada.

16. Pea meeles et hästi õpivad vaid need õpilased kes aega õigesti kasutavad ja õppeaineisse põhjalikult süvenevad.

Ülesanne 392. Vaadelda isesuguste liitlausete tekkimist.

1.

Ainult sotsialistlikul maal saavad inimesed olla õnnelikud.

kus kõik rikkused kuuluvad rahvale

Saame liitlause:

Ainult sotsialistlikul maal, kus kõik rikkused kuuluvad rahvale, saavad inimesed olla õnnelikud.

2.

Kaugused on tänapäeva tehnika abil muutunud lähedasiks.

mis enne olid kättesaamatud

Saame liitlause:

Kaugused, mis enne olid kättesaamatud, on tänapäeva tehnika abil muutunud lähedasiks.

Kui ühe lihtlause sees on teine lause, siis tekib liitlause.
Liidetud laused eraldatakse komadega.

Harjutus 393. Koostada 10 niisugust liitlauset, kus üks lause on teise sees. Sellele lausele, millesse teine on asetatud, tõmmata joon alla. Komad teha värvilised.

Harjutus 394. Asetada lausetesse puuduvad komad.

Suur Tõll.

Saaremaal kus alati on elanud sitke ning vahva mererahvas valitses vapper vägimees Suur Tõll. Suur Tõll kes oli väga suur ja tugev ei olnud uhke ega suureline. Saarte rahva vastu keda ta valitses oli ta vastutulelik ja alati abivalmis. Tõll elas koos oma naisega kelle nimi oli Piret lihtsa mehe kombel Tõllustes.

Kord soovis Piret kes oli paja tulele pannud kapsasuppi keeta. Suur Tõll kelle kapsaaed oli Hiiu saarel läks siis kapsaid tooma. Ta sammus läbi mere mis ei ulatunud taile põlvini kiiresti Hiiu saarele. Seal täitis ta koti mille ta kaasa oli võtnud kapsastega ja ruttas jälle koju. Parajasti siis kui ta Tõlluste õue jõudis hakkas vesi pajas keema.

Harjutus 395. Asetada koma, kuhu vaja.

Kuidas ma kirjutasin kirjandit.

Kui õpetaja andis meile kirjutada kirjandi siis kuulasin tähelepanelikult tema seletusi. Kodus mõtlesin kirjandist pikemalt aga kirjutama veel ei hakanud. Koostasid vaid kava. Järgmisel päeval asusin siis kirjandit kirjutama. Kirjutamisel jälgisin hoolega et ma ei kalduks kavast kõrvale. Enne ma kirjutamist ei katkestanud kui töö oli valmis. Töö jätsin siis mõneks päevaks seisma. Siis aga võtsin selle uuesti käsile. Kõigepealt lugesin selle läbi aga mitte vaikselt vaid kõvasti. Kui märka-

sin segaseid lauseid või õigekirjutusvigu parandasin need kohe. Seejärel arvustasin teda mõttes kui võõrast tööd. Lõpuks lugesin kirjandi veel kord enesele ette ja jälgisin seejuures vaid kirjavahemärkide asetust. Alles siis kui kõik oli korras kirjutasin kirjandi puhtalt vihikusse.

Harjutus 396.* Asetada koma, kuhu vaja.

Neljast vennast olid kolm usinad aga üks oli nii laisk et teda kutsuti laisaks Aaduks.

Kui vennad läksid alet põletama siis põletasid teised usinasti kogu päeva nii et higi turjalt tilkus aga laisk istus vaid alemaa serval kivil ja soris suure varbaga tuhka.

Vanemad vennad tõrelesid siis Aaduga aga Aadu vastas:

«Küllap oleksin minagi usin kui leiaksin endale paraja ameti.»

Kui õhtul hakati koju minema läksid teised jalgsi kuid Aadu oli nii laisk et ei viitsinud isegi astuda. Tema võttis ühe mitmeharuüise juurika mis ei olnud ära põlenud istus sellele kaksiti nagu hobusele selga ning tõukas siis kahe kepi varal nagu suuskadel sõites kodu poole. Sõitis sellepärast et oli laisk.

Harjutus 397.* Asetada koma, kuhu vaja.

Kui pulmapidu oli otsa lõppenud ilmus kuningatütar Aadu juurde. Ei olnudki ta tore vaid oli väikesevõitu. Ei olnudki kaunis ega valgevereline vaid oli hall. Ei olnud tal peas teemantkroon vaid oli vask-kroon.

Aadu ütles:

«Sa petsid mind! Aga mis sinna ikka paratal!»

Kuningatütar vastas:

«Ma ei petnud sind kuid mind rõhub raske mure. Mul oli õde kuid kolm aastat tagasi jäi ta kadunuks. Kui sa võid ta tagasi tuua siis muutun imeilusaks.»

Kaua mõtles Aadu kuidas saaks kuningatütret õe tagasi muretseda. Lõpuks võttis ta vilepilli ja hakkas seda puhuma. Kohe jooksis Aadu juurde hulk rebaseid kes küsisid:

«Ütle meile mis sind vaevab.»

«Ma tahan teada kus asub mu naise õde.»

«Me teame kus ta asub. Sügaval laanes elab hiiglane Kõma kes hoiab teda vangis.»

*53. Küsimusi kordamiseks.

Vastamisel tuua alati näiteid.

1. Missugust lauset nimetatakse liitlauseks?
2. Missuguste lauseid siduvate sõnade ette liitlausest harilikult koma ei panda?
3. Missuguste lauseid siduvate sõnade ette liitlausest pannakse alati koma?
4. Millal ei või panna lauses koma sõnade *vaid, kui, aga, siis* ette?
5. Kuidas eraldatakse niisuguses liitlausest laused teineteisest, kus üks lause on asetatud teise sisse?

54. Otsene kõne.

Harjutus 398. Kirjutada järgmine pala vihikusse. Lausetes kriipsutada alla see osa, milles on antud sõna-sõnalt ühe või teise isiku jutt.

Kirjavahemärgid teha värvilised.

Järjekorranumbreid mitte kirjutada.

Vahetunnis.

On vahetund. Õues värava juures seisavad IV klassi poisid Eeri ja Tiit. Eemalt tuleb Eeri juurde sama klassi õpilane Jaan ja küsib: «Kas sul eesti keele kirjand on juba valmis?» (1.)

Palliga mängides vastab Eeri:

«See tuleb alles esmaspäeval ära anda.» (2.)

Tiit, kes kuulab jutlemist pealt, hüüab sekka:

«Minul on see juba ammu valmis!» (3.)

«Kui pikk ta sul tuli?» pärib kohe Jaan. (4.)

«Viis lehekülge,» vastab Tiit. (5.)

«Nii pikk!» imestab Jaan. (6.)

Otseses kõnes esitatakse sõna-sõnalt need sõnad, mida kõneleja ütles. Otsene kõne asetatakse **jutumärkide** vahele.

Ülesanne 399.* Lugeda eelmist pala nii, et üks on Eeri, teine Jaan ja kolmas Tiit. Neljas lugegu lisaseletused.

Ülesanne 400. Vaadelda tähelepanelikult kirjavahemärke otsese kõne puhul.

Piltlikult võib otsest kõnet märkida järgmiselt:

I. (1., 2., 3.)

S :
Lisaseletus.

«S ? . !»
Otsene kõne.

II. (4., 5., 6.)

«S ? , !»
Otsene kõne.

v :
Lisaseletus.

Märkus. S = suurtäht
v = väiketäht

Harjutus 401. Koostada näiteid igale eelmises ülesandes kujutatud otsese kõne märkimisviisile (vähemalt üks näide igaühe kohta, kokku 6 näidet). Püüda lausetega moodustada väike jutuke.

Ülesanne 402. Vaadelda järgmisi otsese kõnega lauseid:

Enne õpetaja klassi ilmumist sosistab Jaan Eerile:

«Ma tahaksin täna vastata!»

«Ma tahaksin ka!»

«Mul on täna kõik hästi õpitud. Hommikul enne koolitulekut kordasin veel üle. Koolis otsisin suurelt kaardilt ka kõik kohad üles,» seletab Jaan Eerile.

Juttudes esineb sageli otsest kõnet ilma lisaseletuseta. Kui ühe isiku otsene kõne koosneb mitmest lausest, siis pannakse lõppjutumärgid pärast viimast lauset.

Harjutus 403.* Kirjutada jutuke, kus esineb rohkesti otsest kõnet. Kirjavahemärgid otseses kõnes teha väljapaistvad.

Harjutus 404. Tõmmata otsesele kõnele joon alla ja asetada puuduvad kirjavahemärgid. Pealkirjaks: *Kirjavahemärgid otseses kõnes.*

Viiu askeldab parajasti taldrikute ja märgade lappidega, kui Helle sisse astub.

Tere Viiu Mis sa siin teed pärib kohe Helle

Tere tere Panen seemneid idanema vastab Viiu

Helle ei taipa, mis Viiul käsil on, ja küsib

Aga miks sa neid nii vara kasvama paned

Ega ma neid seemneid mulda panegi Ma teen idanemisproovi

Nüüd tuleb Helle lähemale ja pärib

Mis seemneid sa siis idanema paned

Kurgiseemneid Nendest ei tea kunagi ilma katsetamata, kuidas nad idanevad

Täiesti õige hüüab Helle Möödunud aastal külvasime kurke kaks korda

Viiu naeratab ja ütleb

Tänavu ole targem ja tee idanemisproove nagu mina

Harjutus 405.* Toimida samuti kui eelmises harjutuses.

Sinised lehed.

I. Katil oli kaks rohelist pliiatsit Leenal aga polnud ühtki

Leena palus Katit

Luba mulle ivakeseks oma rohelist pliiatsit

Aga Kati vastas

Pean küsima emalt kas ta lubab

Teisel päeval küsis Leena

Kas ema lubas

Kati ohkas ja sõnas

Ema lubas küll aga ma ei küsinud vennalt

Küsi siis vennalt palus Leena

II. Kolmandal päeval jõudis Leena varem kooli Kui ta nägi Katit tulevat jooksis ta talle vastu ja küsis

Noh kas vend lubas

Vend lubas ka aga ma kardan et teed pliiatsi katki

Ma olen ettevaatlik lausus Leena

Kati aga õpetas

Ära terita ära vajuta kõvasti ja ära pista otsa suhu Ja ära joo-
nista palju

Mul on vaja värvida ainult puude lehed ja mõnes kohas rohtu
seletas Leena

Oi seda on palju ihnutses Kati ja kortsutas kulme Nägugi muu-
tus tal tusaseks

III. Leena märkas Kati tusatsemist, eemaldus ja ei võtnud
pliatsit

Kati imestas ja jooksis talle järele

Noh mis sul on Võta ütles Kati

Pole vaja vastas Leena

Kuid tunnis küsis õpetaja

Leena mispärast on sul puulehed siniseks värvitud

Mul pole rohelist pliatsit

Miks sa ei palunud oma sõbratarilt

Leena vaikis

Kati läks näost punaseks nagu vähk ja ütles

Ma andsin aga ta ei võtnud

Õpetaja vaatas mõlemale tütarlapsele otsa ja mõistis milles asi
seisis

Katil hakkas veel enam häbi

LÕPPKORDAMINE.

55. Kordavaid harjutusi ja ülesandeid.

Harjutus 406.* Kirjutada järgmine luuletus vihikusse. Heli-
lisi häälikuid märkivaile tähtedele tõmmata joon alla.

Helise, helise, ilma,
kõmise, kõmise, kõrbe,
hüüa vastu, hiisi suuri,
laula vastu, laasi laia,
kuku vastu, kuusemetsa,

paugu vastu, palgimetsa,
minu hea hääle vastu,
lahedama laulu vastu,
viledama viisi vastu,
kumedama kurgu vastu.

Kõrb — siin: laas, põline suur mets.

Harjutus 407.* Asetada kriipsukese asemele liide **-ki** või **-gi**.

1.

1. Suure rõõmuga unustas laps aitäh— ütlemata. 2. Haigele tundus suhkur— kibedana. 3. Kass— kartis külma. 4. Täna võib vihma— tulla. 5. Kui— ta oli väsinud, aitas ta siis— isal puid saagida. 6. Põllul nägin ühe püü—. 7. Nii see ülesanne tuleb— lahendada. 8. Kirjutamisest oli näpp— tindine. 9. Kurjalt lausunud nõõ— ei ergutanud hobust. 10. Kuu— oli vahepeal loojunud. 11. Palavusest oli kanal nokk— lahti. 12. Selle— loo esitas ta meisterlikult. 13. Emal— ei olnud niisugust värvi lappi. 14. Mõni siig— oli võrku sattunud.

2.

1. Ma ei jätnud ühele— teadet viimata. 2. Nii on— kõige õigem. 3. Selle kohta ei lausunud kumb— sõna—. 4. Mul ei olnud säärast mõtet—. 5. Lapsed tegid— nõuande järgi. 6. Tööhoog— oli nüüd

teistsugune. 7. Sageli võib väiksem— hooletus tuua suure õnnetu-
tuse. 8. Tüdrukud— aitasid poistel puid kanda. 9. Kraav— ei
jõudnud seda veehulka ära juhtida. 10. Mida— ei jäetud tegemata.
11. Onu tuli— meile. 12. Ta ei näidanud kirja kellele—. 13. Ma ei
saa siis— teile tulla. 14. Sall— on minu kootud. 15. Rakk— oli
pihku tekkinud.

Harjutus 408.* Kirjutada kriipsu asemele vajalik täht.

1.

1. Valmistusime täh—saks päevaks. 2. Lah—e metsavah—
juh—is poisid sihi kaudu õigesse koh—a. 3. Äh—ides ja puh—i-
des rüh—isid Mih—el ja Ah—o vah—raokstega kohale. 4. Igaüks
tõi kooli oh—rasti lilli. 5. Eh—isime ukse vah—raleb—edest pär-
jaga. 6. Valmistati kah— loosungit. 7. Näh—e veel pisut vaeva
ja teh—e uus täh—! 8. Teh—e vih— märjaks ja püh—ige prah—
kokku! 9. Täna lah—ume, kuid homme koh—ume jälle. 10. Kõik-
jal näh—i punaseid lippe lehvivat.

2.

1. Vanaema valmistas suh—rusaiu, õde kloppis munavah—u.
2. Äkki laud nih—us natuke. 3. Laps koh—us ja tah—is nutma
hakata. 4. Mina lõh—usin puid ja püh—isin õue. 5. Õh—ul läk-
sime kõik sauna. 6. Vih—lesin nii tugevasti, et nah— hakkas õhe-
tama. 7. Uh—sin ennast külma veega. 8. Panime puh—a pesu
selga. 9. Istusime sel suveõh—ul kaua õues. 10. Eemal virvendas
lah—. 11. Silmapiiril liugles üksik jah—. 12. Isa luges leh—e ja
jutustas pärast meile töötava rahva juh—idest.

N ä i d i s.

Oigekirjaharjutus.

Valmistusime tähtsaks päevaks.

Ülesanne 409.* Otsustada, kas lünka tuleb kirjutada **k, p, t** või
g, b, d. Kirjutada välja need sõnad, milles **s** kõrval esineb **g, b, d**.

Õngitsemas.

Laupäeval korjasin juba ae—sas—i vihmausse, sea—sin õngitsemis—arbed korda, et pühapäeval kalale minna. Tea—sin, et kalad võtavad hommikul vara häs—i. Seepärast las—sin end äratada enne päikese tõusu. Jal—si o—se minnes oli meilt järveni ligi kilomeeter maad. Kul—sed päikesekiired ei olnud veel tõusnud üle puude latvade, kui jõu—sin järve kaldale. Kan—sin aerud paati, asetasin rau—sed tullid kohtadele, sea—sin aerud hakkama, vabas—asin paadi pos—i küljest ja sõu—sin järvele. Mitmekor—se ka—setamise järel lei—sin järvesopi, kus kalad eriti häs—i võ—sid.

Tore oli õngitseda. Järv oli peegelsile, ü—sikud kalad kün—sid seljaga viirge veepinnale ja na—sasid kär—seid ning muid putukaid. Ümberringi kasvas rohkesti vesiroose. Mur—sin mitu ilusat õit kojuviimiseks. Suplemiseks on aga sääraseid kinnikasvavad kohad õu—sed. Kord oli siin järves üks kin—sepp ujumisel kasvudesse takerdunud ja uppunud.

Püü—sin kalu keskhommikuni. Sain ül—se kahe—sateist särge ja ühe—sa ahvenat. Siis sõu—sin kaldale ja hakkasin kodu poole sammuma. Kan—sin õngelatti uhkesti õlal ja kalakotti käes. Juba õueväravalt hüü—sin kodus—ele, et mul oli hea kalasaak. An—sin kalad emale, kes hakkas neid kohe puhas—ama. Kohe oli kohal ka kass In—s, kes püüdis var—si kotist kalu näpata. Talle anti rapped. Meil oli aga lõunaks laual tubli kalapraad.

Tull — aerutugi paadi serval.

N ä i d i s.

b, d, g s kõrval.

bs

ds

gs

aegsasti

jne.

Harjutus 410.* Valida järgnevast palast 1., 2. või 3. osa, silbitada kõik sõnad sidekriipsukesega ja näidata püstjoonega, kust kohast võib neid sõnu poolitada.

1.

«Ma ei õpi koolis sugugi halvasti, a g a ikka ütleb ema, e t on vaja veel paremini õppida,» kurtsin ühel päeval vanaisale.

«Vaata, sinu ema töötab neljal teljel ja ületab oma päevanormi mitmekordselt, kui d ta ei rahuldu sellega, s e s t võib veel paremini töötada,» ütles vanaisa. «Samuti võid sinagi paremini õppida, s e s t nõukogude kool annab õppimiseks kõik võimalused.»

2.

Ja vanaisa jutustas edasi:

«Sinu ema töötab juba 17 aastat kangruna. Varem töötas ta päevast päeva, sai väikest palka, ja rohkem ta ei püüdnudki.»

«Miks ta siis ei püüdnud rohkem?» küsisin.

«Kodanlikul ajal ei hinnatud inimesi õigesti. Naised, k e s küll tegid võrdset tööd meestega, said hoopis väiksemat palka. Naiste tööd ei soodustatud ja naisi ei edutatud. Seepärast ei püüdnud emagi rohkem.»

3.

«Nõukogude kord tõi aga täieliku muudatuse. Naistele anti meestega võrdsed õigused. Ema asus tööle «Punases Koidus» algul kahel teljel ja varsti koguni neljal. Nüüd kannab ema aus-tavat tööeesrindlase nime n i n g tema tööd hinnatakse ka vastava töötasuga,» lõpetas vanaisa.

Edutama — kõrgemale ametikohale viima.

N ä i d i s.

Silbitamine ja poolitamine.

Ma ei õ-pi koo-|lis su-|gu-|gi hal-|vas-ti...

Harjutus 411.* M ä ä r a t a suuliselt järgmistes sõnades jämen-datult trükitud tähtedega märgitud h ä ä l i k u t e v ä l d e.

20 sõna kirjutada tabelisse. Jämendatult trükitud tähtedele tõm-mata joon alla.

Keema, kilu, saada (mulle), seppa, (kukkus) kraavi, luu, lilli, masin, konn, käänas, kapi, lubi, ruttasin, (sõitis) sammu, mis, kiigu, hinna, mul, suri, saal, kivvi, kotiga, nad, määral, tööline, lugusid, muu, tööd, tulle, ma, kas, kätt, hüüdis, (ue) passi, ratas, kümme,

turri, aasta, (kaks) siili, (noore) kassi, vaha, kell, ammu, ja, mõt-
 tesse, purre, muhe, onn, (otsin) tassi, (pehmet) kummi, suvi, te,
 viili (võtit), öösel, mull, tuule, maja, kraavi (ääres), (hüüdsin)
 kukke, (oli) valla, kehha, et, tee, kell, öö, sile, tujju, nägu, mil,
 muna, küürus, su.

Näidis.

Häälikute väldete määramine.

<i>I väld,</i> <i>lühike häälik</i>	<i>II väld,</i> <i>pikk häälik</i>	<i>III väld,</i> <i>ülipikk häälik</i>
<u>ki</u> lu	sa <u>ada</u> (mulle)	ke <u>ema</u> se <u>ppa</u>

Ülesanne 412.* Anda seletus (suuline), mispärast tuleb har-
 vendatult trükitud sõnad nii kirjutada. Erilist tähelepanu pöörata
 jämendatud tähtedega märgitud häälikuile.

Saunas.

1.

Ohtupoolikul hak^kasin sauna kütma. Saun asetses
 metsa ääres järve kal^dal. Esiteks kan^dsin katlasse
 üle kümⁿe ämbri vet^t. Siis topp^pisin puud ahju ja
 süütasin tule. Et suits läheks väl^ja, avasin akⁿa ja ukse.
 Aeg-ajalt segasin tuld ja lisasin puid juurde. Vahepeal jooksin
 metsa, kus kasvas noori kaski, ja tegin paar värsket
 vihta. Kui ahjus tukid olid põlenud, viskasin sütele
 vett, et vingu ei tuleks. Siis võtsin kaltsu ja pesin lavalt ning
 pinkidelt tahma. Tõin veel viis pange külma vet^t ja
 viskasin paar korda leili. Lõpuks tõmbasin akⁿa
 ning ukse kinnⁿi ja läksin teisi sauna kutsuma.

2.

Ema istus akⁿa juures ja õmbles pesule nõõpe
 ette. Ta andis meile puhta pesu. Võtsime veel kaks

kaussi, seebi ja astusime sauna poole. Ees läks isa, siis mina ja viimasena vend Ilmar.

Isa on meil väga kange leilivõtja. Me vennaga istusime lava kõige alumisel astmel, kui isa vihtles. Pärast vihtlemist jooksis isa järve ujuma. Tal on hea tervis. Kui nühkisin Ilmarit, läks tal seepi silma ja ta hakkas nutma. Poiss ei jätnud tükk aega nuttu.

Lõpuks olime kõik puhtad. Panime särgid selga, püksid jalga, musta pesu kimpu ja sammusime koju. Toas andis ema meile suure kausitäie kirsse.

Harjutus 413.* Määrata (suuliselt), mis liiki on iga sõna, millele on joon alla tõmmatud.

Leida iga allakriipsutatud sõna algvorm.

Lastebrigaad heinatööl.

1. Suvehommikune päike kuivatas heinamaadelt ja põldudelt viimsed kastepiisad, kui lastebrigaad lahkus koolimaja õuest.

Eks ole siit varemgi välja mindud üheskoos, röömsa laulu saatel, aga tänane hommik tundus siiski kuidagi eriti tähtsana. Oli ju kolhoosi esimeeski pärast tulusate õpetuste ja juhtnööride andmist rõhutanud eelseisva töö tähtsust sõnadega: «Selle tööga aitate teiegi kolhoosil loomakasvatuse plaani täita.» Ja nüüd, kus tüdrukud ja poisid astusid mööda teed, rehad õlal, mõlkus neil meeles ainult üks mõte: teeme kõik selleks, et aidata «Võidu» kolhoosil heinatöödega õigeaegselt valmis saada.

2. Kohale jõudnud, ei läbenud keegi istuda. Kohe asuti tööle. Kiiresti liikusid rehad laste noortes kätes ja kaar kaare järele pöördus teisele küljele, et kuivada kuumas päikeses. Alles siis, kui hein oli kaarutatud, istuti põllupeenrale puhkama ja lõunainet võtma. Pärast lühikest puhkust alustasid rehad taas nobedat tööd.

Kui päike kaldus õhtusse, seisid põllul sirgetes ridades värsked heinarõugud. See oli brigaadi esimese päeva töötulemus.

Taas — jälle.

Brigaad — teatavat ülesannet täitev töötajate rühm.

Harjutus 414.* Kirjutada pärisnimed suure algustähega.

Sõit mereranda.

1.

Otsustasime pühapäeval sõita jalgratastel kingissepast välja ja veeta päeva mändjala ilusal mererannikul. Alustasime teekonda lossi tänavalt. Läbisime Viktor Kingissepa ja lootsi tänav, ületasime tori ja loode silla ning jõudsime loode maanteele. Varsti jõudsime loode tammikuni. Paremalt pool teed linnulahe roostikus käratsesid kajakad — vist oli neil jälle mingi omavaheline tüli.

Teeristil pöörasime vasakule, sõrve maanteele. Varsti algas pikk nasva küla, mida poolitab nasva jõgi. See on imelik jõgi. Kord voolab ta merest mullutu lahte, kord vastupidi — selle järgi, kummas veeseis on kõrgem. Siinne kaluriartell püüab suvel merest rohkesti maitsvaid lestakalu, mis nasva lestade nime all on tuntud üle kogu saaremaa.

2.

Edasi viib laudsile tee mändjala poole. Vasakul särab päikeses suur katel, sõrve säärest piiratud liivi lahe osa. Eemal sinetab abruka saar, kuulsate abruka pähklite kasvukoht. Tähelepanelikumal vaatlemisel võib märgata abruka saare naabruses madala vahase saare piirjooni. Hoopis vasakul roomassaare sadama kohal ajab oma pea ussina püsti sadama tuletorn.

Veel natuke sõitu ja olimegi mändjala küla alguses. Algas männik, mis kasvab kitsa ribana sõrve maantee ja ranna vahel. Natuke enne kanalit pöördusime männikusse. Läbisime selle ja jõudsime randa, kus veetsime supeldes ning puhtal liival päevitades kogu päeva.

Harjutus 415.* Eraldada harvendatult trükitud sõnades käändelõpp püstkriipsuga. Mitmuse tunnusele tõmmata joon alla.

Kalurite elu Rammu saarel.

Raske oli kalurite elu Rammu saarel kodanliku korra ajal. Mootorpaate siis kaluritel polnud. Kalu

püüti aerupaatidega. Võrke oli vähe, kuid uute ostmiseks puudusid kaluritel majanduslikud võimadused. Kui kalurid vahel saidki hea saagi, tuli kalad müüa nüruste sentide eest ülesostjatele. Kui ülesostjail puudus huvi saare kalurite saagi vastu, pidid kalurid sõudma oma viletsate aerupaatidega Tallinna, kaotades sellega palju aega.

Sootuks teiseks muutus kalurite elu nõukogude korra ajal. Rammu saare kalurid astusid Viktor Kingissepa nimelisse kalurikolhoosi ja moodustasid saarel kaluribrigaadi. Nüüd on kaluritel kasutada mootorpaadid ja küllaldaselt püüniseid. Pidevalt varustatakse kalureid mootorite kütte ja püüniste materjaliga.

Möödunud aastal andis brigaad riiklikku kala-vastuvõtupunkti 70 tonni kala, mille eest brigaadi premeeriti 15 000 rublaga. Ka käesoleval aastal premeeriti brigaadi püügiplaani eduka täitmise eest.

Saare kalurid elavad nüüd jõukalt. Enamikul kalureist on raadio. Mitmed kalurite lapsed õpivad kõrgemais koolides.

Harjutus 416.* Kirjutada kriipsu asemele **d** või **t**.

1.

1. Ma cstsin täna kolm uu— raamatu— (mida?). 2. Kas need on sinu õpiku— (mis?)? 3. Palun, näita mulle oma uu— sirkli— (mida?)! 4. Minu paberi— (mis?) olid laual, kui sa oma valge— paberi— (mida?) lõikasid. 5. Vaatlesime tabeli— (mida?) ja kordasime reegli— (mida?). 6. Toogu igaüks kaks sobiva— näide— (mida?)! 7. Raske— lause— (mis?) kirjutati tahvlile. 8. Ma panen õhtul raamatu— (mis?), vihiku— (mis?) ja muu— õppetarbe— (mis?) järgmiseks päevaks valmis. 9. Enne magamineku— (mida?) kontrollin, kas kõik tüki— (mis?) on õpitud, harjutuse— (mis?) tehtud ja ülesande— (mis?) lahendatud.

2.

1. Teetöölised parandasid tee— (mida?). 2. Korrastatud tee— (mis?) ei muutu poriseks. 3. Soo— (mis?) on kevadel vett täis.

4. Seda soo— (mida?) hakkab kolhoos nüüd kraavitama.
5. Kolhoosnik kündis hea— põllumaa— (mida?).
6. Ühiselt suudetakse teostada suure— töö— (mis?).
7. Sügisese— öö— (mis?) on pimedad.
8. Harva on näha kuu— (mida?).
9. Nägin tul— (mida?) vilkuvat.
10. Suure— puu— (mis?) kohisesid.
11. Pakiti värsked— või— (mida?).
12. Vend luges uu— raamatu— (mida?).
13. Kas sul on kõik muu— töö— (mis?) valmis?
14. Öde kodus kirju— vöö— (mida?).
15. Soovisin kõigile hea— öö— (mida?).

Harjutus 417.* Otsustada, kas sulgudes asetsevad sõnad moodustavad liitsõna või mitte.

I

Asume kooliaeda korrastama.

Meie (kooli aed) vajab korrastamist. Talve jooksul on mõned (aia latid) murdunud, (pea värav) viltu vajunud, (tee rajad) kumemuse kaotanud ja (iste pingid) luitunud. (Vilja puude) ja (marja põõsaste) võrades on kuivanud oksid. (Aja lehest) aga loeme, kuidas igal pool pioneerid ja teised (kooli lapsed) (kooli aedu) korrastavad.

Nii arutasime IV (klassi juhatajaga) (kooli maja) õues ühel (vahe tunnil). Otsustasime seada oma (kooli aia) korda.

«Uue Elu» kolhoosilt saame (kruusa veoks) (hobu veoki). (Värava postid) korrastab (maja hoidja). (Värvimis tööd) võttis enda hooleks I. (pioneerid salk). (Aia latid) uuendatakse (vanem pioneerid juhi) juhatusel 2. salga pioneeride poolt.

(Lipu varda) ümber teeme (viis nurga) ja istutame sinna (punaseid astreid). (Tee ääred) lõikame sirgeks ja katame (kruusa korraga). (Lille peenraid) rajame (kooli maja) ette ja mitmele poole aeda. (Õuna puude tüved) lupjame valgeks. (Puude võradest) lõikame kuivanud oksad välja.

Tööle hakkame tuleval (püha päeval). (Mai kuu) algus on (aia töödeks) ju kõige sobivam. (Naaber kooliga) aga astume (kooli aia) korrastamises sotsialistlikku võistlusse.

Koolis.

Ma olin täna (korra pidaja). Hommikul tulin teistest varem (kooli majja), süütasin (klassi toas) lambid, võtsin (tahvli lapi), tegin selle kraani all märjaks ja pühkisin (klassi tahvli) üle. Neljanda (klassi tahvel) ulatub ühest seinast teise ja selle pühkimine võttis hulga aega. Seejärel tõin õpetajate toast (päeva raamatu). Tõin ka NSV Liidu kaardi ja riputasin selle (kaardi puule). Seejuures meenus, et selle (kaardi kepid) tegin mina koos (pingi naabriga). Kontrollisin, kas (kaardi kepp) ja kriit on kohal. Valasin ka tinti (tindi pottidesse). Esimene tund oli (maa teadus), teine (vene keel), kolmas (aja lugu), neljas (eesti keel), viies laulmine.

Harjutus 418.* Kirjutada sulgudes asetsevad sõnad kokku või lahku, nagu nõutav. Liitsõnade põhisõnale tõmmata joon alla!

1. Kevadel õitseb (heina maadel) (varsa kabi) ehk (konna kapsas). 2. (Varsa kabja) lehe piirjooned on ju (varsa kabja) jälje moodi. 3. Ja üks (hiire kõrva) vili ole (hiire kõrva) moodi. 4. Suured küi (härgade silmad) on (härja silmad), väikesed valged kui (särgede silmad) on vees kasvanud (särje silmad). 5. (Hundi hamba) õied on (hundi hammaste) taolised, (nõia hamba) õied on kõverad ja kollased nagu (muinas jutu) (nõia hambad). 6. Et (rebase saba) on peaaegu nagu (rebase saba), saigi ta säärase nime. 7. (Peni keele) moodi on jälle (peni keele) leht. 8. (Karu käpp) on üleni karvane nagu (karu käpp), (kassi käpp) aga pehme ja roosa nagu (kassi käpp). 9. Igal (taime nimel) on oma mõte. 10. Mispärast nimetatakse üht lindu (künni linnuks), teist (lepa linnuks), üht lille (rukki lilleks), teist (või lilleks)?

Harjutus 419.* Määrata (suuliselt) järgnevais lauseis kõik tuntud lauseliikmed (õeldis, alus, õpitud laiendid).

Viljapuid istutamas.

Eile istutas meie lastebrigaad kooliaias viljapuid. Kolhoosi aednik juhtis meie töid. Suuremad poisid kaevasid istutusauke.

Aednik lõi iga augu põhja tugeva tugiteiba. Ilmar ja Ants kandsid raamiga istutusaukudesse rammusat mulda.

Enne istutamist lõikas Jaan puudel kõik katkised juured ära. Väike Siina kastis puukeste juured savikõrti. Siis alles aetasime noore puukese istutusauku. Augus seadsime juured ühtlaselt laiali. Puu tüve jätsime umbes käelaiuselt tugiteibast eemale. Puude kinnihoidjaks määrasime pikakasvulise Pauli. Volodja ja Lilli ajasid juurtele mulda. Viljapuude juured kaeti koheva muldaga korralikult kinni. Iga puukese ümber tegid lapsed ümmarguse kastmisnõo. Tiido, Heino, Urve ja Anu kastsid seejärel kohe puukesi. Puude nõrgad tüved sidusime tugiteiba külge. Sideme alla aetasime vana kotiriiet. Kõitmiseks kasutas aednik painduvat pajuvitsa.

Päeva jooksul istutasime hulga õuna-, kirsi- ja ploomipuid. Mõne aasta pärast kannavad nad juba maitsvat vilja.

Harjutus 420.* Otsustada, missugused laused on siin lihtlauseid, missugused liitlauseid.

Suvel kolhoosis.

Mul on koos teiste lastega juba omavahel läbi arutatud, mida suvel kolhoosis tegema hakata.

Kõigepealt tahame hoolitseda selle eest, et kolhoosi aias poleks ühtki umbrohuliblet. Siis sirguvad köögiviljad hästi suureks ja saak tuleb sügisel rikkalik. Muidugi ei unusta me korras hoida ka oma isiklikke peenramaid. Iga head saaki andev maalapike lisab kolhoosi jõukusele ühe osakese.

Siis on veel amet, mida igapäevselt meist hästi oskab — karjakäimine. Ainult nii suurt karja kui kolhoosikari ei ole meist enne keegi karjatanud. Siiski otsustasime selle ameti võtta enese hooleks. Üldse aga paneme igal pool käed külge, kus meist on abi.

Harjutus 421.* Jätkata alatud pala kahekõnena nii, et selles esineks jutustavaid, küsi- ja hüüdlauseid. Kirjavahemärgid (jutumärgid ja teised) kirjutada väljapaistvalt.

Kahekõne.

Saima jõuab koolist koju. Tema juurde jookseb Ene, kes ei käi veel koolis.

Harjutus 422.* Panna puuduvad kirjavahemärgid.

Kas sa tunnend oma kodukohta?

Paljud noored unistavad ainult reisimisest Kas nad aga ei unusta et meie suur maa algab juba nende maja ukse eest

Sa unistad kaugetest maadest kuid sinu ümber on osa kodumaad mida sinu esivanemad oma higiga on niisutanud Kas sa aga tunnend oma kodukohta Kas sa tead millal tekkis ja kuidas kasvab sinu kodulinn Kas sa tunnend oma linna ümbrust nii hästi et sa pimedaski ei eksi seal ära Kas sa tunnend nimepidi kõiki puud ja lilli mis kasvavad lähimas metsas Kas sa tunnend hääle järgi kõiki linde kes seal elavad Kas sa tead kui kaugele saab sõita jõel mis sinu külast läbi voolab Sa ei aimagi kui palju huvitavat on sinu ümber päris sinu lähedal

Õpi kõike seda tundma ja armastama

Ulesanne 423.* Leida, missugused kirjavahemärgid puuduvad.

Tihti loed sa ajalehest meie eesrindlike inimeste tööst ja vaimustud nende suurtest töövõitudest

Aga kas sa oled kunagi mõelnud sellele millest olenevad nende väljapaistvad saavutused Millest see tuleb et mõned inimesed jõuavad 300 tööpäeva jooksul täita mitme aasta tööülesanded Millest see tuleb et paljud suudavad oma eluaja jooksul korda saata suuri tegusid teised aga takerduvad piasiasjades ega saa neist kaugeemale

Nendele küsimustele annavad kõige parema vastuse Nadežda Konstantinovna Krupskaja sõnad Kui keegi tõesti tahab oma elus midagi suurt saavutada siis peab ta õppima õigesti oma aega jaotama

Aga kes teist ei tahaks elus midagi suurt saavutada teha midagi sellist mille eest kallis kodumaa võib teile tänulik olla

Harjutus 424.* Jagada kirjutus lauseteks ja panna vajalikud kirjavahemärgid. Numbrid kirjutada sõnadega.

Eesrindlikus kolhoosis.

Meie rajooni «Kalevipoja» kolhoosil on 4000 hektarit maad millest 1800 hektarit on künnimaad kolhoosi jõukuse aluseks on loomakasvatus praegu on kolhoosil ligi 600 veist 300 hobust

250 siga ja mitu tuhat kodulindu ainuüksi piimast sai kolhoos 1950. aastal 300 000 rubla ka kolhoosi põllud annavad kõrgeid saake suvinisu saadi kuni 33 tsentnerit hektarilt

1955. aastal on kolhoosil 900 veist neist 600 lüpsilehma 400 hobust 600 siga 500 lammast ja 4000 kodulindu nende mahutamiseks ehitab kolhoos 30 loomakasvatushoonet üks karjalaut 100 loomale on juba valmis ehitatud sellele järgneb sigala 170 seale

Ülesanne 425.* Kus ja missugused kirjavahemärgid on jäetud asetamata?

1.

Muistsel ajal kui maad valitsesid julmad vürstid elas kuskil merekaldal vanake oma ainsa pojaga Nad elatasid end kalapüügist Vanamees oli raskest tööst üsna küüru vajunud Nende vara koosnes ainult auklikust paadist ja vanast noodast

Noor kalur aga kelle nimi oli Tair polnud sugugi nukker Ta oli alati rõõmus ja armastas laulda Tema laul oli varsti kuulus Sageli sõitsid inimesed kaugematest nurkadest teda kuulama

Kord tõmbas vanamees nooda kaldale ja silmas seal kuldkarpkala Ta imestus oli suur Vanake ütles pojale

Valva hoolega seda haruldast kala mina jooksen vahepeal sellest vürstile teatama Ta tasub meile selle eest kindlasti hästi

2.

Vanamees lahkus Tair jälgis mõtlikult karpkala vaevlemist ja takerdumist noodas Tal hakkas imekalast kahju ning ta viskas kala tagasi merre

Vaevalt oli veel kala sulpsatamist kuulda kui kohale jõudis vürst suurearvulise saatjaskonnaga

Noh kus on see haruldane kala

Tair kummardus ja ütles

Mul hakkas haruldasest kalast kahju ja ma lasksin ta tagasi merre

Ah sina nurjatu käratas vürst vanamehele Sina kavatsesid mind narrida Kas on siis kuldkarpkala olemas pöördus ta esimese vesiiri poole kelle habe ulatus maani

Olen maailmas elanud enam kui sada aastat kuid pole sellist imet veel kuulnud vastas halli habemega vesiir

Kuigi vana kalur kinnitas et oli püüdnud kuldkarpkala ei uskunud vürst seda siiski Karistuseks käskis ta teenreil panna noore kaluri köidikuisse visata auklikku paati ja lükata paat merele

Vesiir — kõrge võimukandja Türgimaal.

Ülesanne 426.* Kirjutada jutuke, milles leidub rohkesti otsest kõnet.

Ülesanne 427.* Kirjutada lauseid, milles otsene kõne sisaldab k ä s k e.

N ä i d i s.

Õhtul ütles ema: «Lapsed, minge magama!» — «Elmar, mine tahvli juurde!» lausus õpetaja.

LISA.

56. Aadresside kirjutamine.

1.

Linna-aadressides märgitakse:

1. rajooni nimetus (*kui on vähetuntud linn*);
2. linna nimetus;
3. tänava nimetus, maja number, korteri number;
4. saaja (*perekonna- ja eesnimi või asutuse nimetus*);
5. saatja aadress ja nimi (*alumisele äärelt joone alla*).

Näidis.

Viljandi rajoon

Mustla

Pikk tn. 5, krt. 1

Kivi, Jaan

Postmargi
koht

Saatja: Tallinn

Sakala tn. 53

Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate

Täiendusinstituut

Maa-aadressides märgitakse:

1. rajooni nimetus;
2. postiasutuse (*kontori, sidejaoskonna*) nimetus;
3. külanõukogu nimetus;
4. kolhoosi või asula nimetus (*kui erineb postiasutuse nimetusest*);
5. tänava nimetus, maja number, korteri number (*kui on tegemist asulaga*);
6. saaja (*perekonna- ja eesnimi või asutuse nimi*);
7. saatja aadress ja nimi (*alumiselt äärelt joone alla*).

Näidis.

Tähitud

Suure-Jaani rajoon

Vastsemõisa

Oru külanõukogu

„Paala“ kolhoos

Kuusik, Alma

Postmargi
koht

Saatja: *Kose raj.*

Kehra

Kooli tn. 7, krt. 2

Mägiste, Juta

Märkused.

Erimärkmed kirjal (näit. tähitud) kirjutatakse
1. reana vasakule üles.

*57. Telegrammide kirjutamine.

Telegrammiplangile märgitakse:

1. kategooria ja erimärkmed (välk-, kiir-; lihttelegrammi puhul ei märgita midagi);
2. kuhu (aadress; Eesti NSV-s maale saates piisab postiasutuse, külanõukogu ja kolhoosi nimetusest);
3. kellele;
4. tekst (lühidalt, sest iga sõna ja arvu eest tuleb tasuda, kuid arusaadavalt; kirjavahemärgid vajaduse korral sõnadega kirjutada);
5. saatja ja tema aadress (alumisele äärele joone alla).

Näidis.

СЛОВ	ПЛАТА		Министерство		Связи СССР	ПЕРЕДАЧА		
	руб.	коп.				го	ч.	м.
Итого								
Принял:								
Категория и отметки особого вида	Категория ja erimärkmed					Kiir		
Куда	Kuhu					Tallinn Sakala 57 krt 4		
Кому	Kellele					Arumaa Leida		
Ära saada punkt Homme sõidan 0740 Tartu								
Selma								
Arumaa, Selma Jüri t.								
Отправитель и его адрес:	Saatja ja tema aadress:					Väike-Maarja Turu tn. 28, krt. 2		

M ä r k u s. Et telegramm tuleb kätte trükitähtedes: ÄRA SAADA PUNKT HOMME SÕIDAN 0740 TARTU, siis ilma sõnata PUNKT jääks telegrammi sisu arusaamatuks.

СЛОВ	ПЛАТА		Минис- терство		Связи СССР	ПЕРЕДАЧА		
	руб.	коп.				го	ч.	м.
						№ связи	_____	
						Передал:	_____	
Итого			Из _____			Служ. отметки		
Принял: _____				№ _____				
			_____ сл. _____ го _____ ч. _____ м.					
Категория и отметки особого вида			Kategooria ja erimärkmed					
Куда Kuhu			<i>Riisipere Mäe külanõukogu «Oktoobri Võidu» kolhoos</i>					
Кому Kellele			<i>Ruusa August</i>					
<i>Uueks eluaastaks palju õnne ja suuri töövõite</i>								
<i>Oleg</i>								
Отправитель и его адрес: _____			Saatja ja tema aadress: _____			<i>Stepanov, Oleg Grigori p. Tartu</i>		
<i>I. V. Mitšurini tn. 74, krt. 8</i>								

*58. Avalduse kirjutamine.

Juhised avalduse kirjutamiseks:

Avaldus kirjutatakse isiklikult korraliku käekirjaga kas tervele või poolele (mitte kunagi väiksemale) poognaleheküljele. Paber lõigatakse korralikult. Kogu kirjutus mahutatakse ilusasti lehe keskele. Kirjutamisel jäetakse siseäär suurem (umbes 4 cm) kui välisäär (umbes 2,5 cm). Muidu ei saa avaldust nii kausta õmmelda, et teda sealt saaks vajaduse korral lugeda.

Avalduse näidis.

Sindi 7-a. Kooli ringi «Osavad käed» juhatusele.

IV klassi õpilase
Aili Villemi t. Kalda

a v a l d u s.

Palun mind vastu võtta ringi «Osavad käed» liikmeks, sest tunnen suurt huvi käsitöö vastu.

Olen pioneer. III klassi lõpetamisel olid mu tunnistusel kõigi õppeainete hinded 4 ja 5, samuti oli käitumine hinnatud 5-ga.

Sindis
7. septembril 1955. a.

Aili Kallas

SISUKORD.

Häälik, täht, silp	3
1. Üldisi selgitusi	3
2. Tähestik	4
3. Suur- ja väiketähtede kasutamine	7
4. Täis- ja kaashäälikud	9
5. Silbitamine	10
6. Lühike, pikk ja ülipikk täishäälik	12
7. Ühesilbilised sõnad, milledes ülipikk täishäälik märgitakse ühe tähega	16
8. Lühike, pikk ja ülipikk kaashäälik	17
9. Ühesilbilised sõnad, milledes ülipikk kaashäälik märgitakse ühe tähega	20
10. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks	21
Häälikuühendid	22
11. Üldisi selgitusi	22
12. Kaksiktäishäälikud	22
13. Kaashäälikute ühendid	25
Poolitamine	31
14. Kordav kokkuvõte	31
15. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks	32
16. Kordavaid harjutusi	32
Sõnade algvorm	35
17. Algvormi mõiste	35
Sõnaliigid	37
18. Nimisõnad	37
19. Omadussõnad	43
20. Arvsõnad	47
21. Asesõnad	51
22. Käändsõnad	52
23. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks	53
24. Kordavaid harjutusi	53

Käänamine	56
25. Üldisi aluseid	56
26. Tüüpsõnade käänamist	64
27. Kokkuvõtteid ja kordavat	76
28. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks	77
29. Kordavaid harjutusi	78
Tegusõna	81
30. Kordavat ja süvendavat tegusõnast	81
31. Küsimusi kordamiseks	85
Pööramine	86
32. Mis on pööramine	86
33. Pöörded, ainsus ja mitmus	87
34. Ajad	87
35. Kõneviisid	92
1. Kindel kõneviis	92
2. Kääskiv kõneviis	93
36. Tüüpsõnade pööramist	94
37. Eitav ja jaatav kõne	100
Kindel kõneviis	101
Kääskiv kõneviis	101
38. Kokkuvõtteid ja kordavat	102
39. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks	110
40. Kordavaid harjutusi	110
Liht- ja liitsõnad	117
41. Lihtsõnad	117
42. Liitsõnad	118
43. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks	120
Lause ja kirjavahemärgid lause lõpus	121
44. Kordavat ja süvendavat	121
45. Jutustav, küsi- ja hüüdlause	122
Sõnad lauses	124
46. Kuidas sõnad on lauses üksteisega seotud	124
Lauseliikmed lihtlauses	129
47. Laiendamata lihtlause	129
48. Laiendatud lihtlause	131
Kõrvalliikmed lauses	133
49. Koondlause	142
50. Küsimusi ja ülesandeid kordamiseks	145
51. Kordavaid harjutusi	146

Liitlause	148
52. Kirjavahemärgid liitlauses	148
53. Küsimusi kordamiseks	160
54. Otsene kõne	160
Lõppkordamine	164
55. Kordavaid harjutusi ja ülesandeid	164
Lisa	178
56. Aadresside kirjutamine	178
57. Telegrammide kirjutamine	180
58. Avalduse kirjutamine	181

Виктор Орлик
УЧЕБНИК ЭСТОНСКОГО ЯЗЫКА
ДЛЯ IV КЛАССА.

На эстонском языке.

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе 10

Toimetaja V. Parbo.

Tehniline toimetaja L. Uuspõld.

Korrektorid H. Peel ja Ü. Rattur.

Ladumisele antud 29. XII 1955. Trükkimisele
antud 13. II 1956. Paber 60×92, 1/16.
Trükipoognaid 11,75. Arvutuspoognaid 8,49.
Trükiarv 13 000. MB-00682. Tellimise nr. 3626.
Trükikoda «Tartu Kommunist», Tartu, Üli-
kooli 17/19.

Hind rubl. 1.70

Rbi. .70

A
20996

.. 3271744

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00327174 1